

PROJECT “CREATION OF A CROSS-BORDER WATER ASSETS GEOPARK IN NESTOS AREA”

DELIVERABLE 5.4.2 OUTDOOR ENVIRONMENTAL EDUCATION EVENTS /3/

EDUCATIONAL MATERIALS DEVELOPED FOR LOCAL STAKEHOLDERS GROUPS’ TRAINING IN HADJIDIMOVO MUNICIPALITY, CARRIED OUT JUNE 13 -15, 2022

The Project is co - funded by the European Regional Development Fund (ERDF) and by national funds of the countries participating in the Cooperation Programme Interreg V-A “Greece-Bulgaria 2014-2020”. The contents of this publication are sole responsibility of this document are sole responsibility of the Foundation Avicena -SMOLYAN and can in no way be taken to reflect the views of the European Union, the participating countries the Managing Authority and the Joint Secretariat.

ПРОГРАМА ЗА ЕВРОПЕЙСКО ТЕРИТОРИАЛНО СЪТРУДНИЧЕСТВО
ИНТЕРРЕГ V-A ГЪРЦИЯ-БЪЛГАРИЯ 2014-2020

ПРОЕКТ “Създаване на трансграничен воден геопарк в района на река Места“, с акроним: CB Water Geopark, финансиран по договор за безвъзмездна помощ V2.6C.08 от 02.10.2017

„Образователни материали за провеждане на обучения на заинтересовани групи от населението“

Договор от 13.05.2022 г. между „ЦЕНТЪР ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ПЛАНИНАТА“ и Фондация "Разпространение на знание и социални дейности - Авицена"- гр. Смолян)

13-15 юни 2022 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Резюме на английски на образователен материал 1: „ГЕОПАРК – ПОНЯТИЕ И ОПРЕДЕЛЕНИЕ. ГЕОПАРКОВЕТЕ НА ЮНЕСКО. ПРЕДСТАВЯНЕ НА ТРИТЕ ПИЛОТНИ ГЕОТОПА В ГРАНИЦИТЕ НА ТРАНСГРАНИЧЕН ВОДЕН ГЕОПАРК ПО РЕКА МЕСТА, ТЕРИТОРИАЛНА ЧАСТ НА ОБЩИНА ХАДЖИДИМОВО“. стр.4
Инструктаж за безопасност при гребане в каяк. Инструкция за безопасност при стрелба със спортен лък. Инструкции за безопасност за каране на планински велосипеди.
2. Образователен материал 1: „ГЕОПАРК – ПОНЯТИЕ И ОПРЕДЕЛЕНИЕ. ГЕОПАРКОВЕТЕ НА ЮНЕСКО. ПРЕДСТАВЯНЕ НА ТРИТЕ ПИЛОТНИ ГЕОТОПА В ГРАНИЦИТЕ НА ТРАНСГРАНИЧЕН ВОДЕН ГЕОПАРК ПО РЕКА МЕСТА, ТЕРИТОРИАЛНА ЧАСТ НА ОБЩИНА ХАДЖИДИМОВО“. стр.6
Инструктаж за безопасност при гребане в каяк. Инструкция за безопасност при стрелба със спортен лък. Инструкции за безопасност за каране на планински велосипеди.
3. Резюме на английски език на образователен материал 2: „БИОРАЗНООБРАЗИЕ И ПРИРОДНИ ДАДЕНОСТИ В ГЕОТОПИТЕ НА ОБЩИНА ХАДЖИДИМОВО“ стр.45
6. Образователен материал 2 „БИОРАЗНООБРАЗИЕ И ПРИРОДНИ ДАДЕНОСТИ В ГЕОТОПИТЕ НА ОБЩИНА ХАДЖИДИМОВО“ стр.47
7. Резюме на английски език на образователен материал 3 „АНТРОПОГЕННО НЕМАТЕРИАЛНО И МАТЕРИАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО В ГРАНИЦИТЕ НА ГЕОТОПОВЕТЕ КАТО РЕСУРС ЗА ГЕО ТУРИЗЪМ“ стр.69
8. Образователен материал 3 „АНТРОПОГЕННО НЕМАТЕРИАЛНО И МАТЕРИАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО В ГРАНИЦИТЕ НА ГЕОТОПОВЕТЕ КАТО РЕСУРС ЗА ГЕО ТУРИЗЪМ“ стр.70
12. Формуляр за обратна връзка стр.98

Summary of Educational material 1

GEPARK Concepts and definitions.

Presentation of the 3 pilot geotops within the boundaries of the CB Water Geopark in Mesta River area, territorial part of Hadjidimovo Municipality

CONCEPTS AND DEFINITIONS

- Geological significance of the region in relation to the Mesta River
- Significance of the region in relation to the Mesta River
- Importance of the Mesta River for biodiversity and wildlife
- Importance of the Mesta River as a factor of anthropogenic heritage and the development of local communities
- Potential for development of geo and sustainable tourism
- Biodiversity and wildlife sites
- Potential and resources for the development of environmental education, geo and sustainable tourism

“ABOUT UNESCO GEOPARKS”

- The concept of Geoparks as a tourism methodology
- UNESCO Global Geoparks under UNESCO's International Science and Geoparks Program
- UNESCO Global Geoparks, UNESCO GLOBAL GEOPARK CRITERIA
- THE INSTITUTIONAL STRUCTURE AND FUNCTIONS
- UNESCO Global Geoparks Council
- National Geopark Committees
- Regional and global geopark networks
- APPLICATION PROCEDURE
- Funding

OPPORTUNITIES FOR ENVIRONMENT EDUCATIONAL TOURISM AND ACTIVITIES AND RESOURCES

PRESENTATION OF THE THREE PILOT GEOTOPS WITHIN THE BOUNDARIES OF CB WATER GEOPARK IN MESTA RIVER AREA, TERRITORIAL PART OF HADJIDIMOVO MUNICIPALITY:

1.1. "Water - a Source of Life for Wildlife".

1.2. "Water as part of everyday life, making a living, recreation and sports activities of local population"

2. "Places of worship and Spirituality from Antiquity to the present days"

The description for each geotope includes: Water basins – natural and artificial, Landscape and geological features, Climate characteristics, Access by road network, Existing routes of hiking trails within the boundaries of the respective geotop, Economic activities, Biodiversity (Vegetation, Birds, Mammals, Amphibians and Reptiles, Fish, Invertebrates), Sites of historical and cultural heritage, Intangible heritage – areas within the boundaries of the geopark, associated with folk rites and customs, with local legends, traditions, Contemporary events - terrains in the geopark related to the holding of modern events – plein airs, festivals, sports competitions, etc.

- Kayaking safety rules
- Archery safety rules
- Mountain bikes safety rules

ГЕОПАРК – ПОНЯТИЕ И ОПРЕДЕЛЕНИЕ. ГЛОБАЛНИТЕ ГЕОПАРКОВЕ НА ЮНЕСКО. ПРЕДСТАВЯНЕ НА ТРИТЕ ПИЛОТНИ ГЕОТОПА В ГРАНИЦИТЕ НА ТРАНСГРАНИЧЕН ВОДЕН ГЕОПАРК ПО РЕКА МЕСТА, ТЕРИТОРИАЛНА ЧАСТ НА ОБЩИНА ХАДЖИДИМОВО“

(Образователен материал 1)

ГЕОПАРК

Понятие

Концепцията за геопарк възниква в средата на 90-те години на миналия век като отговор на необходимостта да се запази и повиши стойността на областите с геоложко значение в историята на Земята.

От самото начало се приема ръководен от общността подход, за да се гарантира, че геоложкото значение на даден район може да бъде запазено и популяризирано за науката, образованието и културата, в допълнение към използването му като устойчив икономически актив като чрез развитието на отговорен туризъм.

ОПРЕДЕЛЕНИЯ

- ❖ Определение на ЮНЕСКО за глобален геопарк е обединена зона с геоложко наследство с международно значение.
- ❖ Геопарковете използват това наследство за насърчаване на осъзнаването на ключови проблеми, с които се сблъсква обществото в контекста на нашата динамична планета.
- ❖ Много геопаркове насърчават осъзнаването на геоложките опасности, включително вулкани, земетресения и цунами и много помагат за подготовката бедствие смекчаващи стратегии с местни общности.
- ❖ Геопарковете въплъщават записи за минали климатични промени и са индикатори за текущите климатични промени както и демонстриране на подход на „най-добри практики“ за използване на възобновяема енергия и използване на най-добрите стандарти за „зелен туризъм“.
- ❖ Насърчаването туризъм в геопарковете, като географски устойчив и приложим туристически модел, има за цел да поддържа и дори да подобри географския характер на дадена територия

- ❖ Геопарковете също така информират за устойчивото използване и необходимостта от природни ресурси, като в същото време насърчава зачитането на околната среда и целостта на пейзажа
- ❖ Не са законодателно определени, въпреки че ключовите обекти на наследството в геопарка често са защитени от местното, регионалното или националното законодателство
- ❖ Мултидисциплинарният характер на концепцията за геопарк и промоцията на туризма в геопарковете се отличава от другите модели на устойчив туризъм. Всъщност насърчаването на устойчив туризъм в геопарковете обхваща много от характеристиките на устойчивия туризъм, включително геотуризм (туризъм с гео обекти: като основен фактор), туризъм, базиран в общността и интегриран селски туризъм (като жизненоважна нужда) екотуризъм и туризъм, базиран на културно наследство.
- ❖ Геопарк е обединена зона, която подобрява защитата и използването на геоложкото наследство по устойчив начин и насърчава икономическото благосъстояние на хората, които живеят там.
- ❖ Съществуват глобални геопаркове и национални геопаркове.

ЗА ГЛОБАЛНИТЕ ГЕОПАРКОВЕ НА ЮНЕСКО

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Концепцията за геопарк възниква в средата на 90-те години на миналия век като отговор на необходимостта да се запази и повиши стойността на областите с геоложко значение в историята на Земята. Пейзажи и геоложки формации са ключови свидетели за еволюцията на нашата планета и определящи фактори за нашето бъдещо устойчиво развитие. От самото начало Geoparks приеха подход „отдолу нагоре“ или ръководен от общността подход, за да се гарантира, че геоложкото значение на даден район може да бъде запазено и популяризирано за науката, образованието и културата, в допълнение към използването му като устойчив икономически актив като чрез развитието на отговорен туризъм. През 2004 г., с подкрепата на ЮНЕСКО, 17 членове на Европейската мрежа на геопарковете и осем китайски геопарка се събраха, за да създадат Глобалната мрежа на геопарковете (GGN), която с над 100 глобални геопарка като членове придоби юридически статус през 2014 г.

Глобалният геопарк на ЮНЕСКО трябва да съдържа геология с международно значение. Той се оценява независимо от научни специалисти в съответната дисциплина на науката за Земята. Глобален на ЮНЕСКО Геопарковете са живи, работещи пейзажи, където науката и местните общности се ангажират по взаимно изгоден начин.

Образованието на всички нива е в основата на концепцията за глобален геопарк на ЮНЕСКО. От университетски изследователи до местни общностни групи, Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО насърчават осъзнаването на история на планетата, прочетена в скалите, пейзажа и текущите геоложки процеси. Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО също насърчават връзките между геоложкото наследство и всички други аспекти на природно и културно наследство на района, ясно демонстрирайки, че георазнообразието е основата на всички екосистеми и основата на човешкото взаимодействие с ландшафта.

Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО допринасят за постигането на целите на ЮНЕСКО, като насърчават геологията и науката като цяло чрез по-широк принос към мандата на ЮНЕСКО, като същевременно пресичат образование, култура и комуникация.

Концепцията за Геопарковете като туристическа методология

Концепцията за Геопарка се основава на принципна методология за изграждане на хармонични и устойчиви човеко-природни системи, оптимизиращи връзката и отношението на човека и обществото с природните дадености от позициите на устойчивост на тази система и съхраняването и развитието на нейните характеристики в бъдещето в интерес на човека и обществото. Геопаркът е не толкова и не само природо-защитна система, а по-скоро социо-културна система, залагаща на комплексното отношение „човек-общество-природа”. Тя включва в себе си жизнената и стопанска активност на хората и изграждането на култура на взаимоотношенията им с природата, базирана на знание, навици и информация, както и на инструментариум за тяхното създаване и управление.

Глобалният геопарк на ЮНЕСКО използва геоложкото си наследство във връзка с всички други аспекти на природното и културното наследство на района, за да повиши осведомеността и разбирането на ключови проблеми, пред които е изправено обществото като устойчивото използване на земните ресурси, смекчаване на последиците от изменението на климата и намаляване неблагоприятните резултати, предизвикани от природни бедствия. Чрез повишаване на осведомеността за значението на геоложкото наследство, днес глобалните геопаркове на ЮНЕСКО дават на местните хора усещане за гордост от принадлежността към региона, укрепват идентификацията им с района.

Един от изключително важните „социални продукти“ на геопарковете е стимулиране на заетостта на местното население, разкриването на нови работни места; подпомага се предприемаческата инициатива като се изграждат местни предприятия, генерират се нови източници на приходи чрез геотуризма, агротуризма, селският туризъм; осъществява се обучителна дейност като се провеждат серии от тематични курсове. В резултат на разностранните и многопластови дейности, геоложките ресурси на района са подложени на стойностно обгрижване и защита.

По проектен замисъл Геопарк Хаджидимово попада изцяло на територията на община Хаджидимово. На основата на оценка на даденостите Геопаркът включва геотопи, свързани с водните ресурси в района и с културно-историческите обекти в общината, с бита и традициите на населението. В същото време Геопаркът е обвързан с активността на населението, със стопанския профил на общината и с перспективите за неговото развитие, с транспортната и комуникационна мрежа .

Отчитайки транс-граничния характер на проекта, Геопарк Хаджидимово следва да се обвърже и с идеята и перспективите за развитие на стопанските и културни отношения със съседните райони на Република Гърция.

По определение, замисъл и съдържание Геопаркът е неразделна интегрална част от общинската инфраструктура. Неговите характеристики, граници, обекти , функционална насоченост, дейности, пространствена организация и пр. се базират върху даденостите на територията, тяхната оценка и анализ и оформянето на тази основа на обща визия и конкретни идеи за Геопарка.

2. ОСНОВНИ КОНЦЕПЦИИ

2.1 Глобални геопаркове на ЮНЕСКО в рамките на Международната програма за наука и геопаркове на ЮНЕСКО

Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО, в рамките на Международната програма за наука и геопаркове на ЮНЕСКО (IGGP), насърчават международното сътрудничество между области с геолошко наследство с международна стойност, чрез подход отдолу нагоре към опазване, подкрепа на местната общност, насърчаване на наследството и устойчиво развитие на района. Чрез IGGP тези области да кандидатстват за ЮНЕСКО като единствената организация на ООН с правомощия в областта на науките за Земята да определи като „Глобален геопарк на ЮНЕСКО“, който се основава на по-широкия мандат на Организацията.

2.2 Глобални геопаркове на ЮНЕСКО

Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО са единични, обединени географски области, където обектите и ландшафтите с международно геолошко значение се управляват с цялостна концепция за защита, образование

и устойчиво развитие. Международното геолошко значение на глобалния геопарк на ЮНЕСКО се определя от научни специалисти, като част от „Глобален екип за оценка на геопарковете на ЮНЕСКО“, които правят глобална сравнителна оценка въз основа на рецензирани, публикувани изследвания, проведени върху геоложки обекти в района. Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО използват геолошко наследство, във връзка с всички други аспекти на природното и културното наследство на тази област, ОПЕРАЦИОННИ НАСОКИ ЗА ГЛОБАЛНИТЕ ГЕОПАРКИ НА ЮНЕСКО 38 С / 14 Приложение II - страница 2 за повишаване на осведомеността и разбирането на ключови проблеми, с които се сблъсква обществото в контекста на динамична планета, на която всички живеем.

2.3 Използване на лоба

Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО ще имат право да използват „свързано лого“, което да бъде разработено за Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО. Тази употреба ще се урежда съгласно „Директивите относно използването на името, съкращението, логото и имената на интернет домейни от 2007 г. на ЮНЕСКО от 2007 г. или от всяка следваща директива.

2.4 Географско представяне

Като част от ЮНЕСКО, IGGP се ангажира да насърчава балансирано глобално географско представителство за глобалните геопаркове на ЮНЕСКО.

3. КРИТЕРИИ ЗА ГЛОБАЛНИ ГЕОПАРКОВЕ НА ЮНЕСКО

(i) Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО трябва да бъдат единни, обединени географски области, където обектите и ландшафтите с международно геоложко значение се управляват с цялостна концепция за защита, образование, научни изследвания и устойчиво развитие. Глобалният геопарк на ЮНЕСКО трябва да има ясно дефинирана граница, да бъде с адекватен размер, за да изпълнява функциите си и да съдържа геоложко наследство с международно значение, независимо потвърдено от научни специалисти.

(ii) Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО трябва да използват това наследство във връзка с всички други аспекти на природното и културното наследство на тази област, за да насърчат осведомеността по ключови проблеми, пред които е изправено обществото в контекста на динамичната планета, на която всички живеем, включително, но не само повишаване на знанията и разбирането за: геопроцесите; геоопасности; изменението на климата; необходимостта от устойчиво използване на природните ресурси на Земята; еволюцията на живота и овластяването на коренното население.

(iii) Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО трябва да бъдат области с управителен орган, чието юридическо съществуване е признато съгласно националното законодателство. Управляващите органи трябва да бъдат подходящо оборудвани, за да се справят адекватно с района на глобалния геопарк на ЮНЕСКО в неговата цялост.

(iv) В случай, че кандидатстваща зона се припокрива с друг обект, определен от ЮНЕСКО, като обект на световното наследство или биосферен резерват, искането трябва да бъде ясно обосновано и трябва да се предоставят доказателства за това как статутът на Глобален геопарк на ЮНЕСКО ще добави стойност, като бъде едновременно независимо маркиран и в синергия с останалите обозначения.

(v) Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО трябва активно да включват местните общности и коренното население като ключови заинтересовани страни в геопарка. В партньорство с местните общности трябва да се изготви и приложи план за съвместно управление, който да предвижда социалните и икономически нужди на местното население, защитава ландшафта, в който живеят, и запазва тяхната културна идентичност. Препоръчително е всички съответни местни и регионални участници и власти да бъдат представени в управлението на ЮНЕСКО Глобал Геопарк. Местните и местните знания, практики и системи за управление трябва да бъдат включени, заедно с науката, в планирането и управлението на района.

(vi) Световните геопаркове на ЮНЕСКО се насърчават да споделят своя опит и съвети и да предприемат съвместни проекти в рамките на GGN. Членството в GGN е задължително.

(vii) Глобалният геопарк на ЮНЕСКО трябва да защита местните и националните закони, свързани със защитата на геоложкото наследство. Определящите обекти за геоложко наследство в рамките на Глобалния геопарк на ЮНЕСКО трябва да бъдат законно защитени преди всяко заявление. В същото време Глобалният геопарк на ЮНЕСКО трябва да се използва като лост за насърчаване на защитата на геоложкото наследство на местно и национално ниво. Управляващият орган не трябва да участва пряко в продажбата на геоложки обекти като вкаменелости, минерали, полирани скали и декоративни скали от типа, който обикновено се среща в така наречените „скални магазини в рамките на Глобалния геопарк на ЮНЕСКО (независимо от техния произход) и трябва активно да възпира неустойчивата търговия с геоложки материали като цяло. Когато е ясно оправдано като отговорна дейност и като част от предоставянето на най-ефективните и устойчиви средства за управление на обекта, това може да позволи устойчиво събиране на геоложки материали за научни и образователни цели от естествено възобновяеми обекти в рамките на Глобалния геопарк на ЮНЕСКО. Търговията с геоложки материали, базирани на такава система, може да се толерира при изключителни обстоятелства, при условие че е ясно и публично обяснено, обосновано и наблюдавано като най-добрият вариант за Глобалния геопарк във връзка с местните обстоятелства. Такива обстоятелства ще подлежат на одобрение от Съвета на ЮНЕСКО за глобални геопаркове за всеки отделен случай.

(viii) Тези критерии се проверяват чрез контролни списъци за оценка и повторно валидиране.

4. ИНСТИТУЦИОНАЛНАТА СТРУКТУРА И ФУНКЦИИ

4.1 Глобален съвет за геопаркове на ЮНЕСКО

Съветът е органът за вземане на решения за новите приложения на Глобалния геопарк на ЮНЕСКО и за утвърждаване и отговаря за консултирането на генералния директор по стратегическото планиране изпълнение на дейността на Глобалните геопаркове на IGGP. Съветът се състои от 12 обикновени членове с право на глас, които са лица, назначени от генералния директор на ЮНЕСКО по препоръка на Мрежата на глобалните геопаркове (GGN) и държавите-членки. Освен това генералният директор на ЮНЕСКО, председателят на GGN, генералният секретар на IUGS, генералният директор на IUCN или техните представители са служебно членове на Съвета без право на глас. Обикновените членове, назначени в Съвета, са високопоставени експерти, избрани поради доказан опит, научна или професионална квалификация в съответните области, като се вземат предвид справедливото географско разпределение и равенството между половете. Обикновените членове ще служат в лично качество, а не като представители на съответните държави или други свързани организации. Членовете на Съвета ще трябва да се договорят писмено, че ще се въздържат в случаи на конфликт на интереси по отношение на нови заявления за глобален геопарк на ЮНЕСКО или такива, които изискват ревалидиране.

4.2 Глобално бюро за геопаркове на ЮНЕСКО

Бюрото ще се състои от петима членове: председател, заместник-председател и докладчик на Съвета на глобалните геопаркове на ЮНЕСКО. Генералният директор на ЮНЕСКО и председателят на Глобалната мрежа за геопаркове (GGN) или техните представители са служебни членове на Бюрото без право на глас.

Основното задължение на Бюрото е да подготви със Секретариата необходимата документация за Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО, за да предостави окончателно одобрение на новите номинации на ЮНЕСКО за глобален геопарк въз основа на решения на Съвета. Глобалното бюро за геопаркове на ЮНЕСКО е провежда съвместни координационни срещи с Бюрото на Международната програма за геология (IGCP).

4.3 Глобален екип за оценка на геопарковете на ЮНЕСКО

Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО са обект на оценяване - както по време на първоначалното кандидатстване, така и по време на повторно валидиране - от независим екип, съставен от съветници и оценители, извършващи полеви мисии.

Международното значение на геоложкото наследство на всяко ново предложение за Глобален геопарк на ЮНЕСКО ще бъде оценено от съветници на бюрото, следвайки конкретни и публично достъпни научни критерии. От IUGS ще бъде поискано да координира тази роля и да гарантира, че всички документи относно научната стойност и международното значение на геоложкото наследство на бъдещия глобален геопарк на ЮНЕСКО са на разположение ежегодно и в срок, така че оценителите да имат достъп до тях преди мисията за оценка. По целесъобразност могат да бъдат привлечени и други организации.

Секретариатът на ЮНЕСКО съвместно с GGN ще създаде и поддържа списък от оценители, които ще извършват полеви оценки на нови заявления за кандидатстващи глобални геопаркове на ЮНЕСКО. Тези оценители ще имат комбиниран и доказан професионален опит от значение за развитието на глобалния геопарк (геоложко наследство, опазване, устойчиво развитие, развитие и промоция на туризма и екологични проблеми). Тези оценители ще провеждат и мисии за ревалидиране.

Оценителите на глобалните геопаркове на ЮНЕСКО следват строги насоки, предоставени от Съвета за нови мисии за кандидатстване и ревалидиране. Тези оценители ще служат в лично качество, а не като представители на съответните държави или други свързани организации. GGN ще бъде задължен да гарантира, че оценителите нямат конфликт на интереси по отношение на новите предложения за Глобален геопарк на ЮНЕСКО или тези, които изискват ревалидиране. Оценителите няма да търсят или приемат инструкции от правителствата или други органи и няма да провеждат мисии в собствената си държава. Ако някой национален комитет по геопаркове се стреми да наблюдава мисия за оценка или ревалидиране, изцяло зависи от оценителите кои наблюдения и информация ще предоставят в окончателните си доклади. Очаква се те своевременно да представят своите доклади в ЮНЕСКО. Оценителите нямат статут на „експерти в командировка“ съгласно Конвенцията за привилегиите и имунитетите на ООН от 1946 г.

4.4 Национални комитети по геопаркове

Държавите-членки трябва да играят активна роля в развитието на своите глобални геопаркове на ЮНЕСКО. Като такъв и само ако държавата-членка желае да го направи, се препоръчва създаването на Национален комитет по геопарковете. Тези „национални комитети“ могат да бъдат именувани по различен начин, например Национален форум, Национална работна група или Работна група. Тези комитети могат да бъдат създадени от компетентния орган, отговарящ за геопарковете в тази държава-членка. Комитетите трябва да бъдат признат от Националната комисия на тази държава-членка за ЮНЕСКО или от

съответния държавен орган, отговарящ за връзките с ЮНЕСКО. Тези комитети също трябва да поддържат връзка със съществуващите национални комитети за IGCP, където е приложимо.

Възможен балансиран състав на Националния комитет по геопаркове:

- Представител (и) на Националната комисия за ЮНЕСКО и / или съответния
- държавен орган, отговарящ за връзките с ЮНЕСКО;
- Представител (и) на националната геоложка организация или проучване;
- Представител (и) на националната организация за опазване на околната среда / защитените територии;
- Представител (и) на националния орган за културно наследство;
- Представител (и) на националната туристическа организация;
- Представител (и) на националния комитет за IGCP;
- Представители на Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО, където те съществуват, в тази държава-членка (евентуално се въртят в страни с много Глобални геопаркове на ЮНЕСКО); и
- Могат да бъдат включени различни и допълнителни членове, които се считат за подходящи в съответствие с конкретния национален контекст.

Неговата работа на национално ниво може да се състои от:

- Координиране на националния принос към глобалните геопаркове на ЮНЕСКО в рамките на IGCP;
- Представяне на националната комисия на ЮНЕСКО на съответната държава членка или на съответния държавен орган, отговарящ за връзките с ЮНЕСКО, на всички заявления за глобален геопарк на ЮНЕСКО, които след това ще бъдат изпратени на ЮНЕСКО.
- Осигуряване на правилното оттегляне на зоната като Глобален геопарк на ЮНЕСКО в рамките на IGCP, ако районът го пожелае или ако те не успеят в процеса на повторно валидиране;
- Насърчаване на международното сътрудничество между глобалните геопаркове на ЮНЕСКО;
- Предоставяне на информация на национално ниво за глобалните и регионалните мрежи на Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО;
- Инициране и подкрепа на стратегии и действия за устойчиво развитие в и сред глобалните геопаркове на ЮНЕСКО.

Тези оперативни насоки за глобалните геопаркове на ЮНЕСКО представляват най-добрата практика. Държавите-членки чрез своите национални комитети по геопаркове имат право да формулират допълнителни, повече специфични насоки на национална основа, които да отговарят на определен национален контекст

Секретариатът на ЮНЕСКО ще поддържа тесни връзки с националните комитети по геопаркове и националната комисия на държавата-членка за ЮНЕСКО или съответния държавен орган, отговарящ за връзките с ЮНЕСКО на всички етапи по време на процесите на оценка и презаверяване на кандидатстващите и съществуващите глобални геопаркове на ЮНЕСКО.

Всички заявления и потвърждавания трябва да бъдат придружени от писмо за подкрепа от Националната комисия за ЮНЕСКО или съответния държавен орган, отговарящ за връзките с ЮНЕСКО.

4.5 Регионални и глобални мрежи на геопарковете

От самото начало на разработването на концепцията, работата в мрежа е един от основните принципи на Geoparks. Работата в мрежа допринася силно за успеха на движението на геопарковете и играе ценна роля за улесняване на споделянето на опит, управление на качеството, формиране на съвместни инициативи и проекти и изграждане на капацитет. ЮНЕСКО насърчава укрепването на регионалните

Геопаркови мрежи и GGN. ЮНЕСКО, вдъхновена от работата на мрежите на геопарковете, ще продължи да предлага своята подкрепа и помощ за такива мрежи, ще координира изграждането на капацитет за глобалните геопаркове на ЮНЕСКО и ще насърчава обмена на най-добри практики между глобалните геопаркове на ЮНЕСКО.

ПРОЦЕДУРА ЗА КАНДИТСТВАНЕ

1 Въведение

Кандидатът за Глобален геопарк може да кандидатства пред ЮНЕСКО за определяне на статут чрез строга процедура, точните подробности и срокове на които са достъпни на уебсайта на ЮНЕСКО (<http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/earth-sciences/unesco-global-geoparks/application-process/>).

2. Номинация

Преди всяко официално заявление, всеки кандидат на Глобалния геопарк на ЮНЕСКО трябва да представи Писмо за интерес по официалния канал, както е определено от Националната комисия за ЮНЕСКО или държавния орган, отговарящ за връзките с ЮНЕСКО, включващ, ако е приложимо, Националния комитет по геопарковете.

Изчерпателно и внимателно форматирано досие за кандидатстване (включително подкрепящи материали, за да се докаже, че районът вече функционира като де факто глобален геопарк поне от една година) трябва да се подаде по официалния канал, както е определено от Националната комисия за ЮНЕСКО или правителствения орган, отговарящ за връзките с ЮНЕСКО, до секретариата на ЮНЕСКО, включващ, ако е приложимо, Националния комитет по геопарковете. Това трябва да бъде придружено от изрично одобрение на съответните местни и регионални власти и писмо за подкрепа от Националната комисия за ЮНЕСКО или правителствения орган, отговарящ за връзките с ЮНЕСКО. Секретариатът на ЮНЕСКО включва основната национална точка за контакт във всяка комуникация с кандидата за Глобален геопарк, включително констатациите от теренната оценка на мисията, резултатите от решенията на Съвета и одобрението от Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО.

За да се осигури балансирано географско представителство на Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО, броят на „активните“ заявления е ограничен до две на държава-членка. Заявлението се счита за „активно“ след получаване на досието от секретариата на ЮНЕСКО

и престава да бъде активно, след като бъде взето окончателно решение относно определянето му за глобален геопарк на ЮНЕСКО, или ако заявлението бъде спряно. Само кандидатури от държави-членки на ЮНЕСКО ще бъдат разглеждани за определяне като глобален геопарк на ЮНЕСКО.

3. Оценка

Секретариатът на ЮНЕСКО ще проверява пълнотата на всяко ново заявление. Ако е непълна или неправилно форматирана, секретариатът на ЮНЕСКО ще поиска преработено заявление. След като заявлението се счита за попълнено, секретариатът на ЮНЕСКО ще изпрати на IUGS екологичния раздел на всяко ново заявление за оценка на бюрото.

В същото време Глобалното бюро за геопаркове ще назначи максимум двама оценители, които да поемат полева мисия. Разходите за пътуване и настаняване на оценителите трябва да се поемат от управителния орган на кандидатстващата област. Допълнителни участници в тези мисии, включително представители на националните комитети по геопаркове, могат да участват като наблюдатели и без роля в съставянето на доклада за мисията. Наблюдателите ще отговарят за финансирането на тяхното участие в мисията.

След приключване на полевата мисия за оценка, оценителите трябва да подготвят доклад и да го представят на секретариата на ЮНЕСКО, който след това ще предостави доклада на Съвета за преглед. Докладът трябва да следва образец, изготвен от Съвета.

Документацията, свързана с приложение на Глобалния геопарк на ЮНЕСКО, включително докладите от бюрото за оценка и оценителите, ще бъде публично достъпна на уебсайта на ЮНЕСКО.

4. Разглеждане на кандидатурите

Само заявления от държави-членки на ЮНЕСКО ще бъдат разглеждани за оценка като глобални геопаркове на ЮНЕСКО. Като определяне на междуправителствена организация, заявленията и презаверяванията за глобалните геопаркове на ЮНЕСКО ще бъдат обект на поредица от проверки, за да се даде възможност на държавите-членки да упражняват своята отговорност за надзор:

- (i) На национално ниво всяко заявление от кандидатстващ Глобален геопарк на ЮНЕСКО трябва да бъде прегледано и подадено до секретариата на ЮНЕСКО чрез официалния канал като 38 С / 14, приложение II - страница 7, определено от Националната комисия за ЮНЕСКО или правителството орган, отговарящ за връзките с ЮНЕСКО с участието на Националния комитет по геопарковете, ако е приложимо.
- (ii) След получаване на пълни заявления, Секретариатът на ЮНЕСКО ще изготви обобщен документ, описващ всички кандидатстващи заявки за глобален геопарк на ЮНЕСКО (резюме от една страница на заявление, включително подробна карта), и ще го направи онлайн достъпен за преглед от държавите-членки на двата работни езика за 3-месечен гратисен период.
- (iii) На годишното открито заседание на Международната програма за геология (IGCP), Секретариатът на ЮНЕСКО ще направи кратка публична презентация,

описваща заявленията, получени от кандидатстващите глобални геопаркове на ЮНЕСКО.

- (iv) В случай че бъде получено писмено възражение от държава-членка относно предложен Глобален геопарк по време на периодите или събитията, посочени в (ii) и (iii) по-горе, номинацията няма да продължи към научна оценка и ще бъде издигната до заинтересованите държави-членки да търсят решение на въпроса.

5. Препоръки и решения

Съветът ще прегледа всяко заявление, настолна оценка на геоложкото наследство и доклада за полева оценка въз основа на критерии, както е обяснено на уебсайта.

Съветът може да препоръча да се приеме заявление, да се отхвърли заявление или да бъде отложено за най-много две години, за да позволи да се направят подобрения в качеството на заявлението. В случай на отлагане, няма нужда да се повтаря оценката на терен през това време.

Решенията на Съвета не подлежат на обжалване.

След положителна оценка на заявленията от екипите за оценка и решението на Съвета, Бюрото ще препоръча на генералния директор да включи точка в дневния ред на Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО. Тази точка ще предложи Изпълнителният съвет да одобри номинациите, определени от Съвета. Подробностите за номинациите ще се съдържат в Информационен документ за Изпълнителния съвет.

Секретариатът на ЮНЕСКО уведомява кандидата и отговорния национален орган за решението на изпълнителния съвет. След приемането им за глобален геопарк на ЮНЕСКО, управителният орган на всички нови глобални геопаркове на ЮНЕСКО ще бъде помолен да подпише правен отказ от отговорност, който освобождава ЮНЕСКО от всякакви законови или финансови отговорности на територията на глобалния геопарк на ЮНЕСКО или свързани с него дейности.

6. Процес на повторно потвърждаване

За да се осигури непрекъснатото високо качество на глобалните геопаркове на ЮНЕСКО в рамките на IGGP, включително качеството на управлението на всеки глобален геопарк на ЮНЕСКО, статутът на всеки глобален геопарк на ЮНЕСКО подлежи на задълбочено презаверяване на всеки 4 години, както следва:

(i) Една година преди повторното валидиране, резюме от една страница на Глобалния геопарк на ЮНЕСКО, подлежащ на повторно валидиране, се предоставя на секретариата на ЮНЕСКО, за да бъде проверено и изпратено на Съвета.

(ii) Доклад за напредъка се изготвя от управителния орган на Глобалния геопарк на ЮНЕСКО, който е подложен на повторно валидиране и се представя три месеца преди теренната проверка на секретариата на ЮНЕСКО по официалния канал, определен от Националната комисия за ЮНЕСКО или отговорния държавен орган на отношенията с

ЮНЕСКО, включващи, според случая, националните комитети по геопаркове. Докладите трябва да коментират действията, предприети за справяне с препоръки, направени след предишно презаверяване; те трябва да отговарят на образец, изготвен от Съвета.

(iii) Бюрото за глобални геопаркове на ЮНЕСКО ще изпрати до двама оценители с мисия да преосмисли качеството на глобалния геопарк на ЮНЕСКО. Всички разходи, свързани с тази мисия, ще бъдат заплатени от Глобалния геопарк на ЮНЕСКО, който подлежи на повторно валидиране.

(iv) Допълнителни участници в мисиите за повторно валидиране, включително представители на националните комитети по геопарки, могат да участват като наблюдатели и без роля в съставянето на доклада за мисията. Наблюдателите ще отговарят за финансирането на собственото си участие в мисията за презаверяване.

(v) Доклад от тази мисия се представя на секретариата на ЮНЕСКО за разпространение в Съвета, който ще бъде разгледан на неговото годишно заседание.

(vi) Ако въз основа на този доклад Съветът счита, че Глобалният геопарк на ЮНЕСКО продължава да изпълнява критериите, посочени в раздел 3 от тези насоки, по-специално, че качеството и управлението на района са се подобрили или поне продължават за да бъде задоволително след определянето или последното презаверяване, той може да реши, че зоната ще да продължи като глобален геопарк на ЮНЕСКО за още четири години (т.нар. „зелена карта“).

(vii) Ако въз основа на този доклад Съветът счита, че Глобалният геопарк на ЮНЕСКО вече не отговаря на критериите, той може да реши да информира управителния орган на Глобалния геопарк на ЮНЕСКО да предприеме подходящи стъпки в рамките на двугодишен период, за да гарантира, че критериите ще бъдат изпълнени и поддържани. В такива случаи статутът на района като Глобален геопарк на ЮНЕСКО ще бъде подновен само за двугодишен период, след който ще бъде предприет нов доклад за презаверяване и нова полева мисия при същите условия, посочени в (ii), (iii) и (iv) по-горе (т.нар. „жълт картон“).

(viii) Ако Глобалният геопарк на ЮНЕСКО не изпълни критериите в рамките на две години след получаване на „жълт картон“, Съветът ще реши по целесъобразност съответната зона да загуби статута си на Глобален геопарк на ЮНЕСКО и всички съответни права (т.нар. "червена карта").

(ix) Съветът може по всяко време да отмени статута на всеки Глобален геопарк на ЮНЕСКО, ако Глобалният геопарк на ЮНЕСКО не е в състояние по каквато и да е причина да се подложи на процедурата за повторно валидиране съгласно правилата, посочени тук или ако Глобалният геопарк на ЮНЕСКО е в явно нарушение на критериите на Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО.

(x) Ако съществуващ глобален геопарк на ЮНЕСКО желае да промени своя размер, при условие че всяка промяна възлиза на по-малко от 10% от съществуващата площ, тогава Съветът може да бъде информиран за промяната с писмо по официалния канал, както е определено от Националната комисия за ЮНЕСКО или правителственият орган, отговарящ за връзките с ЮНЕСКО към секретариата на ЮНЕСКО, включващ, ако е приложимо, Националния комитет по геопарковете, описващ причините за промяната и определящ как новата зона все още отговаря на критериите за глобален геопарк на ЮНЕСКО. Съветът може да одобри или отхвърли промяна.

(xii) Ако съществуващ глобален геопарк на ЮНЕСКО желае да промени своя размер, но предложената промяна възлиза на повече от 10% от съществуващата площ, трябва да се подаде ново заявление, следвайки описаната по-горе процедура. Същото се отнася и за нови международните граници преминават глобален геопарк на ЮНЕСКО. Такива заявления са освободени от ограничението за броя на „активните“ заявления за държава-членка по всяко време.

(xiii) Всички разширения подлежат на междуправителствена проверка, както е описано в раздел 5.4.

(xiv) Решенията на Съвета не подлежат на обжалване.

Ако държава-членка желае да оттегли глобалния геопарк на ЮНЕСКО, тя уведомява секретариата на ЮНЕСКО, който ще предаде намерението на Съвета. След уведомяване за получаване на намерението от секретариата, Глобалният геопарк на ЮНЕСКО ще престане да се възползва от всички съответни права и ще бъде освободен от съответните задължения.

Критериите и насоките за кандидатстване като част от оперативните насоки подлежат на промяна от Генералната конференция по препоръка на Съвета.

7. Финансиране

Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО ще се финансират предимно от извънбюджетни източници, без допълнителни финансови разходи за ЮНЕСКО.

GGN ще направи доброволен годишен принос за ЮНЕСКО, еквивалентен на най-малко 1000 щатски долара на глобален геопарк, за да позволи на ЮНЕСКО да популяризира глобалните геопаркове на ЮНЕСКО и да организира, улесни и подкрепи дейности за изграждане на капацитет, особено в региони по света, където няма нито един Съществуват глобални геопаркове. Тези средства ще бъдат поставени в специална сметка на ЮНЕСКО.

Ще се предприемат допълнителни дейности за набиране на извънбюджетни средства за подпомагане на по-нататъшното изграждане на капацитет, като целта е средствата, събрани също да бъдат поставени в Специалната сметка за глобалните геопаркове на ЮНЕСКО.

Всички разходи, свързани с мисии за оценка и презаверяване за двама оценители, ще бъдат поети от управителния орган на кандидатстващата област. Наблюдателите ще носят отговорност за получаването на свои собствени финансиране за участие в полевата мисия.

При изключителни обстоятелства и само за развиващите се страни може да бъде отправено искане до секретариата на ЮНЕСКО за финансова помощ за изготвяне на досие за кандидатстване и / или разходи за

мисия за оценка се покрива от ЮНЕСКО от извънбюджетни източници. По същия начин и само за развиващите се страни може да бъде отправено искане, така че разходите за мисия за презаверяване да бъдат покрити от GGN или ЮНЕСКО от извънбюджетни източници. Нито един глобален геопарк на ЮНЕСКО няма право на повече от две такива искания до ЮНЕСКО.

Всички разходи, свързани със заседанията на Съвета и Бюрото, ще бъдат поети от поканения Глобален геопарк на ЮНЕСКО или други организатори на конференции. В случай че такава

конференция не съвпадне с годишното заседание на Съвета, ще се обмисли провеждането на срещата с дистанционни средства. Като изключителна алтернатива, Съветът може да избере заседанието си в централата на ЮНЕСКО, като разходите, поети от ЮНЕСКО, зависят от наличните средства в специалната сметка, или Съветът и Бюрото могат да решат да отложат заседанието.

С нарастването на броя на глобалните геопаркове на ЮНЕСКО ще нараства и нивото на доходите към Специалната сметка за глобалните геопаркове на ЮНЕСКО. Освен това ще бъдат отделни глобални геопаркове на ЮНЕСКО насърчават се да правят допълнителни вноски, ако доходът, който получават от глобалния геопарк на ЮНЕСКО, го позволява. Тъй като Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО ще продължат да финансират всички мисии за оценка и презаверяване, с които се занимават, увеличеният доход от по-голямо членство ще освободи повече средства за изграждане на капацитет. Освен това, с нарастването на броя на глобалните геопаркове на ЮНЕСКО, повече професионални експерти ще изпълняват критериите за присъединяване към екипа за оценка, което означава непрекъснато и нарастващо предлагане на експерти, които да предприемат мисии за оценка и презаверяване.

8. Секретариат

ЮНЕСКО действа като секретариат за глобалните геопаркове на ЮНЕСКО и отговаря за функциониране и популяризиране на мрежата. Секретариатът на ЮНЕСКО управлява процеса на кандидатстване за кандидатстващите глобални геопаркове на ЮНЕСКО и процеса на повторно ревалидиране статута на съществуващите глобални геопаркове на ЮНЕСКО. Секретариатът на ЮНЕСКО поддържа връзка с IUGS и други организации, когато е подходящо, за получаване на независими научни оценки на бюро. Секретариатът на ЮНЕСКО осъществява връзка с GGN и други организации, според случая, за получаване на независими, полеви оценки. Секретариатът на ЮНЕСКО подготвя дневния ред и документацията на заседанията на Бюрото и Съвета и осигурява изпълнение на техните препоръки, включително подготовка на подходящите документи за заседания на Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО, както е посочено в раздели 4 и 5.

Секретариатът на ЮНЕСКО осъществява връзка с отделните глобални геопаркове на ЮНЕСКО, за да улесни дейностите за устойчиво развитие и международно сътрудничество. Секретариатът на ЮНЕСКО информира Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО, държавите-членки, националните комисии за ЮНЕСКО, националните комитети по геопаркове и обществеността, информирани за дейността на Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО, индивидуално и като мрежа, като се фокусира върху най-добрите практики по отношение на целите на ЮНЕСКО. Това ще включва актуализиране на списък на глобалните геопаркове на ЮНЕСКО, публикуван на уебсайта на ЮНЕСКО, и редовно докладване до ръководните органи на ЮНЕСКО.

9. Изграждане на капацитет

Мрежата и балансираното географско представителство във всички държави-членки са основните принципи на Global Geoparks. Признавайки много силната роля на мрежата за успеха на Глобалните геопаркове и признаването на ценната роля, която мрежата играе за улесняване на споделянето на опит, формиране на съвместни инициативи и проекти и

изключително значимата роля, която играе в изграждането на капацитет, ЮНЕСКО чрез своя IGGP ще насърчи укрепването на регионалните мрежи и GGN.

Чрез работата с тези мрежи IGGP може да изпълни ролята си за изграждане на капацитет на регионално и национално ниво за Глобалните геопаркове на ЮНЕСКО, бъдещите геопаркове и всякакви други заинтересовани държави-членки, особено в онези области на света, където съществуват малко или никакви.

По-конкретно, ЮНЕСКО ще се стреми да подкрепи поне един годишен регионален семинар за изграждане на капацитет в недостатъчно представени региони. Това ще бъде улеснено чрез използване на средства в Специалната сметка за глобалните геопаркове на ЮНЕСКО. Освен това IGGP ще играе активна роля в поддържането на партньорства и споделянето на най-добри практики между съществуващите глобални геопаркове на ЮНЕСКО и амбициозните глобални геопаркове и, когато е възможно, ще спомогне за финансирането на обмен на опит между тях. В допълнение, IGGP ще се стреми да подкрепи един годишен курс на обучение за нови членове на списъка на оценителите на GGN.

IGGP може също така да управлява или подкрепя други курсове за обучение, конференции и работни срещи, свързани с глобалните геопаркове на ЮНЕСКО, за всеки отделен случай и ако има достатъчно средства. Тези инициативи могат да бъдат организирани в сътрудничество със съответните публични или частни организации.

IGGP ще проучи създаването на уеб-базиран инструмент за документиране и обмен на опит и най-добри практики на общността на глобалния геопарк.

ПРЕДСТАВЯНЕ НА ТРИТЕ ПИЛОТНИ ГЕОТОПА В ГРАНИЦИТЕ НА ТРАНСГРАНИЧЕН ВОДЕН ГЕОПАРК ПО РЕКА МЕСТА, ТЕРИТОРИАЛНА ЧАСТ НА ОБЩИНА ХАДЖИДИМОВО“

Геотоп 1.1. „Водата – източник на живот за дивата природа“, който да бъде представен с трасе: микроязовир „Садово“ (зона за отдих и място за гнездене на обичайни видове птици) - международен път за Р Гърция - хълмове южно от с. Садово – манастир „Св. Георги“ - градски воден парк в гр. Хаджидимово - мост на р. Места - (при мост към с. Блатска) - поречие на р. Места до меандър на р. Места в подножие на параклис „Св. Димитър“ – панорамна площадка за наблюдение на птици.

□ Водни обекти

В рамките на Геотоп 1.1. се включват следните водни обекти:

Микроязовир „Садово“. Изкуствено създаден водоем, разположен в южната част на геотопа, в подножието на планината Славянка, от югозападната част на трансграничен път от Гоце Делчев към ГКПП „Илинден“ с Р Гърция. Западният и южният брегове на водоема са силно залесени с широколистни видове, докато източният представлява стръмен скат, формиран от кафяви горски почви и стари метаморфни скали. Северната граница представлява дига, от която страна се прави и превантивно изпускане при високо ниво на водите във водоема. Водоемът е важен за обичайни гнездящи видове птици.

Воден парк в гр. Хаджидимово. Разположен е в урбанизираните граници на града и представлява изкуствен водоем с бетонно легло с площ от около 1 дка. През зимния период се изпуска напълно, в съответствие с хигиенно-санитарните изисквания. С малки интервенции – създаване на места за кацане на птици за водопой - обектът може да се адаптира за образователни програми за деца и за наблюдение на синигери, врабци, стърчиопашки, врани.

Река Места е трансгранична река, която прекосява неврокопската долина и е основен воден ресурс в рамките на геотоп 1.1. и за общината като цяло. В границите на този геотоп се открояват два важни участъка от нея:

- При моста към с. Блатска, където скатове на северния ѝ бряг представляват местообитание на пчелояди;
- Речното корито в участъка от закрыта кариера за инертни материали до меандъра на реката в подножието на параклис „Св. Димитър“ югоизточно от гр. Хаджидимово, заради регистрирани видове с природозащитно значение през цялата година (вкл. зимуващи, мигриращи и размножаващи се, като нейното значение за последните е особено голямо) и заради алувиални гори в защитена зона „Долна Места“.

□ Ландшафт и геоложки характеристика

В южната си част геотоп 1.1. се характеризира с изразен планински и полупланински терен, в структурно-геоложко отношение - с гранитно ядро, покрито главно от стари метаморфни скали – гнайси, шисти, мрамори и гранити. Южният район обхваща площта на част от планините Славянка и Стъргач. Мраморите, които опасват известния Тешовския гранитен плутон са напукани, на места тектонски разломени и силно окарстени. В сред тях се срещат

интеркалации от гнайси и шисти. Карстовият басейн в план има пръстеновидна форма, а в разрез - пресечен конус. От източната страна той се екранизира от плиоцена на Гоцеделчевската котловина, от ЮИ от тесния грабен (от с. Копривлен, през с. Гайтаниново стига и прехвърля българо – гръцката граница) от запад и север – от силикатни кристалинни скали. С прехода на североизток теренът в посока гр. Хаджидимово теренът става хълмист, със изразени повърхностни ерозионни форми, а в частта му на поречието на р. Места – преобладават стари метаморфни скали- гнайси и шисти. Широко са разпространени кафявите горски почви, които в преобладаващата част са заети от горски масиви. По поречията на реките има планинско-ливадни и алувиално-ливадни почви, подходящи за отглеждане на зеленчуци и овощни култури.

□ Климатични характеристики

Климатът е преходносредиземноморски с планинско влияние, с изразен есенно-зимен максимум и летен минимум на валежите. Разнообразният релеф обуславя диференциацията на климатичните условия. В климатичния район на р. Места поради прякото средиземноморско влияние зимата, макар и добре изразена като сезон, е по-мека, отколкото в останалите части на страната. Районът на общината е един от топлите в страната. Температурните условия определят добри предпоставки за развитие на средно топлолюбиви култури.

□ Пътна мрежа за достъп

Достъп до геотоп 1.1. може да бъде осъществен по следните пътища:

Републикански път II-19 при км 98.5;

Републикански път III-1907 (7,9 km) през град Хаджидимово до село Блатска.

BLG1330, Хаджидимово-Беслен-Параклис Св.Димитър.

□ Съществуващи трасета на туристически пътеки в границите на геотопа

В предприсъединителният период на България е било изградено трасе за пешеходен туристически достъп, преминаващо през хълмистата част към микроязовир Садово през манастир „Св. Георги Победоносец“ и на югоизток по съществуващ селско стопански път от моста на р. Места преди с. Блатска до параклис „Св. Димитър“ в м. Св. Димитър. Поставената тогава маркировка на туристическия маршрут е напълно унищожена и неподдържана през готините, а няколкото места за отдих – беседки, пейки и маси – частично или напълно изгнили. Местата на местата за отдих са били удачно избрани, за да не влизат в конфликтност с местообитания на редки и интересни растителни и животински видове. Затова се предлага компрометираните съоръжения да бъдат възстановени на същите места, а при подновяването на маркировката да се спазва стандарта на БТС за поставяне на такава.

Стопански слой

В границите на Геотоп 1.1. към настоящия момент не се извършват селскостопански дейности. При преминаване по трасето на маршрута представящ геотопа, могат да се наблюдават следните стопански дейности, в площи, съседни на него:

В участък от трасето от международен път II-19 до манастир „Св. Георги Победоносец“ – в източна посока отглеждане на житни и зърнени култури: пшеница, ечемик, царевица; екстензивно пашуване на стада овце, кози и говеда във високите хълмисти зони, представляващи естествени ливадни пасбища с псевдо-степна растителност;

В рамките на урбанизираната част – гр. Хаджидимово: хотелиерство и ресторантьорство, преработваща промишленост, търговска дейност, строителство; в парковата зона, където се

намира изкуственото езеро – предлагане на водни колела като допълнителна туристическа услуга; не са развити допълнителни услуги - предлагане на пешеходни и вело-преходи, отдаване под наемна колела, оборудване и екипировка за водни спортове, липсват услуги по презентиране на възможностите за туризъм – на място и онлайн и интерпретация на природните ресурси, свързани с тях.

В участъка от моста преди с. Блатска до меандър на р.Места в м. Св. Димитър се наблюдават следните антропогенни дейности: действаща кариера и пресевна за инертни материали на левия бряг на реката на при км. 1.7 от моста; изградени чешми и беседки от левия бряг на реката; изградено място за отдих и рекреация за частно ползване при км. 2.8 на ; пашуване на дребен добитък в съседни на геотопа землища; организирано наблюдение на местообитания на пчелояди от малки туристически групи при мост преди с. Блатска; липсва предлагане на наблюдение на зимуващи, мигриращи и размножаващи се видове птици като туристическа услуга, както и се установи липса на подготвени водачи за такава услуга.

□ Биоразнообразие

РАСТЕНИЯ:

Освен обсъденото природно местообитание от 33 Долна Места 91E0 Алувиални гори с *Alnus glutinosa* и *Fraxinus excelsior* (Alno-Pandion, Alnion incanae, Salicion albae) в околностите на гр. Хаджидимово и обсъжданите територии се срещат още следните природни местообитания:

6220 Полуестествени сухи тревни и храстови съобщества

5210 Храсталаци с *Juniperus* spp. (хвойни)

6220 Псевдостепа с житни и едногодишни растения от клас Thero - Brachypodieta

9170 Дъбови гори от типа Galio – Carpinetum

91AA Източни гори от космат дъб

91M0 Балкано-панонски церово-горунови гори

9530 Черборови и бялборови култури, създадени на мястото на местообитание 9170 и 91M0. Това местообитание в района на Долна Места е комплекс от реконструирани територии на други местообитания и променена коренна растителност чрез култивиране на черен и бял бор.

1. Защитени видове растения по Закона за биологичното разнообразие, разпространени във флористичен регион Места, чието разпространение трябва да се съблюдава при изграждането на туристическите съоръжения са:

1. Издънкова мерендера (*Merendera sobolifera*)
2. Игликоцветна айважива (*Alkanna primuliflora*)
3. Обикновен анакамптис (*Anacamptis pyramidalis*)
4. Блекстония (*Blackstonia perfoliata*)
5. Вълнеста камбанка (*Campanula lanata*)
6. Оливиеров минзухар (*Crocus olivieri*)
7. Елвезиево кокиче (*Galanthus elwesii*)
8. Горско вечерниче (*Hesperis sylvestris*)
10. Недоразвит лимодорум (*Limodorum abortivum*)
12. Нежен лен (*Linum elegans*)
13. Двурога пчелица (*Ophrys cornuta*)
14. Костова тлъстига (*Sedum kostovii*)
15. Пърчовка (*Himantoglossum calcaratum* subsp. *jankaе*)

ПТИЦИ:

51 вида птици, срещащи се в зоната Места 0002076, са в списъка на закона за биологичното разнообразие (ЗБР) като видове, нуждаещи се от специални природозащитни мерки. Зоната е със световно значение като представителна за средиземноморския биом. В нея има регистрирани 6 (шест) биомно ограничени вида: планински кеклик (*Alectoris graeca*), голям маслинов присмехулник (*Hippolais olivetorum*), белочела сврачка (*Lanius nubicus*), скална зидарка (*Sitta neumayer*), малко черноглаво коприварче (*Sylvia melanocephala*), и червеногушо коприварче (*Sylvia cantilans*).

Места 0002076 е и едно от местата с европейска значимост за опазването на дебелоклюнеста чучулига (*Melanocorypha calandra*), градинска овесарка (*Emberiza hortulana*), ястребогушо коприварче (*Sylvia nisoria*) и бял щъркел (*Ciconia ciconia*) в страната. Отделно от това зоната се използва редовно от мигриращи или зимуващи видове с висок природозащитен статус, които използват различни елементи от пространството в зоната, както и различни местообитания.

БОЗАЙНИЦИ:

Видра (*Lutra lutra*)

Дългокрил прилеп (*Miniopterus schreibersi*)

Дългоух нощник (*Myotis bechsteini*)

Остроух нощник (*Myotis blythii*)

Дългопръст нощник (*Myotis capaccinii*)

Трицветен нощник (*Myotis emarginatus*)

Голям нощник (*Myotis myotis*)

Средиземноморски подковонос (*Rhinolophus blasii*)

Южен подковонос (*Rhinolophus euryale*)

Голям подковонос (*Rhinolophus ferrumequinum*)

Малък подковонос (*Rhinolophus hipposideros*)

Подковонос на Мехели (*Rhinolophus mehelyi*)

Дива коза (*Rupicapra rupicapra balcanica*)

Пъстър пор (*Vormela peregusna*)

Добруджански (среден) хомяк (*Mesocricetus newtoni*)

ЗЕМНОВОДНИ:

Жълтокоремна бумка (*Bombina variegata*)

Ивичест смок (*Elaphe quatuorlineata*)

Леопардов смок (*Elaphe situla*)

Обикновена блатна костенурка (*Emys orbicularis*)

Шипобедрена костенурка (*Testudo graeca*)

Шипоопашата костенурка (*Testudo hermanni*)

РИБИ:

Маришка мряна (*Barbus plebejus*)

Европейска горчивка (*Rhodeus sericeus amarus*)

БЕЗГРЪБНАЧНИ:

Ручеен рак (*Austropotamobius torrentium*)

Бисерна мида (*Unio crassus*)
Обикновен паракалоптенус (*Paracaloptenus caloptenoides*)
Кордулегастер (*Cordulegaster heros*)
Калиморфа (*Callimorpha quadripunctaria*)
Лицена (*Lycaena dispar*)
Офиогомфус (*Ophiogomphus cecilia*)
Полиоматус (*Polyommatus eroides*)
Обикновен сечко (*Cerambyx cerdo*)
Бръмбар рогач (*Lucanus cervus*)

□ Обекти на историческото и културното наследство:

В границите на геотоп 1.1. не са регистрирани археологически обекти от национално или от местно значение;

Хаджидимовският манастир „Свети Георги Победоносец“ е български мъжки манастир, подчинен на Неврокопската епархия на Българската православна църква, спадащ към Гоцеделчевската духовна околия. Обявен е за паметник на културата с регионално значение. Манастирът е най-големият по долината на Места и трети в Югозападна България след Рилския и Роженския. Църквата е изградена през 1864 г. В храма има смятана за чудотворна икона на Свети Георги, датирана към 1750-1800 г.

Липсват обекти и ансамбли със статут на паметници на културата. Интересен обект в съседство, но извън границите на геотопа е църквата „Света Параскева“ или „Света Петка“ в с. Садово. Църквата е издигната в 1863 година. Иконостасът в нея е с декоративна живопис, а иконите са от Света гора. В 1868 година в двора на църквата е открито новобългарско училище с учител Димитър Костадинов от Садово;

Единственият културен институт е Народно читалище "Яне Сандански - 1928" гр. Хаджидимово.

□ Нематериално наследство – терени в границите на геопарка, свързани с фолклорни обреди и обичаи, с местни легенди, предания.

Топос „Манастир „Св. Георги Победоносец“ в покрайнините на гр. Хаджидимово. Хиляди хора ежегодно идват да се поклонят в упование за изцеление на чудотворната икона на Св. Георги в манастира. Той е и център на кулминацията на празниците на града.

Легенда за Пирин и Рила и реките Искър и Места

Някога, много отдавна живяла красива девойка, казвала се Рилка. Била работно момиче, мило и добро. Пламнала любов между Рилка и Пирин, момък от горните земи. Рилкините родители обаче не давали хубавата си дъщеря на младежа. И как да я дадат – не знаели що е, откъде е, има ли занаят или няма, нищичко не знаели.

Рилка, обаче, колкото била красива, толкова била и непокорна, каквото сама си реши, това правела, не слушала нито баща си, нито майка си. Решили младите и се оженили, без сватба и тържества, без шум и свирни, без сватове и родителска благословия. Оженили се и избягали далеч, да не ги одумват хората, да не ги виждат родителите им.

Заживели Рилка и Пирин на едно високо и безлюдно местенце, само двамата. Създали свой дом, а след време им се родили две прекрасни дечица – момче и момиче. Момчето кръстили Искър, а момичето Места.

Пирин ходел на лов, а Рилка си гледала къщата и се грижела за децата. Минавали дните, а децата растели като гъби, но колкото по-големи растели, толкова по-палави ставали, играели, карали се и се биели, къде на шега, къде наистина. Рилка не можела да ги укроти и молела

Пирин да им продума бащина дума, да се стреснат, та да се укротят. Пирин обаче, не чувал какво му казва невястата му, той се грижел да изхранва семейството си и от другото не се вълнувал.

Един ден, братът и сестрата се скарали, вдигнала се олелия до небесата, казали си лоши и тежки думи, сбили се, а майка им Рилка вдигнала ръце от безсилие и през горещи сълзи проклела: “Да даде Господ да се разделите и да не се видите вече. От вас хората да се плашат и с риби и жаби да живеете, с тях да си думате и другарувате. Дано и аз на камък да стана, дума да не продумам, глас да не надигна да ви повикам, милост да нямам към вас, които съм родила и откъснала от сърцето си. Дърветата, рожби да ми станат, снагата ми на земя и камък да се превърне, от сълзите ми бистри извори да бликнат. Дай Боже, ако те има някъде по небето или по земята, и Пирин да се вкамени, като мене да стане, та да не му се присмиват хората, че е баща на такива буйни деца“.

В същия миг, светкавица разцепила небето, страшен гръм се чул, Рилка се превърнала на планина, Пирин, както бил на лов, някъде далеч и той в мига се претворил на планина. Двете буйни деца станали на реки, Места била кротка, лъкатушела тихо и спокойно, а Искър, буен и шумен, пресякъл планината, проправил си път през полета и гъсти гори и се слял с водите на Дунава. Оттогава ни Искър чул за Места, ни тя за него.

□ **Съвременни събития – терени в геопарка, свързани с провеждането на съвременни събития – пленери, фестивали, спортни състезания, др.**

Кукерски игри и най-дълга Новогодишна баница - 1 януари

Трифон Зарезан – колективно зарязване на лозята в селищата западно и южно от Хаджидимово

Тодоровден - състезание с коне в Хаджидимово

Гергьовден - празник на Хаджидимово

Св. Константин и Елена – празник на Садово

Събор на тютюнопроизводителите – с. Ваклиново

Илинден – юли

Празник на Св. Петка – Садово 14 актомври.

Св. Димитър – Тешево 26 ноември

Празник на с. Абланица – 29 декември

Описание на Геотоп 1.2. „Водата като част от ежедневието, поминъка и развлеченията в съвременния живот на хората“, който да бъде представен с трасе: изкуствено езеро в градски парк в гр. Хаджидимово - речно корито на р. Места, северно от гр. Хаджидимово (при мост към с. Блатска – зона на кариерни дейности в речно легло, създаващи нови местообитания за растителни видове, насекоми и птици) – параклис „Св. Димитър“ над с. Блатска – изкуствен водоем за поливане на стопански насаждения североизточно от параклиса (тютюн, слънчоглед, лук и традиционно пасбищно животновъдство) – път за с. Абланица – микроязовир при вход на с. Абланица (наблюдение на птици, насекоми, водни и блатни растения и зона за рекреация - каране на водни колела и лодки).

□ **Водни обекти.** Този геотоп включва четири водни обекта:

Воден парк в гр. Хаджидимово. Разположен е в урбанизираните граници на града и представлява изкуствен водоем с бетонно легло с площ от около 1 дка. През зимния период се изпуска напълно, в съответствие с хигиенно-санитарните изисквания. С малки интервенции – създаване на места за кацане на птици за водопой - обектът може да се адаптира за образователни програми за деца и за наблюдение на синигери, врабци, стърчиопашки, врани.

Река Места е трансгранична река, която прекосява неврокопската долина и е основен воден ресурс в рамките на геотоп 1.1. и за общината като цяло. Важна е както за обичайните и гнездящи видове птици, така и за мигриращите такива. В границите на геотоп 1.2. се откроява един важен участък от нея - при моста към с. Блатска, където скатовете на северния ѝ бряг представляват местообитание на пчелояди.

Водоем над параклис “Св. Димитър“ североизточно от с. Блатска. Изкуствен водоем с площ около 0,3 ха, разположен в плато над с. Блатска. На изток и север граничи с широколистни гори от нисък дъб, черен дъб, благун и бук, на юг – иглолистни масиви от бял и черен бор, дървовидна хвойна, а на запад-северозапад – ливадна растителност. С ориентация запад е и изграденият отливник за мелиорация на селскостопански насаждения от слънчоглед, тютюн, картофи в землищата на селата Блатска и Хвостяне. При водоема, през зимните месеци, могат да се наблюдават зимуващи видове като бяла чапла и малка сива чапла. Няма данни за развъждане на риба или наличие на естествени популации рибни видове във водоема.

Язовир „Вельов рид“ при с. Абланица, разположен в западния край на селото, при входа му откъм гр. Хаджидимово по път III-1972, между селата Блатска и Абланица. Обща площ около 0,5 ха. Освен за мелиорация, микроязовирът се ползва за риболов. Въпреки разположението му в границите на урбанизирана територия, във водите на микроязовира могат да се наблюдават зимуващи видове птици – дива патица, малък корморан. Разположеният на източния му бряг хотелски комплекс „Ханче“ предлага разходки с водни колела и лодки. Липсват, обаче, квалифицирани инструктори за това предлагане, както и отсъства предлагане на наблюдение на растителни и животински видове – обичайни, редки или защитени.

□ **Ландшафт и геоложки характеристика**

При моста преди село Блатска напречният профил на речната долината е трапецовиден, като склоновете са полегати 10о-15о. Долината е широка 3-4 км. Реката тече покрай левия склон, като полето остава почти от дясно. Реката залива широки речни тераси, с каменни наноси. Дъното е пясъчливо-глинесто. Почвите в този участък от геотопа алувиално-ливадни, подходящи за отглеждане на зеленчуци и овощни култури. След село Блатска теренът преминава в ниско-планински и се изкачва до равното плато, където се намира третият воден обект – водоем за напояване за мелиоративни нужди за селскостопанските насаждения в селищата Блатска и Хвостяне (Община Гърмен). Високопланински е теренът и в участъка от с. Блатска до с. Абланица, където се намира четвъртият воден обект в рамките на геотопа. С най-голям териториален обхват са канелените горски почви, които заемат предпланинските и нископланинските части. Подходящи са за отглеждане на тютюн, лозя и овощни насаждения. Широко са разпространени кафявите горски почви, които в преобладаващата част са заети от горски масиви.

□ Климатични характеристики

Поречието на река Места в климатично отношение са характеризира с голямо разнообразие. Настоящият геотоп 1.2. попада в средното течение на басейна на р. Места, с преходни условия от умерено-континентален към средиземноморски климат. Откритото на юг поречие позволява свободно нахлуване на средиземноморско климатично влияние, т.е. средното и долното течение попадат в южнобългарската подобласт на континентално – средиземноморската климатична област.

Поради климатичното влияние на планините съставлящи водосбора на Места, в отточния й режим се разграничават два типа хидрографи: 4 фазов хидрограф за планинските притоци на Места и двуфазов за средното и долно течение. В тази връзка се оформят и два минимума - зимен и летен, като водните количества на последния обикновено са по-ниски от тези на зимния, т.е. критичните периоди са в месеците август и септември. Общо маловодието продължава от юли до ноември, но не са редки случаите на сливане на зимното с лятното маловодие, което го прави по-продължително до 7-8 месеца, а в годините от последното десетилетие и по-дълго.

Максималният отток е през април, май и юни за горното и средно течение. В долното течение, поради влиянието на средиземноморския климат се наблюдава и зимно пълноводие. Температурният режим в района преди всичко се обуславя от надморската височина и от преобладаващата форма на терена. И трите геотопа попадат в Долината на Долна Места (около и над гр. Гоце Делчев), където има сравнително мека зима спрямо Долината в горната част – с около и над 0° средна температура през януари и 20-21° – през юни. Поради котловинния характер на Гоцеделчевския район обаче, тук са измервани най-ниските температури през зимата в тази част на страната – абсолютната минимална температура наблюдавана в гр. Гоце Делчев е минус 28,9°С.

□ Пътна мрежа за достъп

Републикански път II-19 – до гр. Хаджидимово и свързането му при с. Блатска с Републикански път III-1972 в участъка от с. Блатска до с. Абланица.

□ Съществуващи трасета на туристически пътеки в границите на геотопа.

Съществуват няколко такива, както по поречието на р. Места, така и в посока параклис Св. Димитър – водоем над Блатска, а също и от с. Блатска в посока с. Абланица. Трасето на предлагания туристически маршрут, който да представя Геотоп 2, ще ползва съществуваща републиканска и общинска пътна мрежа, както и трасета на земеделски и горски пътища, осигуряващи достъп до водоемите над с. Блатска и язовир „Вельов рид“ при с. Абланица. Във връзка с тематичния фокус на геотоп 1.2., трасето предлага:

- о Възможност за наблюдение на специфична земеделска практика - тютюнопроизводство в участъците му при с. Блатска и с. Абланица;
- о Възможност за наблюдение на екстензивно пашуване като практика за поддържане на естествени планински пасбища и предотвратяване на самозалесяването им;
- о Възможност за орнитологични наблюдения в участъците при р. Места и двата мелиоративните водоема;
- о Възможност за наблюдение на интересни и защитени растителни видове, както в зоната край речното корито, така и в гористите, и ливадни зони по протежение на маршрута;
- о Използване на водните ресурси от населението за рекреация – туризъм, развлечения, риболов;
- о Избор за пешеходен или вело-преход;

□ Стопански слой

Абланица. До 1944 г. главен поминък били скотовъдството и земеделието – лозарство и овощарство. Тогава Абланица е била известна с лозовите си масиви, запазени в имената на местностите „Лозята“ и „Голямо Лозе“. Гроздоберът е бил голям празник. От цялата околия се стичали хора да помагат и накрая се правел пищен гуляй на местността „Чевермето“. Съвременното селско стопанство включва отглеждане на тютюн и животновъдство. В Абланица има шивашки цех за обувки (от 1984 г.) и множество такива за дрехи. В селото има 1 хотелски комплекс „Ханче“ и няколко къщи за гости. При микроразвиване се предлагат разходка с водни колела и лодка.

Блатска. Основен поминък на населението е земеделие – тютюнопроизводство и животновъдство. Част от населението е заето в добива на инертни материали в кариера на 2 км от селото. Търговското обслужване се осъществява от части търговски обекти и ПК в Хаджидимово. Няма регистрирани места за настаняване, но в момента във финализиране за експлоатационна годност са 3 места за настаняване с общ капацитет 65 легло-места; функционират няколко ресторанта и бистра.

Хаджидимово – виж в описанието на Геотоп 1.1.

□ Биоразнообразие

РАСТИТЕЛНОСТ

В рамките на геотопа влиза част от територията на планината Стъргач - най-малката и ниска планинска единица от Рилородопската област. Климатичните и почвените условия са допринесли за формиране на своеобразна, специфична субсредиземноморска флора и фауна. Преобладава храстова растителност, представена от мъждрян, люляк, хвойна, леска келяв габър и др. Има голямо разнообразие на тревиста растителност. Над с. Абланица съществува и находище на пролетен горицвет, наричан от местното население “гороцвет”. Край водоемите се развива влаголюбива растителност с представители на родовете Папур, Хвощ, Блатница, Върбовка, Блатия, Камъш, Ежова главичка, Мехурка.

Пролетен горицвет (*Adonis vernalis*)
Червено усойниче (*Echium russicum*)
Обикновена пърчовка (*Himantoglossum caprinum*)
Блатна мента (*Mentha pulegium*)
Блатно петльово перо *Gladiolus palustris*
Вълнест напръстник (*Digitalis lanata*)
Обикновената блатия, върболист (*Lythrum salicaria*)
Челядник (*Echinops* sp.)
Полски ветрогон (*Eryngium campestre*)
Червена хвойна (*Juniperus deltoides*)
Гръмотрън (*Ononis spinosa*)
Полска челебитка (*Nigella arvensis*)
(*Centaurea solstitialis*)
Обикновена мехурка (*Utricularia vulgaris*)
Канадска водна чума (*Elodea canadensis*)
Кисела трева (*Cyperus* sp.)

ПТИЦИ

Зона Места 0002076 е в списъка на закона за биологичното разнообразие (ЗБР) като видове, нуждаещи се от специални природозащитни мерки. Зоната е със световно значение като представителна за средиземноморския биом. В нея има регистрирани 6 (шест) биомно ограничени вида:

планински кеклик (*Alectoris graeca*)
голям маслинов присмехулник (*Hippolais olivetorum*)
белочела сврачка (*Lanius nubicus*)
скална зидарка (*Sitta neumayer*)
малко черноглаво коприварче (*Sylvia melanocephala*)
червеногушо коприварче (*Sylvia cantilans*)

Натура зона Места 0002076 е и едно от местата с европейска значимост за опазването на дебелоклюнеста чучулига (*Melanocorypha calandra*), градинска овесарка (*Emberiza hortulana*), ястребогушо коприварче (*Sylvia nisoria*) и бял щъркел (*Ciconia ciconia*) в страната. Отделно от това зоната се използва редовно от мигриращи или зимуващи видове с висок природозащитен статус, които използват различни елементи от пространството в зоната, както и различни местообитания.

БОЗАЙНИЦИ:

Широкоух прилеп (*Barbastella barbastellus*)
Европейски вълк (*Canis lupus*)
Видра (*Lutra lutra*)
Дългокрил прилеп (*Miniopterus schreibersi*)
Дългопръст нощник (*Myotis capaccinii*)
Трицветен нощник (*Myotis emarginatus*)
Голям нощник (*Myotis myotis*)
Средиземноморски подковонос (*Rhinolophus blasii*)
Южен подковонос (*Rhinolophus euryale*)
Голям подковонос (*Rhinolophus ferrumequinum*)
Малък подковонос (*Rhinolophus hipposideros*)
Подковонос на Мехели (*Rhinolophus mehelyi*)
Кафява мечка (*Ursus arctos*)
Пъстър пор (*Vormela peregusna*)
Лалугер (*Spermophilus citellus*)

ЗЕМНОВОДНИ И ВЛЕЧУГИ:

Жълтокоремна бумка (*Bombina variegata*)
Шипобедрена костенурка (*Testudo graeca*)
Шипоопашата костенурка (*Testudo hermanni*)
Голям гребенест тритон (*Triturus karelinii*)

РИБИ:

Маришка мряна (*Barbus plebejus*)
Европейска горчивка (*Rhodeus sericeus amarus*)

БЕЗГРЪБНАЧНИ:

Ручеен рак (*Austropotamobius torrentium*)

Бисерна мида (*Unio crassus*)
Обикновен паракалоптенус (*Paracaloptenus caloptenoides*)
Кордулегастер (*Cordulegaster heros*)
Callimorpha quadripunctaria)
Лицена (*Lycaena dispar*)
Офигомфус (*Ophiogomphus cecilia*)
Полиоматус (*Polyommatus eroides*)
Обикновен сечко (*Cerambyx cerdo*)
Бръмбар рогач (*Lucanus cervus*)

□ Обекти на историческото и културното наследство:

В границите на геотоп 1.2. са регистрирани множество археологически обекти свидетелстващи за възникването и развитието на селища в района, като два са с потенциал за превръщане в туристически такива: късноантична и средновековна крепости при с. Блатска – Хисар тепе и при с. Абланица, но поради отсъствие на изчерпателни археологическия проучвания до момента, те нямат определен статут, граници и режим на охрана и ползване съгласно Закона за културното наследство;

Землището на Абланица е богато на археологически паметници. В местността Тумбата югозападно край селото са открити следи от селище, съществувало през късния период на бронзовата епоха (14 – 12 в. пр.н.е.). През следващите векове то се измества на около 5 км югозападно от селото в местността Ставрак. От 4 в. пр.н.е. в местността „Дрежно“ (около 6 км западно от Абланица) се развива голямо селище, съществувало и през средновековието. Край него са намерени гробове от късния период на желязната епоха, от античната и средновековната епоха с разнообразен гробен инвентар. Северно от Дрежно е намерена колективна находка от бронзови монети от времето на македонския цар Филип (220 – 179 г. пр.н.е.). На около 4 км северно от селото, в местността Шапрана, има следи от антично селище (5 – 1 в. пр.н.е.); близо до него има надгробни могили. Останки от антично селище, с крепостна стена, са открити в местността Миленово (около 4 км западно от Абланица). В местността Мируле (около 2 км южно от селото) некропол от античността и средновековието; близо до него има останки от селище. Гробове с много стари каменни плочи с ислямски надписи са намерени в двора на днешната джамия, където се и съхраняват. На около 7 км западно от селото в местността Църквата, са запазени руините на средновековна църква; югозападно от нея (около 1 км) има гробове, оградени с каменни плочи.

Археологическите НКЦ на територията на община Хаджидимово с категория „местно значение“ в обхвата на Геотоп 1.2. са 4 на брой:

- Тракийски некропол, м. "Дрежно", 5 км южно от с. Абланица;
- Античен и средновековен некропол, м. "Поляната", в с. Абланица;
- Средновековен некропол, м. "Мируля", 3 км южно от с. Абланица;
- Тракийски некропол, м. "Халките", 1,5 км западно от гр. Хаджидимово.

Липсват обекти и ансамбли със статут на паметници на културата.

Два са културните институти в обхвата на геотопа:

Народно читалище "Яне Сандански - 1928" - гр. Хаджидимово.

Народно читалище "Просвета-1940" - с. Абланица

- **Нематериално наследство – терени в границите на геопарка, свързани с фолклорни обреди и обичаи, с местни легенди, предания**

м. Чевермето край с. Абланица

- **Съвременни събития – терени в геопарка, свързани с провеждането на съвременни събития – пленери, фестивали, спортни състезания, др.**

Кукерски игри и най-дълга Новогодишна баница - 1 януари

Трифон Зарезан – колективно зарязване на лозята в селищата западно и южно от Хаджидимово

Тодоровден - състезание с коне в Хаджидимово

Лазаруване в Хаджидимово

Гергьовден - празник на Хаджидимово

Празник на с. Абланица – Кортлуш байрям – връщане на имената на населението след Възродителния процес. 29 декември

Описание на Геотоп 2. „Места за поклонение и духовност от Античността до наши дни“, който да бъде представен чрез туристическа пътека с трасе: гр. Хаджидимово – манастир „Св. Георги“ – лозови насаждения (практика свързана с култа към Дионис през античността)- храм „Свети Димитър“ в местност „Св. Димитър“ – късно-антична и средновековна крепост в м. „Св. Димитър“ (допирна точка с Геотоп 1.1. – при панорамна площадка за наблюдение на птици при меандър на р.Места)

- **Водни обекти**

В рамките на този геотоп няма водни обекти. Той е контактен визуално с р. Места при параклис „Св. Димитър“ в м. Св. Димитър над меандъра на реката посредством площадката за наблюдение на птици, крайна точка на геотоп 1.1. „Водата източник на животза дивата природа“.

- **Ландшафт и геоложки характеристика**

Теренът в рамките на Геотоп 2 включва ниски хълмове, а почвите са горски канелени почви с разпространение в хълмистите и дълбоко разчленени райони. Развити са върху карбонатна основа и се характеризират с плитък профил, малка мощност, плътен строеж. По механичен състав са леко до тежко глинести с хумусно съдържание /3-5% /, подходящи за отглеждане на овощни култури. На южния склон на хълма, на който е разположен манастира „Св. Георги Победоносец“ съществува компактен лозов масив с площ около 1 ха, а по източните склонове на хълма югозападно от него – множество малки лозови насаждения, разположени разпокъсано и отглеждани за нуждите на частни домакинства. Останалите площи са заети от ливадна растителни съобщества, а по северния и източен склонове на хълма в ч. Св. Димитър се наблюдават горски дървесни видове като бук, черен дъб, брадат дъб, дървовидна хвойна.

- **Климатични характеристики**

Поречието на река Места в климатично отношение са характеризира с голямо разнообразие. Настоящият геотоп 2 попада в средното течение на басейна на р. Места, характеризиращо се преходни условия от умерено-континентален към средиземноморския климат. Откритото на юг – югоизток поречие позволява свободно нахлуване на средиземноморско климатично влияние, което го поставя в южнобългарската подобласт на континентално – средиземноморската климатична област.

За Геотоп 2 е приложим двуфазов хидрограф, характерен за средното и долно течение. В тази връзка се оформят и два минимума - зимен и летен, като водните количества на последния обикновено са по-ниски от тези на зимния, т.е. критичните периоди са в месеците август и септември. Общо маловодието продължава от юли до ноември, но не са редки случаите на сливане на зимното с лятното маловодие, което го прави по-продължително до 7-8 месеца, а в годините от последното десетилетие и по-дълго. Максималния отток е през април, май и юни.

Температурният режим в района преди всичко се обуславя от надморската височина и от преобладаващата форма на терена. И този геотоп попадат в

Долината в Долна Места (около и над Гоце Делчев), където има сравнително мека зима спрямо долината в горната част – с около и над 0° средна температура през януари и 20-21° – през юни. Поради котловинния характер на Гоцеделчевския район обаче, тук са измервани най-ниските температури през зимата – абсолютната минимална температура наблюдавана в Гоце Делчев е минус 28,9°C.

Пътна мрежа за достъп

Републикански път BLG 1331 /II-19, Копривлен-Садово/-Садово-Хаджидимово-/III-1907/- до гр. Хаджидимово, респективно манастир „Св. Георги Победоносец“

BLG3336 /BLG1330, Хаджидимово-Беслен/-Параклис Св. Димитър

BLG3337 /BLG1330, Хаджидимово-Беслен/ - Хаджидимовски манастир „Св. Георги Победоносец“

Съществуващи трасета на туристически пътеки в границите на геотопа.

Съществува две такива: едно до меандъра на р. Места в подножието на параклис „Св. Димитър“ в местност Св. Димитър и едно от манастир „Св. Георги Победоносец“ до параклис „Св. Димитър“ в м. Свети Димитър. Трасето на предлагания туристически маршрут, който да представя Геотоп 2 ще ползва съществуващи пътища, конкретно:

BLG3336 /BLG1330, Хаджидимово-Беслен/-Параклис Св. Димитър

BLG3337 /BLG1330, Хаджидимово-Беслен/-Хаджидимовски манастир „Св. Георги Победоносец“

За да осигури достъп с велосипед, автомобил и пешеходен такъв до четирите ключови обекта в рамките на Геотоп 2:

Манастир „Св. Георги Победоносец“ – гр. Хаджидимово

Лозов масив в южно подножие на хълма при манастир „Св. Георги Победоносец“

Антична и средновековна крепост „Градище“ в местност Св. Димитър

Параклис „Св. Димитър“ в м. Св. Димитър над меандър на р. Места. осигуряващи достъп до водоемите над с. Блатска и язовир „Вельов рид“ при с. Абланица. Във връзка с тематичния фокус на геотоп 2. „Места за поклонение и духовност от Античността до наши дни“, трасето предлага:

Възможност за наблюдение на специфична земеделска практика- лозарство, свързвана с култа към Дионис в Античността;

Възможност за посещение на целогодишно действащ храм на християнското наследство – манастира „Св. Георги Победоносец“;

Възможност за посещение и участие в общностни празници при параклис „Св. Димитър“ в местност Св. Димитър

Възможност за посещение на антична и средновековна крепост „Градище“ м. Св. Димитър

Допълнителни възможности при посещение на Геотоп 2:

Възможност за наблюдение на екстензивно пашуване като практика за поддържане на естествени планински пасбища и предотвратяване на самозалесяването им;

Възможност за орнитологични наблюдения в контактната зона на Геотоп 2 с Геотоп 1.1. – площадка за наблюдение на птици при меандър на р. Места в местност Св. Димитър;

Възможност за наблюдение на интересни и защитени растителни видове по протежение на маршрута, представящ Геотоп 2;

Възможност за посещение на зоокът в гр. Хаджидимово и наблюдение на характерни за района видове – сърна, елен, заек, дива коза, каракачански кон, катерица, гургулица, гъска, както и неместни видове – пауни, лебеди, пони, алпака от Южна Америка и малко сиво кенгуру от Австралия.

Избор за пешеходен или велопреход;

Стопански слой

Хаджидимово. Основен дял в икономиката на гр. Хаджидимово има преработващата промишленост -69%, а дялът на хотелиерството и ресторантьорските услуги и БНП е една 1%. (по данни на НСИ -2015 г.) В града функционират два хотела общ капацитет 70 легла, няколко къщи за гости и апартаменти под наем, с които общият капацитет на легло-местата достига 130. Настаняване се предлага и от манастира „Св. Георги Победоносец“, но не като икономическа дейност – за настаняване на поклонници. В рамките на урбанизираната част – гр. Хаджидимово: хотелиерство и ресторантьорство, преработваща промишленост, търговска дейност, строителство; в парковата зона, където се намира изкуственото езеро – предлагане на водни колела като допълнителна туристическа услуга; не са развити допълнителни услуги - предлагане на пешеходни и вело-преходи, отдаване под наем на велосипеди, на оборудване и екипировка за водни спортове, липсват услуги по презентиране на възможностите за туризъм – на място и онлайн и интерпретация на природните ресурси, свързани с тях. Липсва действащ туристически информационен център към настоящият момент. Такъв е бил създаден и е работел в периода 2007-2008 с финансиране от предприєдинителната програма ФАР ТГС/ИНТЕРРЕГ IIIA България-Гърция 2000-2006.

Биоразнообразие

РАСТИТЕЛНОСТ

В рамките на геотопа влизат предпланински територии с хълмист релеф. Климатичните и почвените условия са допринесли за формиране на своеобразна, специфична субсредиземноморска флора и фауна. Преобладава храстова растителност, представена от мъждрян, люляк, червена хвойна, леска, келяв габър, драка и др. Има голямо разнообразие на тревиста растителност, както и няколко вида диви орхидеи.

Жълт равнец (*Achillea clupeolata*)

Монпелийски клин (*Astragalus monspessulanus*)

Фривалдскиєво плюскавиче (*Silene frivaldszkyana*)

Бяло подбиче (*Theucium polium*)

Обикновено подбиче *Theucium chamaedrys*

Едногодишно безсмъртниче (*Xeranthemum annuum*)

Пурпурен салеп (*Orchis purpurea*)

Червено усойниче (*Echium russicum*)

Пърчовка (*Himantoglossum calcaratum* subsp. *jankaе*)
Хелдрайхево вятърче (*Jasione heldreichii*)
Крилатолистен равнец (*Achillea pseudopectinata*, syn. *Achillea depressa*)
Планинска чубрица (*Satureja montana*)
Белолистен родакс (*Rodax canus*)

ПТИЦИ

Зона Места 0002076 е в списъка на закона за биологичното разнообразие (ЗБР) като видове, нуждаещи се от специални природозащитни мерки. Зоната е със световно значение като представителна за средиземноморския биом. В нея има регистрирани 6 (шест) биомно ограничени вида:

Голям маслинов присмехулник (*Hippolais olivetorum*)
Белочела сврачка (*Lanius nubicus*)
Скална зидарка (*Sitta neumayer*)
Малко черноглаво коприварче (*Sylvia melanocephala*)
Червеногушо коприварче (*Sylvia cantilans*)

Места 0002076 е и едно от местата с европейска значимост за опазването на дебелоклюнеста чучулига (*Melanocorypha calandra*), градинска овесарка (*Emberiza hortulana*), ястребогушо коприварче (*Sylvia nisoria*) и бял щъркел (*Ciconia ciconia*) в страната. Отделно от това зоната се използва редовно от мигриращи или зимуващи видове с висок природозащитен статус, които използват различни елементи от пространството в зоната, както и различни местообитания.

БОЗАЙНИЦИ:

Широкоух прилеп (*Barbastella barbastellus*)
Европейски вълк (*Canis lupus*)
Дългопръст нощник (*Myotis capaccinii*)
Трицветен нощник (*Myotis emarginatus*)
Голям нощник (*Myotis myotis*)
Средиземноморски подковонос (*Rhinolophus blasii*)
Южен подковонос (*Rhinolophus euryale*)
Голям подковонос (*Rhinolophus ferrumequinum*)
Малък подковонос (*Rhinolophus hipposideros*)
Подковонос на Мехели (*Rhinolophus mehelyi*)
Пъстър пор (*Vormela peregusna*)
Лалугер (*Spermophilus citellus*)

ЗЕМНОВОДНИ И ВЛЕЧУГИ:

Жълтокоремна бумка (*Bombina variegata*)
Шипобедрена костенурка (*Testudo graeca*)
Шипоопашата костенурка (*Testudo hermanni*)
Голям гребенест тритон (*Triturus karelinii*)

РИБИ:

Маришка мряна (*Barbus plebejus*)
Европейска горчивка (*Rhodeus sericeus amarus*)

БЕЗГРЪБНАЧНИ:

Ручеен рак (*Austropotamobius torrentium*)

Обикновен паракалоптенус (*Paracaloptenus caloptenoides*)

Кордулегастер (*Cordulegaster heros*)

Callimorpha quadripunctaria

Лицена (*Lycaena dispar*)

Офиогомфус (*Ophiogomphus cecilia*)

Полиоматус (*Polyommatus eroides*)

Обикновен сечко (*Cerambyx cerdo*)

Бръмбар рогач (*Lucanus cervus*)

□ Обекти на историческото и културното наследство:

В границите на геотоп 2 е регистриран един археологически обект – Късноантична крепост в местността Св. Димитър, известна сред местното население с наименованието „Градище“. Местоположение: Надморска височина: 511 m GPS координати: 41°30'20" С.Ш. и 23°53'07" И.Д. (<http://www.bulgariancastles.com/bg/node/1494#overlay-context=bg/node/5631>)

Тракийска, късноантична и средновековна крепост Св. Димитър се намира на едноименния хълм, на 3 км югоизточно по права линия от центъра на град Хаджидимово. Разположена е на стръмно възвишение, доминиращо над околния терен, наричано “Св. Димитър” по името на едноименния параклис, изграден върху останките на античния обект. Регистрирани са и първоначални данни за обитаване на това място още през късната бронзова епоха. (XIV-XIII в км. пр. н. е.), или ранната желязна епоха (края на XII-IX в. пр. н. е.). Към това време най-вероятно се отнася разкритият напречен зид на западната крепостна стена. Крепостта е преизградена най-вероятно в края на V и началото на VI век, по времето на император Анастасий (491-518 г.), когато във Византия се наблюдава подем в крепостното строителство или по времето на Юстиан I (527-565 г.), когато се оформят основните отбранителни линии. Има форма на елипса и е разположена на 2 дка площ. Крепостните стени обграждат цялата площ като следват една затворена линия, съобразена с релефа на местността. Този начин на укрепване се прилага обикновено там, където възвишенията са стръмни, но не непреодолими за противника. Има останки от крепостни стени с височина 1-2 м, руини от 3 кули и крепостна църква (понастоящем върху основите ѝ е изграден параклиса “Св. Димитър”). Фрагменти от строителна и битова керамика са от (IV-VI и XIII-XIV в.). Южно от възвишението, върху една тераса са останките от две крепостни стени (протейхизма), датиращи от времето на късната античност (IV-VI в.), запазени на места до 2 m височина. Външната е изградена от ломен камък, споен с хоросан смесен със счукана тухла. За лицевите части са използвани по-едри камъни, а вътрешността е блокаж. Към нея принадлежат две кули. Вътрешната крепостна стена е със спойка от бял хоросан. Крепостта е със статут на деклариран паметник на културата с предварителна категория "национално значение". В предприєдинителният период са извършени археологически проучвания, както и дейности по частична консервация и експониране *in situ* на част от западната стена и складови помещения при нея. Експонираните части и керамични съдове за съхранение на продукти за защитени от навеси с дървена конструкция и покривни площи. Поставени са и информационни табели за периодите на функциониране на крепостта, отделните помещения и експонираните на място елементи на движимото културно наследство. Голяма част от табелите са увредени вследствие на метеорологични въздействия и вандалски прояви, а подходът от пътя за параклис „Св. Димитър“ към експонираната част от археологическият

обект се нуждае от цялостно подновяване, за да се избегне увреждане на непроучени участъци от терена в резултат на преминаване на посетителите. (Източници: Дремсизова-Нелчинова, Ц. Археологически паметници в Благоевградски окръг. София, 1987 М. Гърдев). Манастир „Св. Георги Победоносец“ - гр. Хаджидимово.

Местоположение: Построен на хълма край град Хаджидимово върху старо християнско светилище, манастирът е осветен през 1865 г.

Според старите анали на това място, още преди районът да попадне под османско иго, около 1290 година е построено християнско светилище, посветено на Св. Георги Победоносец. По-късно, около средата на 14-и век, храмът на няколко пъти е изгарян от османлиите, а впоследствие - изоставен и напълно забравен.

Преданието е съхранило следния разказ за построяването на храма:

На овчаря дядо Атанас Лазаров (българин) на сън му се явил един млад мъж, възседнал бял кон. Той му казал да започне разкопаването на могилката, на чието място по-късно бил построен храм. Тя цялата била обрасла с разни храсталаци. Дядо Атанас не обърнал внимание на този сън и не започнал да копае. На следващата вечер сънят се повторил и това накарало стареца да го разкаже на своята баба (съпруга). Тя също не го взела на сериозно и като се понасмяла казала, че това си е негово внушение и не му разрешила да копае. На третата вечер младият мъж пак се явил и настоявал още на сутринта да започне работа. Като се разсъмвало дядо Атанас оставил овцете на бабата и се заловил за лопатата. Турците, които имали имот около тази могила, го видели и започнали да уговарят да се откаже от начинанието си. Макар да не отстъпвал, старецът видял, че не може да се разбере с тях и си отишъл. Вечерта младежът му се явил и му казал да не се бои от хората, които му пречат, защото ще бъдат заставени да отстъпят. Така окуражен дядо Атанас отново отишъл и се заловил за работа.

Турчинът, чиято нива, около 5-6 дка, била разположена от южната част на могилата, излязъл с воловете си да я изоре. Като видял, че на могилата се копае, отишъл да провери каква е работата. Щом разбрал, че тук ще става “вакф” (църква, свещено място) така се разлютил, че по най-вулгарен начин изпъдил стареца, като си послужил дори с бой. Турчинът помислил, че е победил и се върнал спокойно на нивата си. През това време воловете му били легнали да почиват. Той ги подканил да станат, но те не помръдвали. Започнал да ги бие, пак не стават. Турците, които му се притекли на помощ, се заинтересували, каква е причината такива хубави волове да не могат да се изправят на крака. Като разбрали, че е изпъдил гяурина и дори го е бил, не одобрили постъпката му. “Защото, - казвали те – щом този човек е дошъл тук да копае без никой да му плаща, тук вече има ръка Аллах (Господ)”. Накарали го да викне стареца да продължи работата си. Когато дядо Атанас се върнал, турчинът отишъл при воловете и още при първото подканяне животните се изправили, готови за работа. Слисаният турчин ги закарал в дома си, а нивата дарил на манастира. Това е първата подарена на манастира нива, която днес е негово владение (намира се под оградата, южно от църквата).

Повече никой не се опитал да попречи на разкопаването. Дошли дори помощниците и работата потръгнала. След няколко дни дядо Атанас открил икона на св. Георги, която била напълно запазена. Това въодушевило всички. Присъединили се още помощници и за кратко време било издигнато параклише, в чест на св. Георги. Дядо Атанас заедно с други българи от селото непрекъснато работели за неговото благоустрояване. То просъществувало около 15 години.

Архитектура -текущо състояние:

В архитектурно отношение Хаджидимовският манастир представлява комплекс от съборен храм, параклис „Св. Димитър“ и жилищни и стопански сгради. Последните са разположени северно и източно от черквата, така че ограждат обширно и добре поддържано дворно пространство, в чийто северен край се извисява мощната снага на вековен чинар.

По план манастирската черква „Св. Георги“ представлява трикорабна псевдобазилика с голяма полукръгла апсида и притвор от запад. До северната стена отвън е изградено отделно помещение – параклис, а до западната се издига висока камбанария. Северозападният ъгъл на черквата и параклисите са обгърнати с открита галерия (нартика).

Стените отвътре са били покрити със стенописи, които за съжаление са унищожени от пожара през 1979 г. Фреските са били дело на образописците Теофил Минов и Георги Димитров и Мина Марков от с. Каракьой (днес в Гърция).

Във вътрешността олтарът е отделен от наоса с красив дърворезбен иконостас. Част от иконите, които изгарят в пожара са били изписани през 1866-1870 г. от ръката на неврокопския зограф Серги Георгиев.

Най-голямата ценност на манастира е чудотворната икона на Св. Георги. Първоначално тя се пазела в олтара и не била изнасяна за поклонение. Така постепенно била забравена и не се е отдавала особена почит. През 1961 г. по настояване на църковното настоятелство на манастира с председател Трифон Симидчиев, чрез Неврокопската митрополия била изпратена в БАН за изследване. Установено е, че същата датира от периода 1750 - 1800 г. На 6 май 1961 г. е върната в манастира и осветена от Неврокопския митрополит Пимен и изложена за поклонение. От тогава светинята е помогнала на неизброимо много хора, пристъпили към нея с отворена душа и вяра.

Манастирът е един от 10 художествените НКЦ в община Хаджидимово, всички без определена категория.

(Източници: Василиев, Асен. Български възрожденски майстори, София, 1965 г., стр. 286, 293, 308; Задание за изработване на ОУП на Община Хаджидимово, ПЛЕЙСМЕЙК“ ООД, стр. 33, ноември 2015 г)

Параклис „Свети Димитър“ в границите на недвижима културна ценност и средновековна крепост в м. Св. Димитър.

Изграден е върху територията на обекта, в централната частна оградената площ през 60-те години на ХХ в., е изграден параклис. В края на 90-те години са построени обслужващи го постройки, пътеки, санитарен възел, навес и др. съоръжения. През 2001 г. са построени трапезария и път, водещ към параклиса, който е прерязал крепостната стена на паметника

□ Нематериално наследство – терени в границите на геопарка, свързани с фолклорни обреди и обичаи, с местни легенди, предания

Легендата за чудотворната икона на манастира „Св. Георги Победоносец“ – гр. Хаджидимово

Местност „Св. Димитър“ с едноименен параклис на 3 км югоизточно от града;

□ Съвременни събития – терени в геопарка, свързани с провеждането на съвременни събития – пленери, фестивали, спортни състезания, др.

Кукерски игри и най-дълга Новогодишна баница - 1 януари

Трифон Зарезан – колективно зарязване на лозята в селищата западно и южно от Хаджидимово

Тодоровден - състезание с коне в Хаджидимово

Лазаруване в Хаджидимово

Кукерски игри и най-дълга Новогодишна баница - 1 януари – централен градски площад;

Трифон Зарезан – колективно зарязване на лозята в селищата западно и южно от Хаджидимово

Тодоровден - състезание с коне в Хаджидимово

Гергьовден - празник на Хаджидимово – градски площи манастир „Св. Георги Победоносец“

ИНСТРУКТАЖ ЗА БЕЗОПАСНОСТ ПРИ ГРЕБАНЕ В КАЯК

При ползване на каяк, моля, следвайте указанията на инструктора.
Ако нямате инструктор, моля, следвайте следните указания:

ПРЕДИ КАЧВАНЕ В КАЯКА

Поставете правилно спасителната жилетка и се убедете, че е добре закопчана на торса ви. В случай на инцидент и падане зад борда, тя ще ви помогне да се задържите на повърхността.

Поставете предпазната каска и се убедете, че ремъкът преминаващ под брстабилно закопчан за катарамата. При гребане в бързи води и в речни корита, каската ще предпази главата ви от наранявания.

КАЧВАНЕ В КАЯКА

Уверете се, че лодката стои стабилно на водната повърхност. В случай на течение или вълни, постарайте се да я поставите в стабилна неподвижна позиция, преди да се качите в нея.

Поставете греблото перпендикулярно на лодката и точно зад седалката в каяка и нагоре към ръба на пилотската кабина. След това сложете най-близката си ръка (дясна ръка) през каяка и върху греблото. Дланта на дясната ви ръка трябва да бъде върху греблото, а пръстите ви трябва да се държат върху ръба на предната част на каяка.. Успокойте каяка до неподвижно положение.

ВЛИЗАНЕ В КАЯКА

Започнете да влизате в каяка с крака.

Поставете десния си крак в каяка и в позиция. Преместете тежестта си и задния край над каяка, като същевременно държите левия си крак на земята.

Седнете на каяка

В този момент държите греблото с дясната си ръка, а десният крак е в каяка. Левият ви крак все още е на земята. Вземи греблото с лявата си ръка. Лостчето трябва да е зад гърба ви. Поставете си, но на гърба на каяка и седнете на гърба на пилотската кабина.

Поставете другия си крак в каяка.

Успокойте каяка, като с двете си ръце захващате греблото от двете страни на тялото и с десния си крак сте стъпил на пода на каяка. Наведете се напред преместете другия си крак в каяка.

ПЛЪЗНЕТЕ СЕ В КАЯКА

Уверете се, че имате добър баланс. В този момент седнете на гърба на каяка и краката ви са в каяка. Ръцете ви все още са на гърба на пилотската кабина и здраво на греблото. Плъзнете в каяка.

ГРЕБАНЕ

По време на гребане е много важно да се усеща лодката-накъде върви, откъде е течението и да се коригира посоката с по -силно гребане от едната страна.

Важно е и да се гребе плавно с постоянни и равномерни движения.

За да се държи добре посоката погледа не трябва да е забоден в греблата или настрани, а да се гледа някоя точка, до която стига мислената линия от лодката. Например, когато гребем от Черни нос /Шкорпиловци/ до кея, гледам края на кея. Ако се гребе по маршрут, в който има течение, е добре да се гребе срещу течението в началото, а на връщане - по течението.

Седящият отпред държи посоката, този отзад се грижи за синхрона при загребването.

След загребване от едната страна, трябва без размотаване да се загребе и от другата. Не правете грешката да вдигате много високо греблото и по този начин да увеличавате времето за загребване от другата страна. Това може да доведе до лека промяна на курса и после да са нужни допълнителни усилия за вкарване на лодката "в правилния курс".

ИНСТРУКЦИЯ ЗА БЕЗОПАСНОСТ ПРИ СТРЕЛБА СЪС СПОРТЕН ЛЪК

Обща безопасност

Зареждането със стрела винаги да става по посока към мишената при условие че няма никой между стрелящия и мишената ,в близост до мишената или зад нея.

Никога да не се стреля вертикално нагоре или в близост до вертикала ,защото стрелата може да се върне при вас или обкръжаващите около вас и да ви нарани.

Да не се използват напукани стрели. Преди стрелба проверете стрелата като я хванете за двата края и леко я огънете. Напуканите стрели са опасни предимно за стрелящия.

Индивидуална безопасност

Тетивата не се опъва и пуска без стрела. Трябва да имате протектор (ръкавица) за ръката държаща лъка, също така и протектор за пръстите на другата ръка която опъва тетивата.

Ако имате дълги коси се връзват в плитка или опашка и трябва да бъдат отзад и в никакъв случай отстрана към тетивата.

Стойка на стрелеца

Стрелящия застава с широк разкряч странично с левия крак напред по мислена линия към целта (мишената) и с лява изпъната ръка държаща лъка. Главата е завъртяна към лявото рамо. С дясната ръка изпъва тетивата със заредена преди това стрела по посока целта, преди стрелбата издишате и задържате дъха ,и чак след това отпускате тетивата.

ИНСТРУКЦИИ ЗА БЕЗОПАСНОСТ ЗА КАРАНЕ НА ПЛАНИНСКИ ВЕЛОСИПЕДИ

За начинаещите любители на планинското колоездене сме подготвили съвети за безопасно каране. Като за начало препоръчваме да започнете с по-леки терени и постепенно с увеличаване на увереността ви върху велосипеда да преминавате към по-трудни и по-стръмни терени.

Каска

Винаги носете колоездачна каска, отговаряща на изискванията на най-новите стандарти за сертификация, и съответстваща на вашия стил на каране. Винаги следвайте инструкциите на производителя за избиране на правилния размер, употреба и съхранение на каската. Повечето сериозни травми при колоездене включват и травми на главата, които е можело да бъдат избегнати, ако колоездача е носил подходяща за случая каска.

Правилна позиция на тялото

Много важно е да заемете правилна стойка при планинско колоездене. Важно е да бъдете отпуснати, за да да поемат вашите крайници вибрациите от неравностите на планинския терен. Тежестта на тялото трябва да е разпределена централно на велосипеда, като най-голяма част се поема от краката. Грешно е да изтегляте тялото назад, зад седалката. При спускане назад изнесете само седалището с леко приклякване. Запомнете: никога не се накланяйте напред при наклон надолу, защото лесно ще се прекатурите през кормилото.

Съсредоточете се в пътя

Бъдете внимателни с големите неравности по пътя, корените и острите камъни по трасето. При карането на планински велосипед е възможно да възникнат внезапно множество ситуации, които са извън прекия ви контрол и могат да доведат до падане. Винаги гледайте напред и мислено си представяйте линията, по която искате да преминете. С колкото по-висока скорост се движите, толкова по-напред трябва да гледате и да следите предстоящия терен

Избирайте правилно предавките на велосипеда

Основни грешки се допускат при каране на прекалено тежки или твърде леки предавки, които не са съобразени с наклона. Не е добре при спускане или по равен терен да ползвате ниска предавка, както и висока при изкачване. Правилната техника изисква да можете да поддържате приблизително 80-90 оборота в минута, без да усещате голямо натоварване.

Употребявайте разумно спирачките

Често срещана грешка при начинаещите и неуверените колоездачи е спирачките да се държат почти постоянно натиснати за повече увереност. Освен че това бързо би ги износило, може

да доведе до сериозни проблеми при стабилността на трасето. Не бива да пречите на свободното и плавно движение на колелата на велосипеда, когато преминавате през препятствия. Наблюдавайте в перспектива пътя, който ви предстои - така може предварително плавно да намалите скоростта преди самото препятствие, което да преминете без спирачка. Правилото важи и при завоите. Ако натиснете спирачка в завой, гумите на велосипеда ви, който по правило в този случай е леко наклонен, може много лесно и бързо да изгубят сцепление и да последва падане. Затова скоростта се намалява преди завоя, а самият завой се преминава без спирачка.

Безопасност по пресечен терен

Не препоръчваме деца да карат по пресечен терен освен ако не са придружени от възрастен.

1. Променливите условия и опасности при карането извън пътя изискват повишено внимание и специфични умения. Започнете полка на по-лесен терен и развивайте постепенно уменията си. Ако колелото ви има окачване, по-голямата скорост което то позволява води до по-голям риск от загуба на контрол и падане. Опознайте поведението на колелото си и се научете да го контролирате сигурно преди да опитвате каране по по-труден терен и с висока скорост

2. Носете предпазна екипировка, подходяща за вашия вид каране.

3. Не карайте сами в отдалечени райони. Дори когато карате с компания, уверете се, че обратно в цивилизацията има хора, които знаят къде отивате и кога се очаква да се приберете.

4. Винаги носете документи за самоличност, за могат да ви идентифицират в случай на инцидент, както и малко пари в брой за някоя допълнителна вафла, нещо студено за пиене или аварийно обаждане по телефона.

5. Давайте предимство на пешеходците или животните, които срещате. Карайте така, че да не ги плашите или поставяте под заплаха, и им оставяйте достатъчно място, за да не се окажете застрашен от неочаквани техни движения.

6. Бъдете подготвени. Ако нещо лошо се случи докато карате, помощта може и да не е наблизо.

7. Уважение извън пътя. Съобразявайте се с местните закони, които указват къде може и къде не може да карате; уважавайте частната собственост.

Има вероятност да споделяте една и съща пътека с пешеходни туристи, конни ездачи и други велосипедисти. Уважавайте техните права.

Карайте по оформената пътека. Не допринасяйте към ерозията като карате когато е кално или с ненужни „контри“. Не нарушавайте еко системите в планината, като си правите ваши пътеки или преки маршрути през растителност и потоци. Ваша отговорност е да имате минимално влияние върху околната среда.

Оставяйте нещата както сте ги намерили, и винаги прибирайте нещата, които сте донесли със себе си.

Боклука – в раницата.

Каране в мокро време

ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ: Мокрото време понижава сцеплението, спирачната сила и видимостта – както за вас, така и за другите на пътя. Рискът от инцидент е драстично увеличен, когато карате в мокри условия. При мокро време, мощността на вашите спирачки (както и спирачките на другите превозни средства на пътя) е драстично намалена, и вашите гуми не зацепват толкова добре настилката. Това прави контрола над скоростта по-труден и загубата на управление – по-лесна. За да сте сигурни, че ще можете да намалите и спрете безопасно когато е мокро, карайте по-бавно и натискайте спирачки по-рано и по-плавно от нормалното.

Summary of educational material 2

“Biodiversity and natural features in the geotopes of Hadjidimovo Municipality”

Biodiversity in Bulgaria - general facts:

- ✓ The number of superior plants in our country is nearly 4000 species and is greater than that in countries such as England, the Czech Republic, Poland, i.e. countries with a larger territory.
- ✓ A high level of endemism has been established in Bulgaria. This means that species of plants, animals and habitats that are found only in our country have been discovered.
- ✓ The favorable geographical location, relief and climate of Bulgaria are the reason why our bat fauna is one of the richest in Europe. Out of a total of 35 European species, 33 are found in our country.
- ✓ The cave fauna, along with that of some other Balkan countries, is among the richest in the world.
- ✓ Important migration routes pass through the territory of our country, which are extremely important for many of the European migratory birds. One of them is the so-called Via Aristotelis, which is the main migration route from Europe to Africa. It connects the Danube River with the Aegean Sea and on the territory of the country it passes through Western Bulgaria. Of key importance for the crossing is its branch along the Mesta River.
- ✓ 14 species of globally endangered birds can be found in our country, including the red-breasted goose, curly-headed pelican, great crested eagle, golden eagle, thorn-tailed goshawk, Egyptian vulture, peregrine falcon, velvet goshawk, etc.
- ✓ There are about 4,000 ornithologically important places in Europe, of which 114 are described in Bulgaria.
- ✓ The valley of the Mesta River, with its 125 registered species of birds, is one of the ornithologically important places in Bulgaria. 4 globally endangered species are protected here, and 56 species are of European conservation importance.

The material provides

- specific biological description of specific species from the flora and fauna of the area that can be observed during educational activities and specialized tours in each geotop
- best period of year to be observed
- curious facts for some of the species cited.
- Conservation and protection status of the species listed is also described.

- A list of activities that destroy or damage natural habitats
- Recommendations for planning and conducting educational environmental activities and educational and specialized tours within the boundaries of the geopark
- A glossary of most often used environmental terms is included in the end of the material.

As a separate attachment a selection of color photos of species cited in the material is included.

Биоразнообразие и природни дадености в геотопите на Община Хаджидимово

(Образователен материал 2)

Терминът „Биоразнообразие“ е въведен официално за първи път през 1988 г. Започва масово да се използва едва след Световната конференция за околна среда и развитие в Рио де Жанейро през 1992 г., когато 159 страни подписват Конвенция за биологичното разнообразие. Значението на тази съставна дума се обяснява от двете ѝ части:

„био-“ (живот) и „разнообразие“ = разнообразие на живота.

Определение за термина се дава в самата Конвенция: *„Биологично разнообразие означава разнообразието сред живите организми от всяка среда, включително сухоземни, морски и други водни организми и екологичните комплекси, от които те са част; като това включва разнообразие вътре във и между видовете, както и разнообразие на екосистемите“*. Ключово е да се разбере, че това понятие включва многообразието на живота като цяло, а не само разнообразието на организмови видове. Понятието обхваща още и разнообразието между и вътре в екосистемите и местообитанията, както и генетичната изменчивост, т.е. всички нива (надорганизмови и вътревидови) на организация на живата материя и процесите протичащи между тях.

Биоразнообразието в България:

Поради специфичните физико-географски условия (разнообразен релеф, климат, разнообразни местообитания, геология, географско разположение) и независимо от малката си територия България притежава изключително богато и ценно биологично разнообразие. В страната са установени почти всички основни европейски типове местообитания, но и значителен брой уникални такива. От особено значение за значимостта на биоразнообразието в страната е относително доброто състояние на природата у нас и запазения ѝ до голяма степен естествен характер в много региони.

Някои общи факти:

- ✓ Броят на висшите растения у нас е близо 4000 вида и е по-голям от този в страни като Англия, Чехия, Полша, т.е. страни с по-голяма територия.
- ✓ В България е установено високо ниво на ендемизъм. Това означава, че са открити видове растения, животни и хабитати, които се срещат единствено у нас.
- ✓ Благоприятното географско разположение, релеф и климат на България са причина нашата прилепна фауна да бъде една от най-богатите в Европа. От общо 35 европейски вида, 33 се срещат в нашата страна.
- ✓ Пещерната фауна, наред с тази на някои други балкански страни, е сред най-богатите в света.
- ✓ През територията на страната ни преминават важни миграционни пътища, с изключително значение за много от европейските прелетни птици. Един от тях е т. нар. Аристотелов път (*Via Aristotelis*), който е главен път за миграция от Европа към Африка. Той свързва р. Дунав с Егейско море и на територията на страната минава

през Западна България. С ключово значение за прелета е неговият клон по поречието на р. Места.

- ✓ У нас се срещат 14 вида световно застрашени птици, сред които червеногушата гъска, къдроглав пеликан, голям креслив орел, царски орел, тръноопашата потапница, египетски лешояд, ловен сокол, кадифена потапница и др.
- ✓ В Европа има около 4000 орнитологично важни места, от които в България са описани 114.
- ✓ Долината на р. Места, със своите 125 регистрирани вида птици, е едно от Орнитологично важните места в България. Тук се опазват 4 световнозастрашени вида, а 56 вида са от европейско природозащитно значение.

Геотоп 1 „Водни съкровища“

Геотопът включва две трасета свързани с водни, стопански и културни обекти.

1.1. Геотоп „Водата – източник на живот за дивата природа“

Ландшафт и геоложка характеристика

В южната си част геотоп 1.1. е с изразен планински и полупланински терен, с гранитно ядро, покрито главно от стари метаморфни скали – гнайси, шисти, мрамори и гранити. Обхваща площта на част от планините Славянка и Стъргач. С прехода на североизток теренът в посока гр. Хаджидимово става хълмист, с изразени повърхностни ерозионни форми, а в частта му на поречието на р. Места – преобладават стари метаморфни скали- гнайси и шисти. Широко са разпространени кафявите горски почви, които в преобладаващата част са заети от горски масиви. По поречията на реките има планинско-ливадни и алувиално-ливадни почви, подходящи за отглеждане на зеленчуци и овощни култури.

Климатична характеристика

Климатът е преходносредиземноморски с планинско влияние, с изразен есенно-зимен максимум и летен минимум на валежите. Разнообразният релеф обуславя богатството на климатичните условия. Поради прякото средиземноморско влияние зимата, макар и добре изразена като сезон, е по-мека, отколкото в останалите части на България. Районът на общината е един от топлите в страната. Температурните условия определят добри предпоставки за развитие на средно топлолюбиви култури.

Водни обекти:

- Микроязовир „Садово“:

Изкуствено създаден водоем, разположен в южната част на геотопа, в подножието на планината Славянка, от югозападната част на трансграничен път от Гоце Делчев към ГКПП „Илинден“ с Р Гърция. Западният и южният брегове на водоема са силно залесени с широколистни видове, докато източният представлява стръмен скат, формиран от кафяви горски почви и стари метаморфни скали. Северната граница представлява дига за регулиране нивото на водата. Водоемът е важен за обичайни гнездящи видове птици.

➤ Воден парк в гр. Хаджидимово.

Разположен е в урбанизираните граници на града и представлява изкуствен водоем с бетонно легло с площ от около 1 дка. Обектът предлага възможности за образователни програми за деца и за наблюдение на синигери, врабчета, стърчиопашки, врани.

➤ Река Места

Река Места е трансгранична река, която прекосява неврокопската долина и е основен воден ресурс за община Хаджидимово. В границите на този геотоп се открояват два важни участъка от нея:

- При моста към с. Блатска, където скатовете на северния ѝ бряг представляват местообитание на пчелояди;
- Речното корито в участъка от закрыта кариера за инертни материали до меандъра на реката в подножието на параклис „Св. Димитър“ югоизточно от гр. Хаджидимово, където са регистрирани видове с природозащитно значение през цялата година (вкл. зимуващи, мигриращи и размножаващи се птици). Нейното значение е особено голямо и заради алувиални гори в защитена зона „Долна Места“.

Трасе: *Хълмове южно от с. Садово - манастир „Св. Георги“ - градски воден парк в гр. Хаджидимово - мост на р. Места - (при мост към с. Блатска) - поречие на р. Места до меандър на р. Места в подножие на параклис „Св. Димитър“ – панорамна площадка за наблюдение на птици.*

Характерни и интересни представители на биоразнообразието:

От биологична гледна точка районът е от световно значение като представителен за средиземноморското биоразнообразие, тъй като попада в защитена зона от екологична мрежа Натура 2000 - Места 0002076. 51 вида от срещаните се тук птици са включени в приложения на Закона за биологичното разнообразие (ЗБР) като видове, нуждаещи се от специални природозащитни мерки.

РАСТИТЕЛНОСТ И ФЛОРА

В геотопа са разпространени типичните за тази част на страната Алувиални гори с черна елша и планински ясен, Полуестествени сухи тревни и храстови съобщества, Псевдостепа с житни и едногодишни растения, Дъбови гори от различен тип, Балкано-панонски церово-горунови гори, Черборови и бялборови култури, създадени на мястото на дъбови гори.

Боровите култури в района на Долна Места са комплекси от реконструирани територии на други местообитания с променена коренна растителност чрез култивиране на черен и бял бор.

В изброените местообитания могат да се наблюдават от ранна пролет интересни растителни видове, вкл. лечебни растения, а също и да се провеждат обучения за опознаване на характерната субсредиземноморска флора и фауна. Някои типични представители са:

Бяла върба

Бялата върба е дърво с височина 25 – 30 м. Наречена е така поради бялото овласиняване на листата и младите връхни клонки, което им придава бял цвят. Листата са дълги, ланцетовидни, широки до 3 см. Цветовете са много дребни, събрани в реси, които цъфтят рано напролет. Среца се край реките, блатата и влажните места в цялата страна до 1000 - 1700 м н.в.

Любопитни факти: Бялата върба е подчертано влаголюбив вид. За лечебни цели се събира кората на дървото, по-рядко свежите листа. Те съдържат салицин – дериват на салициловата киселина, със силни антисептични свойства. Във фармацията се използва производно съединение широко известно под името аспириин. За първи път салициловата киселина е извлечена именно от бялата върба.

Период за наблюдение: май, юни

Период на цъфтеж: март, април

Пърчовка

Трудно може да се обърка тази ефектно изглеждаща орхидея поради екзотичния изглед на цветовете ѝ. Тя е вероятно видът с най-необичайни цветове сред българските диви орхидеи. Растението е насекомоопрашващо се и се размножава предимно чрез семена. Има характерна дълга усукана устна, приличаща на змийско езиче, откъдето идва и по-популярното ѝ име Змийски език. Тя служи като площадка за кацане на насекомите – опрашители и с изключително дългия среден дял, балансира тежестта на насекомото, поставяйки го в подходящата позиция за опрашване. В цъфтеж орхидеята може бъде наблюдавана през месеците май и юни.

Пърчовката расте върху каменливи почви, по открити, слънчеви места, слабо натоварени пасища и из храсталаци.

Любопитни факти: *Интересно е да се знае, че при грудковите орхидеи, като тази, всяка година се развива нова, дъщерна грудка, която подмладява растението, докато майчината грудка отмира. По такъв начин при този вид отделния индивид може да достигне възраст над 100 години.*

Видът е защитен вид по сила на Закона за биологичното разнообразие, включен е в Червения списък с категория Уязвим и в приложенията на Директивата за хабитатите на Европейския съюз, на Бернската конвенция и CITES.

Период за наблюдение: май, юни

Период на цъфтеж: май, юни

Чубрица

Това силно ароматно тухесто храстче е силно топлолюбиво и светлолюбиво растение. Расте из припечните и каменисти места, често върху плитки и бедни почви. На височина достига 40 см и цъфти с бели, розови или лилави цветчета през топлите месеци юли и август.

Любопитни факти: Растението се използва като декоративно, лечебно и за подправка. Съдържа етерично масло с противогъбично и антибактериално действие.

Видът не е защитен, култивира се добре и може да се отглежда в домашни условия лесно, развивайки се от семена.

Период за наблюдение: юли

Период на цъфтеж: юли, август

Тревист бъз

Тревистият бъз е многогодишно тревисто растение с високи, изправени стъбла с височина от 60-150 см, формиращо подземни издънки. Листата му са перести, цветовете са многобройни, бели, събрани във върхно съцветие. Растението излъчва силна, характерна тежка миризма. Плодовете са дребни, месести, тъмно виолетови до черни. Всички части на растението са отровни, включително плодовете, които при поглъщане предизвикват повръщане. Използва се като декоративно и противоерозионно растение, а за лечебни цели трябва да се употребява под лекарски контрол. Тревистият бъз е топлолюбив вид. Расте по границите на горски и полски пътища, храсталаци и в периферията на гори, горски сечища и селски крайнини, като предпочита богати на азот почви.

Период за наблюдение: май - август

Период на цъфтеж: май, юни

ФАУНА

Безгръбначната фауна на територията на геотопа е много разнообразна, поради смесването на две климатични зони – умерено-континенталната и средиземноморската. От интерес за наблюдение са дневните и нощни видове пеперуди, а с консервационно значение са видовете Ручеен рак, Бисерна мида, Обикновен сечко и Бръмбар рогач.

От гръбначната фауна региона обитават топлолюбиви видове като жабата жълтокоремна бумка, а от влечугите интерес представляват Ивичест смок, Обикновена блатна костенурка, Шипобедрена костенурка и Шипоопашата костенурка.

Жълтокоремната бумка

Жълтокоремната бумка обитава временни водоеми, малки рекички и канавки, стари каменни корита на чеими. На дължина достига 5 см. Окраската ѝ е характерна: жълт корем с черни до светлосини петна, кафяв гръб покрит с жлезисти, отделящи парлив секрет. Женската снася малък брой яйца, прикрепвайки ги поединично или на групи към стъбла на растения или подводни предмети. Зимува на сушата.

Значими представители на гръбначната фауна за региона са птиците. Най-многочислените видове мигриращи птици, установени по поречието на р. Места, са вечерната ветрушка и мишеловът. Рибарниците, разположени на р. Места са от малкото места в Югозападна България за почивка на водолюбивите птици по време на миграция. Тук могат да се наблюдават блестящ ибис, голяма бяла чапла, малка бяла чапла и др. По време на миграция по долината на реката се срещат 4 световно застрашени вида – малък корморан, белоока потапница, голям креслив орел и белошипа ветрушка. С акцент върху опазването и съхранението на орнитофауната са планински кеклик, голям маслинов присмехулик, белочела свръчка, скална зидарка, малко черноглаво коприварче, и червеногушо коприварче. Защитена зона Места 0002076 е и едно от местата с европейска значимост за опазването на дебелоклюна чучулига, градинска овесарка, ястребогушо коприварче и бял щъркел в страната.

Някои интересни видове птици за наблюдение:

Черен щъркел

Черният щъркел е едра водогазеца птица с тегло около 3 кг, размах на крилете 150 - 200 см и дължина на тялото до 100 см. При възрастните главата, шията, гърдите, гърбът и крилете са черни. Човката и краката са червени. Може да бъде наблюдаван в цялата страна по време на прелет, но за гнездене обича гористи райони, недалеч от реки и бавни води. Гнездото може да е на голямо дърво, дори и иглолистно, или върху скала, на място отдалечено от селищата, което го отличава от белия щъркел. Има обширна територия, като лети на километри да ловува и да храни малките си. Храни се със земноводни, риби, влечуги и безгръбначни, които лови в разливите на реките. При прелет използва въздушните течения за набиране на височина. Снася до 5 яйца в голямо гнездо, които мъти дълго време. Малките излитат от гнездото след два месеца. След това родителите им ги хранят още две седмици. Достигат полова зрялост на три години. Обитава спокойни, тихи гористи територии. Размножителният период е през май месец. Двойката е моногамна и може да използва едно и също гнездо години наред. Брани гнездото и околната територия. Женската снася 3-5 яйца веднъж в годината. Мътят и двете птици в продължение на 35-38 дни. Храната е съставена от дребни риби (до 20 см), малки бозайници, влечуги, насекоми, които птиците ловуват газейки в плитчините. През есента мигрира, образувайки малки групи до 300 индивида. Зимува в тропическа Африка, в Индия, Южен Китай. Гнезди в южните части на Европа, в Русия и Китай.

Любопитни факти: През зимата прелита далеч на юг, достигайки Африка. Миграцията му е по-късна от тази при белия щъркел. И той образува ята, макар и значително по-малобройни. Зимовищата му в Африка са по-близо от тези на белия щъркел, като ползва долината река Нил, Судан и екваториалните области. Заплахи са безконтролната в последните години сеч, проправянето на все повече горски пътища, отравянето на реки, лошото управление на водите. По време на прелета в някои страни проблем е браконьерството. Защитен вид, включен като уязвим в Червената книга. У нас най-близкия вид е белият щъркел.

Период за наблюдение: април, октомври

Червенокръста лястовица

Червенокръстата лястовица е един от шестте вида лястовици, редовно срещащи се в България. Подобно на селската лястовица, и тя има вилообразна опашка, макар и малко по-къса. На кръста си има петно, което от бяло прелива в керемиденочервено. Тази лястовица се среща в по-ниските и среднопланинските райони из цялата страна. Строи гнезда под мостове, скали, стрехи и други обекти. Гнездото има един-единствен удължен вход, който му придава бутилковидна форма. Не се среща в Северозападна Европа. Зимува на юг, подобно на другите лястовици. Завръща се през пролетта, когато се появят отново насекомите и другите безгръбначни, с които се храни. Може да се наблюдава навсякъде в района на Хаджидимово по време на лов, както и при миграция. Птиците са сериозно застрашени от използването на химически препарати срещу насекоми, както и от улова им в някои страни по миграционния път.

Любопитни факти: Прелетен вид, като птиците, от българската популация зимуват в Африка. Защитен вид в България. Близка по външност е селската лястовица, която е с по-дълга вила на опашката и има еднoцветна мастилено оцветена горна страна на цялото.

Период за наблюдение: април, септември

Бозайниците в геотопа са представени от защитения вид Видра, а също и от разнообразната група на прилепите. Тук се срещат Дългокрил прилеп, Дългоух нощник, Остроух нощник, Дългопръст нощник, Трицветен нощник, Голям нощник, Средиземноморски подковонос, Подковонос на Мехели и др.

1.2. Геотоп „Водата като част от ежедневието, поминъка и развлеченията в съвременния живот на хората“

Ландшафт и геоложка характеристика

Речната долина край моста до село Блатска е широка 3-4 км, с полегати склонове. Реката залива широки речни тераси, с каменни наноси. Дъното е пясъчливо-глинесто. Почвите в този участък са алувиално-ливадни, подходящи за отглеждане на зеленчуци и овощни култури. След село Блатска теренът преминава в ниско-планински и се изкачва до равно плато с водоем за напояване на селскостопански насаждения. Теренът в участъка от с. Блатска до с. Абланица е планински. С най-голям териториален обхват са канелените горски почви, които се срещат в предпланинските и нископланинските части. Подходящи са за отглеждане на тютюн, лозя и овощни насаждения. Широко са разпространени и кафявите горски почви, които в преобладаващата част са заети от горски масиви.

Климатична характеристика

Поречието на река Места в климатично отношение са характеризира с голямо разнообразие. Настоящият геотоп 1.2. попада в средното течение на басейна на р. Места, с преходни условия от умерено-континентален към средиземноморски климат. Откритото на юг поречие позволява свободно нахлуване на средиземноморско климатично влияние.

Поради климатичното влияние на планините съставлящи водосбора на Места, в отточния ѝ режим се оформят и два минимума - зимен и летен, като критичните периоди са през месеците август и септември. Общо маловодието продължава от юли до ноември, но не са редки случаите на сливане на зимното с лятното маловодие, което го прави по-продължително - до 7-8 месеца, а в последните години и по-дълго.

Максималният отток е през април, май и юни за горното и средно течение. В долното течение, поради влиянието на средиземноморския климат се наблюдава и зимно пълноводие. Температурният режим в района преди всичко се обуславя от надморската височина и от преобладаващата форма на терена. И трите геотопа попадат в Долината на Долна Места, около и над гр. Гоце Делчев, се характеризира със сравнително мека зима спрямо горната ѝ. Поради котловинния характер на Гоцеделчевския район обаче, тук са измервани най-ниските температури през зимата в тази част на страната – абсолютната минимална температура наблюдавана в гр. Гоце Делчев е минус 28,9°C.

Водни обекти:

- Воден парк в гр. Хаджидимово. Разположен е в урбанизираните граници на града и представлява изкуствен водоем с бетонно легло с площ от около 1 дка. Обектът е подходящ за образователни програми за деца и за наблюдение на синигери, врабчета, стърчиопашки, врани.

- Река Места е трансгранична река, която прекосява неврокопската долина и е основен воден ресурс в рамките на геотоп 1.1. и за общината като цяло. Важна е както за обичайните и гнездящи видове птици, така и за мигриращите такива. В границите на геотоп 1.2. се откроява един важен участък от нея - при моста към с. Блатска, където скатове на северния ѝ бряг представляват местообитание на пчелояди.
- Водоем над параклис “Св. Димитър“ североизточно от с. Блатска. Изкуствен водоем с площ около 0,3 ха, разположен в плато над с. Блатска. На изток и север граничи с широколистни гори от нисък дъб, черен дъб, благун и бук, на юг – иглолистни култури от бял и черен бор, дървовидна хвойна, а на запад-северозапад – ливадна растителност. С ориентация запад е и изграденият отливник за мелиорация на селскостопански насаждения от слънчоглед, тютюн, картофи в землищата на селата Блатска и Хвостяне. През зимните месеци, могат да се наблюдават зимуващи видове като бяла чапла и малка сива чапла.
- Язовир „Вельов рид“ при с. Абланица, разположен в западния край на селото. Обща площ около 0,5 ха. Освен за мелиорация, микроязовирът се ползва за риболов. Въпреки разположението му в границите на урбанизирана територия, във водите на микроязовира могат да се наблюдават зимуващи видове птици – дива патица, малък корморан.

Трасе:

Изкуствено езеро в градски парк в гр. Хаджидимово - речно корито на р. Места северно от гр. Хаджидимово (при мост към с. Блатска) – параклис „Св. Димитър“ над с. Блатска – изкуствен водоем за поливане на стопански насаждения североизточно от параклиса – път за с. Абланица – микроязовир при входа на с. Абланица

Характерни и интересни представители на биоразнообразието:

РАСТИТЕЛНОСТ И ФЛОРА

В рамките на геотопа влиза част от територията на планината Стъргач - най-малката и ниска планинска единица от Рилородопската област. Климатичните и почвените условия са допринесли за формиране на своеобразна, специфична субсредиземноморска флора и фауна. Преобладава храстова растителност, представена от мъждрян, люляк, хвойна, леска, келяв габър и др. Има голямо разнообразие на тревиста растителност. Над с. Абланица съществува и находище на пролетен горицвет, наричан от местното население “гороцвет”. Край водоемите се развива влаголюбива растителност с представители на родовете Папур, Хвощ, Блатница, Върбовка, Блатия, Камъш, Ежова главичка, Мехурка.

Типични представители на флората са Червената хвойна, защитената Дървовидна хвойна, Червеното усойниче, Кървавиче, видове от род Лопен, приоритетните за опазване видове Пърчовка (вид дива орхидея) и Блатно петльово перо (вид дива гладиола), лечебните видове синя жлъчка, видове мащерка, хвощове, лечебна лайка, жълт и бял равнец. Във водните

местообитания могат да бъдат видени водните растения Обикновена мехурка и Канадска водна чума.

Други интересни видове са:

Блатна мента

Блатната мента обитава влажни тревисти места, по бреговете на реки, блатата и мочурища в цялата страна. Тя е многогодишно растение със силно развито коренище. Цветовете ѝ са разположени в характерните за вида прешлени по дължина на съцветието.

Любопитни факти: - Растението има най-разнообразни народни имена: бласкун, див джоджун, блатна мента, блостун, лехусничава трева, кеклик, европейски полски джоджен, ментов полски джоджен, джоджен, полска мент. Има данни за използването на блатната мента за лечебни и кулинарни цели, но употребата ѝ е опасна, поради риск от помятане при бременни жени. Извлеченото масло е отровно!

Период за наблюдение: юли

Период на цъфтеж: юни, юли, август

Вълнест напръстник

Вълнестият напръстник е топлолюбиво и светлолюбиво растение, което може да откриете из откритите тревисти и каменисти места през цялото лято. Това многогодишно или двугодишно тревисто растение е с лесно отличими изправени, рядко разклонени овласинени стъбла, високи 30 до 100 см. Венчето е кълбесто издуто, жълто с виолетови жилки. Цветовете наредени гъсто в гроздовидни съцветия. Видът не е застрашен.

Любопитни факти: Растението е лечебно и декоративно, но и силно отровно. Отровни са листата, цветовете и семената. Лечебните качества на растенията от род Напръстник като сърдечни стимуланти са известни отдавна, но днес те се употребяват само чрез медицински препарати, назначени от лекар. От напръстниците се получават най-ефикасните лекарства за сърдечна недостатъчост. Източник на суровина за фармацевтичната промишленост.

Период за наблюдение: май, юни, юли

Период на цъфтеж: юни, юли

Обикновената блатия, върболист

Обикновената блатия е многогодишно тревисто растение с високи до 150 см четиристенни стъбла, прости целокрайни листа и пурпурни до виолетови цветове, събрани на върха на стъблото. Размножава се чрез семена и вегетативно. Блатията е широко разпространено влаголюбиво растение, което се среща по брега на

водоеми, заблатени и мочурливи места и влажни зони из цялата страна до 1700 м н.в. Предпочита богати на хранителни вещества почви и привлича много пеперуди и пчели, тъй като отделя много нектар. Видът е пренесен в Европа от Северна Америка.

Период за наблюдение: юли

Период на цъфтеж: юни, юли, август

Бодлив гръмотрън

Бодливият гръмотрън е многогодишно полухрастче с височина до 80 см и остри шиловидни бодли по дължина на стъблото. Венчето е бяло до розово, с характерната за семейство Бобови форма. Гръмотрънът е насекомоопрашващ се. Размножава се със семена и по-рядко със стъблови издънки. Растението се посещава много от пчели, но не отделя нектар въпреки, че ухае много приятно. Видът е и популярен лечебен вид, като за лечебни цели се събират основно корените. Подобно на много други бобови растения и гръмотрънът образува коренова симбиоза с азотфиксиращи бактерии и способства за обогатяването на бедните почви с хранителни вещества. Расте по открити тревисти, песъчливи и сухи места, храсталаци, брегове на реки и потоци, на глинесто-варовити терени, сухи планински и полупланински пасища и крайморски песъчливи брегове до 1500 м н.в. Притежава изключително здрава коренна система и силна сухоустойчивост.

Период за наблюдение: юли, юни

Период на цъфтеж: май, юни, юли, септември

Полска челебитка

В България род Челебитка обединява 4 вида едногодишни тревисти растения, от които един е защитен от Закона за биологичното разнообразие. Полската челебитка е с височина 20-50 см, с изправено слабо разклонено стъбло. Цветовете са обвивка, образувана от най-горните чашелистчета и впечатляват с оригиналната си форма. Околоцветните листчета са бледосини или синкавозелени, нежни. Липсва нормално оформено венче. Среца се по сухи поляни, редки гори, храсталаци и изоставени ниви, стари полски пътища и като плевел в култури от пшеница, ръж, люцернови насаждения, лозя. Предпочита топли глинести или песъчливи почви. Растението издържа на временни засушавания. Размножава се лесно от семена и е силно конкурентно. В някои държави е застрашен вид поради масовото използване на хербициди.

Период за наблюдение: юли

Период на цъфтеж: месец VII, месец VIII, месец IX

род Папур

В България род Папур е представен от 4 вида, които трудно се отличават един от друг. Всички те имат пълзящи коренища, с които се размножават вегетативно. Стъблата са високи, цилиндрични, без възли. Листата са дълги, с въздухоносни вместилища. Цветовете са събрани в кочан, като мъжките и женските са разделени и разположени едни над други на върха на общо стъбло. При узряването на семената косъмчетата на околоцветника образуват парашутче, с което при вятър се разпространяват надалеч.

Широколистният и Теснолистният папур са широко разпространените видове у нас. Папурите предпочитат плитки заблатени водни местообитания. Срещат се край реки, езера, мочурища.

Опазване: Шутлевортиевият папур е най-редкият вид папур у нас. Той е защитен от Закона за биологичното разнообразие и Бернската конвенция.

Период за наблюдение: юли

Период на цъфтеж: юни, юли, август

ФАУНА

Фауната в геотопа е представена от обилие от безгръбначни животни, вкл. защитените видове Ручеен рак, Бисерна мида, Дъбов сечко, Бръмбар рогащ, а от гръбначните животни се срещат риби като Маришка мряна и Европейска горчивка, земноводни представители като Жълтокоремната бумка и Голям гребенест тритон, Шипобедрена костенурка и Шипоопашата костенурка.

ПТИЦИ

Обикновеният пчелояд

Обикновеният пчелояд или европейски пчелояд е една от най-красивите и пъстри птици, обитаващи България. Тя е прелетен вид с изключително богато и шарено оперение. Спада към семейство Пчелоядови от разред Синявищоподобни. В северозападните български земи обикновеният (европейски) пчелояд се нарича и „Благория“. Пчелоядът е активен през деня дори и при прелет. Той умее да използва възходящите въздушни потоци и при прелет, когато също образува по-малки или по-големи ята. По време на миграция лети над цялата страна, включително над високи планини. Гнезди в камери, изкопани в отвесни пясъчни брегове на реки, карieri и скатове. Освен с жилеци насекоми като оси, стършели, пчели и други, се храни и с водни кончета и бръмбари. Заплашен е от улавяне и отстрел по време на миграция, от химизацията в селското стопанство, от разрушаване на подходящите места за гнездене. Пчелоядът е защитен вид, числеността му непрекъснато намалява, но не е изчезващ такъв и все още не е включен в Червената книга. Популацията му в цялата страна не надхвърля 27 500 индивида. Други, различни от него видове от същото семейство са по-рядко срещания в България, не така ярко пъстър Зелен пчелояд.

БОЗАЙНИЦИ:

Представители на бозайниците в геотопа са Европейски вълк, защитените видове Видра, Пъстър пор, Лалугер, както и разнообразни видове прилепи: Широкоух прилеп, Дългокрил прилеп, Дългопръст нощник, Трицветен нощник, Голям нощник, Средиземноморски подковonos, Южен подковonos, Голям подковonos, Малък подковonos, Подковonos на Мехели

Не случайно научното име на прилепите е Ръкокрили. Те са единствените активно летящи бозайници, които са завоювали въздушната среда преди повече от 50 милиона години. Крилата им са специфично приспособление за начина им на живот. Представяват летателна мембрана, опъната между пръстите на предните крайници, задните крайници и опашката. Всички европейски видове са насекомоядни. За да избегнат конкуренцията за храна с дневните птици те са преминали напълно към нощен начин на живот. Най-значимото умение на прилепите е характерния им слухов апарат и начин на ориентация в околното пространство. За да се ориентират прилепите изпращат звукови сигнали, които, отразявайки се в предметите наоколо, се връщат обратно като ехо. Благодарение на ултразвуковите сигнали и ехолокацията те не са зависими от очите си в тъмнината. Улавят дори най-слабото ехо, отразено от ефирни повърхности, като листата и кората на дърветата или от летящите насекоми. Насекомоядните прилепи, които са най-богатата на видове прилепна група, са разпространени почти по целия свят. Хранят се с разнообразни насекоми и паякообразни. Прилепите живеят в изключително разнообразни убежища - пещери, скални цепнатини, галерии, хралупи на дървета, под кората, различни съоръжения и жилищни постройки. В умерените ширини се сменят сезонно зимните и летните убежища. Както всички бозайници, женските кърмят малките. В този период повечето видове образуват различни по численост колонии, като пещеролюбивите прилепи у нас правят такива от по няколко десетки хиляди индивида. Веднъж паднало на земята, малкото е напълно безпомощно и загива! След средата на август прилепите, напускайки тези места, започват да се хранят усилено, трупат подкожна тлъстина и се отправят към зимните си убежища. В умерените ширини от края на ноември до началото на март прилепите изпадат в състояние на зимен сън и така преживяват неблагоприятния за тях сезон. Безпокойството им може да бъде пагубно, защото разбуждайки се и летейки, те бързо губят енергийните си запаси и не доживяват до пролетта. В сравнение с други дребни бозайници, като земеровки и мишки, прилепите живеят удивително дълго - около 10-15 години в естествени условия. Подобно на птиците някои прилепи извършват миграции най-често при смяна на летните със зимни убежища. Обикновено те не са по-дълги от 100-300 км, но са известни и такива с дължина над 1000 км. Тези изключително интересни, напълно безвредни и много полезни животни несправедливо са набеждавани за спътници на "тъмните" сили и предвестници на нещастие. Въпреки, че нямат много естествени врагове прилепите са също уязвими. Продължителните периоди на лошо време, резките застудявания, дъждовно лято, влизането в убежищата през периода на зимния сън и по време на размножаването ги застрашават. Чувствителни са на безпокойство и веднъж напуснали района трудно се връщат. Понастоящем те са сред най-заstraшените групи бозайници.

Голям нощник

Големият нощник е един от най-едрите наши прилепи - тежи около 30 грама. Размножителните колонии може да съставени от голям брой индивиди (до няколко хиляди женски), които се крият в различни подземни местообитания - пещери и изкуствени галерии. Само мъжките през лятото живеят в дърветата - убежища в горите, но при ловуване всички отлитат в горите, където се хранят. Те се нуждаят от обширни гори за ловни местообитания в близост до размножителните колонии. За да бъде подходяща за големия нощник, гората трябва да има и открити пространства, където прилепите ловуват най-добре основната си плячка - бръмбарите.

Геотоп 2 „Места за поклонение и духовност от Античността до наши дни“

Ландшафт и геоложка характеристика

Теренът в рамките на Геотоп 2 включва ниски хълмове, а почвите са горски канелени почви с разпространение в хълмистите и дълбоко разчленени райони. Развити са върху карбонатна основа и се характеризират с плитък профил, малка мощност, плътен строеж. Те са леко до тежко глинести, подходящи за отглеждане на овощни култури. На южния склон на хълма, на който е разположен манастира „Св. Георги Победоносец“, съществува компактен лозов масив с площ около 1 ха, а по източните склонове на хълма югозападно от него – множество малки, частни лозови насаждения. Останалите площи са заети от ливадни растителни съобщества, а по северния и източен склонове на хълма в ч. Св. Димитър се наблюдават горски дървесни видове като обикновен бук, различни видове дъб, дървовидна хвойна.

Климатична характеристика

Поречието на река Места в климатично отношение са характеризира с голямо разнообразие. Геотоп 2 попада в средното течение на басейна на р. Места, с преходни условия от умерено-континентален към средиземноморския климат. Откритото на юг – югоизток поречие позволява свободно нахлуване на средиземноморско климатично влияние. Оформят и два валежни минимума - зимен и летен, като водните количества на втория обикновено са по-ниски от тези на зимния. Общо маловодието може да продължи до 7-8 месеца и по-дълго.

Температурният режим в района преди всичко се обуславя от надморската височина и от преобладаващата форма на терена. И този геотоп попада в Долината в Долна Места със сравнително мека зима, но поради котловинния характер на релефа, температурите могат да паднат много ниско при определени условия.

Характерни и интересни представители на биоразнообразието:

РАСТИТЕЛНОСТ И ФЛОРА

В рамките на геотопа влизат предпланински територии с хълмист релеф. Климатичните и почвените условия са допринесли за формиране на своеобразна,

специфична субсредиземноморска флора и фауна. Преобладава храстова растителност, представена от мъждрян, люляк, червена хвойна, леска, келяв габър, драка и др. Има голямо разнообразие на тревиста растителност, както и няколко вида диви орхидеи. Интересни за наблюдение са ендемичният вид Фривалдскиеве плюскавиче и Крилатолситен равнец и лечебните видове Бяло подъбиче и Обикновено подъбиче. Типични за геотопа са:

Драка

Драката е силно разклонен и много бодлив храст, познат с различни имена в страната (джигра, кайраче, христов трън, чалия). Достига височина до около 3 м. Листата са последователни, разположени приблизително в 2 редици по клонките, опадващи през зимата. Цветовете са дребни и наситено жълти, събрани в малки съцветия. Плодът, първоначално зелен на цвят, през есента узрява до суха, жълтокафява или керемидена кръгла костилка с 2 — 3 семена. Кутийката е с много характерна дисковидна форма. У нас се среща по сухите каменливи и тревисти места, като в някои райони образува почти чисти, трудно проходими насаждения с голяма площ. Разпространена е из цяла България в топлите райони на страната. Не е защитен.

Любопитни факти: Заради формата на плодовете се е наложило и още едно популярно име на растението - паричка. Видът е отличен медонос, а плодът му се използва като билка.

Период за наблюдение: март, септември

Период на цъфтеж: март, април

Жълт равнец

Жълтият равнец е един от петте вида от род Равнец с подобна жълта багра. За разлика от другите видове, този се разпознава сравнително лесно по характерните сиво напльстено влакнести перести листа и красивите окръглени туфички. Цветните кошнички са събрани в гъсти, върхни съцветия. Цветчетата са златистожълти. Обитава открити, слънчеви местообитания и е отлично адаптиран към условията на сух и топъл климат.

Любопитни факти: Цялото растение има типичните за род Равнец аромат и горчив вкус, които също помагат за разпознаването му. Стръковете се събират за лечебни цели, а растението се култивира успешно като декоративно. Макар че се среща из цялата страна, видът е с ограничено разпространение в света – среща се само в страните на Балканския полуостров (балкански ендемит).

Период за наблюдение: май, юни, юли

Период на цъфтеж: май, юни, юли, август

Монпелийски клин

Монпелийският клин, известен още като монеплийско сграбиче, е многогодишно тревисто растение от семейство Бобови. Стъблата му са полегнали върху земята, а съцветието е с дълги дръжки. Цветчетата са с характерна издължена форма, розови до наситено пурпурни. Растението обитава открити, слънчеви и каменисти места или храсталаци, върху бедни почви, в по-голямата част на страната. Среща се до 1000 м надморска височина. Започва да цъфти още през април.

Период за наблюдение: април

Период на цъфтеж: април, май

Едногодишно безсмъртниче

Едногодишно тревисто растение с розови, бледорозови до бледолилави цветове. Обитава сухи, тревисти, припечни места. Широко разпространен вид из цялата страна до 1000 м н. в. Безсмъртничето е вид, разпространен естествено в Източна Европа и Западна Азия, но се култивира успешно в много страни.

Любопитни факти: Поради ципестата структура на венчелистчетата при изсушаване цветовете запазват цвета и формата си. Използват се за декориране, трайни букети и в градинарството. Видът е в Списъка на лечебните растения, които попадат под разпоредбите на Закона за лечебните растения.

Едногодишното безсмъртниче е топлолюбив и сухоустойчив вид. Среща се широко в топли части на страната до 1000 м н.в.

Период за наблюдение: юли

Период на цъфтеж: юни, юли, август, септември

Пурпурен салеп

Най-едрият представител на дивите орхидеи у нас е същевременно и един от най-често срещаните и лесно различими видове салеп. Растението се развива от подземни грудки и достига височина 30-80 см. В цъфтеж може да се види през месеците май и юни.

Среща се в цялата страна до 1500 м н. в., в разсветлени гори, храсталаци, горски поляни и слабо използвани пасища.

Опазване: Заради красивите едри съцветия хората берат пурпурния салеп за букети, което е сред причините (освен промените в хабитата и горските пожари) видът да става по-рядък.

Период за наблюдение: май

Период на цъфтеж: месец V, месец VI

Хелдрайхиево вятърче

Хелдрайхиевото вятърче е едногодишен или двугодишен вид от семейство Камбанки. Кълбовидните му многоцветни съцветия са събрани на върха на разклонените стебла. Цветовете са сини, с тънки венчелистчета. Добро медоносно и декоративно растение.

Широко срещан вид у нас в по-топлите райони на страната. Разпространението му в света е от Балканския полуостров през Егейските острови до Западна Турция . Расте на открити, сухи, припечни места, върху пясъкливи почви и насипи, край пътища и синури.

Период за наблюдение: юли

Период на цъфтеж: юни, юли

зБелолистен родакс

Белолистният родакс е малко храстче със стъбла дълги до 30 см. Листата му са силно овласинени. Власинките на растенията живеещи в сухи и припечни местообитания са приспособления, които предпазват листата от неблагоприятните условия на средата като силно слънце, нагряване и сух въздух. Чрез тях се регулира изпаряването и растението се предпазва от неприятели. Родаксът цъфти през топлите месеци – от май до август и може да се наблюдава из цялата страна в открити слънчеви местообитания, с бедни и ерозирани почви. Растението се развива и на места, които са интензивно използвани за пасища, където има важна портивоерозионна роля. Растението може да се наблюдава по открити слънчеви местообитания, с бедни, ерозирани, добре дренирани почви.

Период за наблюдение: май, юни

Период на цъфтеж: месец V, месец VI, месец VII, месец VIII

ПТИЦИ

Домашна червеноопашка

Домашната червеноопашка е дълга около 13 см, а тежи едва 12 - 20 г. Тя е от семейството на мухоловките. Обичаен вид в по-малките населени места. Може да бъде видяна по покриви, комини, камбанарии, огради. Обитава и скални комплекси, кариери и други места извън селата и градовете. Храни се предимно с безгръбначни животни. Заплахи са химизацията и намаляването на хранителната база. Скитащите котки са сериозна опасност за нея и редица други видове. Най-близкият до нея вид в България е градинската червеноопашка, която също се среща в градчета, села и вили. Различават се както по външния вид, така и по песента. Като цяло домашната червеноопашка във всичките ѝ форми - мъжка, женска и млада - е доста по-тъмна от градинската.

Период за наблюдение: март, декември

Бозайниците са представени в геотопа с видове като:

Европейски вълк, Лалугер, Широкоух прилеп, Дългопръст нощник, Трицветен нощник, Голям нощник, Средиземноморски подковонос, Южен подковонос, Голям подковонос, Малък подковонос, Подковонос на Мехели.

Лалугер

Лалугерът е дребен гризач, наричан още и суек, суяк или съсел. Застрашен от изчезване вид в световен мащаб. Дължината на тялото е 20 см, а на опашката — около 10 см. Тежи 200-400 г. Окраската му е в светлокафеникав маскировъчен цвят, по-светла на корема и гърдите. Обитава равнините и откритите тревисти местности. Среца се в Европа и Азия, но е с непрекъснато намаляващ ареал. Храни се със семена на различни растения, друга растителна храна, която намира по земята и с някои дребни безгръбначни. Дневно животно, живее на колонии в дупки в земята, които често са свързани в система от проходи с няколко изхода. Дупките изкопава сам, в тях често събира запаси от храна за зимата, въпреки, че натрупва значителни количества мазнина и прекарва зимата в зимен сън. Врагове на лалугера са скитащите котки, порове, невестулки, плъхове, грабливи птици, змии и др. Ражда 4-10 малки, които се раждат безпомощни, слепи и глухи.

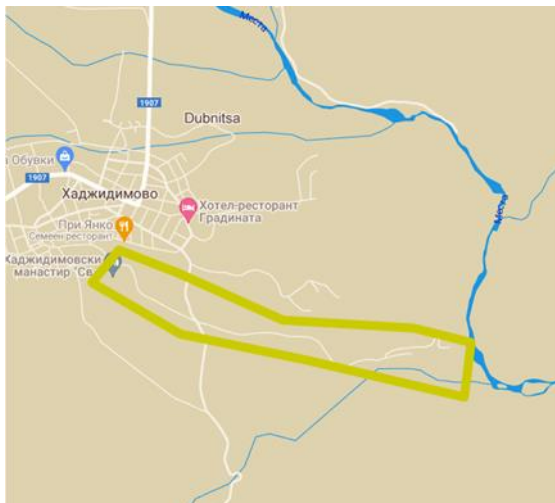
Любопитни факти: В планината Рила се намира най-голямата европейска популация на лалугера.

Период за наблюдение: май, юни, юли, август, септември

Трасе:

гр. Хаджидимово – манастир „Св. Георги“ – лозови насаждения - храм „Свети Димитър в местност „Св. Димитър“ и късно-антична и средновековна крепост в м. „Св. Димитър“.

Заплахи за биоразнообразието в региона

Разрушаването на местообитанията е най-сериозната заплаха за биологичното разнообразие в страната. То засяга както водните така и сухоземните местообитания. Долината на река Места е силно повлияна от земеделието, горското стопанство, ползването на водите и урбанизацията. С много тежко въздействие върху биоразнообразието са премахването на естествената растителност, превръщането на пасищата и храсталачните местообитания в обработваеми земи, употребата на пестициди и изкуствени торове, мелиорациите. Пашата на кози

в горите и храсталаците влошава качеството на тези местообитания. Голите сечи и залесяването с неприсъщи за района видове са снизили стойността на горските местообитания. Преки заплахи за птиците се предизвикват от алпинизъм, делта- и парапланеризъм, браконьерство, залагане на отрови и търговията с малки от гнездата на грабливи птици, движението на моторни превозни средства извън пътищата и пр. Екстензивният начин на рибопроизводство, който позволява наличието на крайбрежна водолюбива растителност е от значение за запазването на местообитанията, докато интензификацията на рибопроизводството може да доведе до влошаване качествата и унищожаване на важните за птиците местообитания.

Дейности, които унищожават или увреждат природните местообитания

- Промяна предназначението и начина на трайно ползване на ливади, пасища, поляни, мери, мочурища, влажни зони, водни течения и прилежащите им територии. Разораване, пресушаване, отводняване и друга промяна на водния режим на съществуващите влажни зони и водосбора им. Застрояване на бреговете на съществуващите влажни зони
- Изграждане на нова инфраструктура, рекреационни, спортни и увеселителни съоръжения, курортни и вилни зони и застрояване с промяна на водния режим на ливадите и пасищата без съответната оценка за въздействие.
- Разкриване на нови и разширяване на съществуващи кариери, рудници или мини;
- Разрушаване целостта на скалите и скалните образувания;
- Реконструкции в горите
- Органично замърсяване, водещо до еутрофикация на влажните зони;
- Заустване на непречистени индустриални и комунални води, както и на такива от пречиствателни станции;
- Депониране и съхранение на токсични отпадъци;
- Депониране и съхранение на промишлени, битови и строителни отпадъци извън съществуващи регламентирани площадки;
- Извеждане на сечи на терени с наклон над 30 градуса;
- Ивеждане на сечи, интензивна паша и унищожаване на подлеса в радиус от 300 м около гнезда на грабливи птици;

- Изсичане на храсталачни гори и храсталаци, в които гнездят видове, обект на опазване;
- Премахване на дървесната растителност по бреговете на влажни зони или острови
- Палене на стърнища, пасища, храсталаци, гори и други естествени терени;
- Внасяне на неприсъщи за района растителни и животински видове, особено от описани като инвазивни видове;
- Паша на домашни животни в масивите от водолюбива растителност, с изключение на едър рогат добитък (крави, биволи);
- Използване на изкуствени торове, химически препарати, отрови и неселективни средства за борба с вредителите;
- Създаване на площи от монокултури с размери над 1 ха;
- Достъп на хора и стопански дейности през гнездовия период (март - юли) на територия с радиус 300 до 500 м около гнезда на грабливи птици;
- Отстраняване на хигрофилна растителност по бреговете на напоителни/отводнителни канали през гнездовия период (март – юли);
- Косене на ливадите от периферията към центъра и с бързо подвижна техника
- Косене на тръстика в периода март - септември
- Любителски риболов в най-важните за водолюбивите птици влажни зони
- Използване на методи и средства за прогонване на водолюбиви птици през размножителния период

ПРЕПОРЪКИ

Екологичният, природопознавателният, приключенският и фототуризмът са с голям потенциал за развитие в региони с територии, включени в мрежа Натура 2000, поради подходящите местообитания и природни дадености, които предлагат. За да се запази екологичния смисъл и привлекателност на провежданите турове е необходимо да се имат предвид следните препоръки:

- Наблюденията се извършват в малки групи.
- Провежда се инструктаж за екологично поведение в природната среда
- Забранено е паленето на огън извън обозначените места.
- Наблюдаваните видове не се безпокоят, нито се нарушават техните местообитания и източници на храна.
- Не се наблюдават птици до гнезда в активния период на гнездене и изхранване на малките.
- Не е подходящо използването на звук за подмамване на животните.
- Не се използва изкуствено подхранване, защото крие риск от използване на неподходящи или заразени подхранки, злонамерено отравяне, както и приучаване на дивите обитатели към източник на храна, свързан с хората.
- Подходящо е поставянето на зимни хранилки в градска среда – поощряват се дейности с малките възрастни групи за подпомагане на оцеляването на малките

птици през зимния период. Тази дейност улеснява наблюдението и развива отношение и разбиране на биологията на видовете и процесите в природата.

- В залесителни акции да се използват подходящи местни дървесни видове. Не се залесява с инвазивни видове, като салкъм, аморфа, айлант и др.
- Принципът на екологично ориентирания туризъм е принцип на невидимото присъствие с минимално въздействие (не се утъпква, не се събират образци, не се оставя боклук и т.н.)

Речник на често използвани екологични термини

- **влажна зона** - район, включващ езера, блата, мочурища, торфища или други водни площи, независимо дали са естествени или изкуствени, постоянни или временни, с вода, която е статична или течаща, прясна, полусолена или солена, включително морска вода, чиято дълбочина или отлив не надхвърля 6 м.
- **ендемит** (ендемичен вид) – организмов вид, който е с ограничено естествено разпространение в рамките на дадена географска територия; балканските ендемити са разпространени само на Балканския полуостров; българските ендемити са естествено разпространени само в България и т.н.
- **застрашен вид** - вид, който е заплашен от изчезване в целия си ареал или в голяма част от него.
- **защитен вид** – Биологичен вид, който е под закрилата на Закона за биологичното разнообразие в България. Този закон има няколко приложения, които определят защитения статут на дадения вид.
- **инвазивен вид** – чужд за определена територия организмов вид, с мощни механизми за размножаване и оцеляване, способни да изместят коренната растителност. Европейският съюз има специална политика за предотвратяване на навлизането и управление на разпространението на инвазивните видове, а на интернет страницата на МОСВ е публикуван списък с тези видове, за които има определена регулация.
- **консервация** – Дейност, насочена към опазване и съхраняване на особено ценни и/или застрашени обекти или феномени в природата.
- **консервационно значим вид** – биологичен вид, с висока природозащитна стойност. Обикновено това са редки, ендемични, застрашени или уязвими видове.
- **орнитологично важно място** - Място от световно или регионално значение за опазване на птиците, което включва минимум от местообитания, гарантиращи опазването на популациите на определени видове в техните естествени ареали. Концепцията и изготвянето на списъка с такива места са разработени от международната природозащитна организация за защита на птиците BirdLife International.

- **рядък вид** – вид, чиито популации са малобройни, разпръснати или зависими от специфични фактори и ако не непосредствено, то косвено е застрашен или потенциално застрашен от изчезване.
- **хабитат** - мястото, където даден вид расте и живее в естествената си среда. Това е физичната околна среда, която заобикаля (влияе на или е използвана от) популацията на даден вид, с всичките и характерни особености. Хабитатът е най-подходящото място за наличието и съществуването на популацията на даден вид.

Summary of Educational material 3

ANTHROPOGENIC INTANGIBLE AND TANGIBLE CULTURAL HERITAGE WITHIN GEO TOPE BOUNDARIES AS A RESOURCE FOR GEO-TOURISM

The material provides a detailed description of the cultural I historic heritage and the living heritage of the area and the region described in the following categories:

1. The concept of Geoparks as a tool for tourism development
2. Historical facts, events, monuments, artefacts and values on the territory of the municipality with touristic significance
3. Historical figures
4. Cultural-historical heritage
5. Traditions
6. Crafts
7. Folklore - rituals, customs, performing folklore
8. Culinary traditions
9. Children's games
10. Legends, myths and folk tales in Nevrokopsko, Pirin region, Western Rhodope region, with potential for use for tourism purposes in Hadjidimovo municipality
11. Regional tourism infrastructure for presentation an interpretation of cultural heritage in the area

АНТРОПОГЕННО НЕМАТЕРИАЛНО И МАТЕРИАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО В ГРАНИЦИТЕ НА ГЕОТОПОВЕТЕ КАТО РЕСУРС ЗА ГЕО ТУРИЗЪМ

Образователен материал 3

1. Концепцията за Геопарковете като инструмент за развитие на туризъм

По проектен замисъл Геопарк Хаджидимово попада изцяло на територията на община Хаджидимово. На основата на оценка на даденостите Геопаркът включва геотопи, свързани с водните ресурси в района и с културно-историческите обекти в общината, с бита и традициите на населението. В същото време Геопаркът е обвързан с активността на населението, със стопанския профил на общината и с перспективите за неговото развитие, с транспортната и комуникационна мрежа.

Отчитайки транс-граничният характер на проекта, Геопарк Хаджидимово следва да се обвърже и с идеята и перспективите за развитие на стопанските и културни отношения със съседните райони на Република Гърция.

По определение, замисъл и съдържание Геопаркът е неразделна интегрална част от общинската инфраструктура. Неговите характеристики, граници, обекти, функционална насоченост, дейности, пространствена организация и пр. се базират върху даденостите на територията, тяхната оценка и анализ и оформянето на тази основа на обща визия и конкретни идеи за Геопарка.

2. Исторически факти, събития, паметници, артефакти и ценности на територията на общината с туристическо значение

2.1. Обща характеристика

Община Хаджидимово притежава богато културно-историческо наследство, свързано с древните цивилизации на антична Гърция, траките и Римската империя, с Османската империя, с историята и културата на българите и българската държава. Град Хаджидимово има продължително историческо съществуване. В античността тук по течението на р. Места преминава важен път до централната за Балканския полуостров артерия Виа Егнация. Градът носи името (от 1951 г.) на българския революционер от ВМОРО и социалистически деец Димо Хаджидимов; наследник е на селата Горна и Долна Сингартия. От 1934 до 1951 г. Долна Сингартия се казва Жостово по името на генерал Константин Жостов, роден в недалечното село Гайтаниново. През 1959 г. към Хаджидимово е присъединено село Горняни (бивше Горно Сингартия).

По силата на своето географско положение тези земи се оказват на кръстопътя между епохи и цивилизации - през древността, средните векове, епохата на Възраждането и до днес. На тези земи са се развивали древнотракийската, древногръцката и древноримската цивилизации. Тук се формира древната македонска държава. Те са свидетели на отделянето и възхода на Източно Римската империя и Византия. По тези земи са се кръстосвали едни от основните пътища на Великото преселение на народите, довели на Балканите кумани, авари, славяни и прабългари. Тези земи са в центъра на историческото съперничество на мощната държава на българите с Византия. Те са били една от основните области на Османската империя. По силата на културното развитие, в късния византийски период тук се откриват и първите следи от европейското възраждане, което поставя основите на облика на съвременната европейска цивилизация.

В духовно и религиозно отношение по тези земи са битували езическите вярвания, древногръцкия политеизъм и свързаната с него митология, монотеизма на прабългарите, ранното християнство, чиято люлка става Константинопол, различните форми на християнска ерес. Тук се заражда православие. Тук си дават среща християнството и исляма. Тук преминават и оставят следа кръстоносните походи. По тези места се зараждат и много от основните форми на християнската църковно-религиозна организация, в рамките на която се развиват християнската теология и църковно-религиозна литература и изобразително изкуство. Без преувеличение може да се каже, че тук се намира едно от средищата на съвременната цивилизация, свързана с противопоставяне и жестоки борби, с войни и нашествия, с възходи и падения на народи и империи.

За целите на проекта са проучени и описани основни исторически събития, личности и културни елементи, свързани с няколко исторически епохи, дали основния облик на историята, културата, бита и традициите на народите от региона и рефлектирали най-силно и значимо върху настоящето. Това са епохата на неолита, древно-тракийската цивилизация, епохата на древногръцката цивилизация, древноримската епоха и византийския период, изграждането на българската държава, славяно-българската история, османския период, възстановяването на християнската държавност и борбите, свързани с нея. Описанието включва и основни характерни традиции и елементи на бита; описание на вярвания, митове, предания и легенди; описание на по-значими открити артефакти и културно-исторически паметници.

В рамките на функционалността на Геопарка са представени онези елементи, които дават познание за историческите събития както от световно така и от местно значение така, че да създават интерес и да отговарят на интересите на съвременните хора. Основно внимание е отделено на разкриването на връзката на историята и културата с природните дадености на региона – климата, релефа, водите.

Именно богатството на тези дадености и условията за обитаване, които те са давали са в основата на интересите и динамичните исторически събития по тези земи. Природните богатства, плодородните земи, изобилните водни ресурси, огромните пасища, умереният климат със силно средиземноморско влияние създават прекрасни условия за земеделие и животновъдство, богатите природни изкопаеми дават възможност за развитие на металургия, металообработка, керамика. Горите създават условия за лов, дърводобив, дървообработка и развитие на строителните технологии. Природните дарове и възможностите за растениевъдство и животновъдство са в основата на развитието на една изключителна кулинарна култура и разнообразие. Описаните исторически събития, факти, личности и доказателства нямат претенцията да представят една изчерпателна и последователна картина на историята на региона. Представени са само онези от тях, които са счестени за по-важни и значими от гледна точка на целите на изследването – да се разкрие свързаността на Геопарка с историята на територията, на която той се намира, както и да се създаде насоченост за бъдещи проучвания и представяне на историческите процеси тук в рамките на функционалността на самия Геопарк.

2. 2. Праисторически период. Неолит. Трако-елинистична епоха (след IV в. пр. Хр.)

Районът на днешния град Хаджидимово е обитаван от дълбока древност. Наличните данни свидетелстват за най-ранно човешко присъствие още от времето преди Троянската война (XII в. пр. Хр.). В резултат на археологически разкопки в местността „Св. Димитър“

(на около 3 км югоизточно от Хаджидимово) са разкрити културни пластове от късно бронзовата епоха (XIV-XIII в. пр. Хр.) и ранно желязната епоха (края на XII-IX в. пр. Хр.)

Местността „Св. Димитър“

Местността „Св. Димитър“

Значителни са следите от трако-елинистичната епоха (след IV в. пр. Хр.). В границите на територията са открити останки от градища (вероятно укрепени селища). На площ от 2-3 дка се срещат следи от разрушени зидове и късове от строителна и битова керамика, датирана към IV в. пр. Хр. Открити са грубо моделирани зооморфни фигурки, зооморфни вази, които често изобразяват четириноги - едър рогат добитък, мечка, коза, овца. В местността „Кугубара“ край тогавашното село Горна Сингертия (Горняне) през 1911 г. е открит античен некропол. Към него е

принадлежала двойна гробница, също изградена с каменни плочи, в която били намерени бронзови, сребърни и глинени съдове, сребърни и златни накити и един меч. Вероятно в разкритата гробница е бил погребан тракийски воин. По сведения на местни жители целият инвентар бил взет от турското правителство (до 1912 г. тези земи влизат в границите на Османската империя).

*Трако-македонско монетосечене - тип "Тасос", Открит:
Района на Никополис ад Нестум, Края на Vв. - нач. на IVв. пр.Хр.*

2.3. Период на македонските царства

Важна историческа следа в региона е свързана с царуването на Архелай (413-399 пр.н.е.). Свидетелства от този период по тези места са монети от Александър Македонски (356-323 г.). Вероятно с градището или някое близко селище е бил свързан античен некропол от IV-III век в местността „Халките“ (на 1,5 км западно от град Хаджидимово), от който през 1936 г. е разкрита гробница с каменни плочи и погребален инвентар (два сребърни съда, златен нагръдник, тетрадрахма от Филип II Македонски (359-336) и др.).

От позициите на туризма от периода на македонските древни царе са интересни събитията по време на царуването на Архелай, Пердика III, Аминта III, Филип II Македонски и Александър II Велики. Те имат влияние и значение в стопанското и

културното развитие на региона, като част от древногръцката цивилизация с влияние на древните траки и Персия.

Фрагмент от култова лампа - Находка датирана от каменно–медната епоха IV в. пр. Хр. от землището на с. Илинден

Тракийска култова теракота с глава на овен, гр. Неврокоп, Открити случайно през 70-те години на миналия век при строежа на старата поликлиника в гр. Неврокоп. Късножелязна епоха.

Олинтският съюз и македонския цар Аминта III (образуван през 432. г.пр. н.е.) с център гр. Олинт на територията на днешна гръцка Централна Македония обхващал и територията на днешно Хаджидимово. След като издържа на всички перипетии на Пелопонеската война, този съюз се засилва организационно, в него процъфтяват търговията и занаятите. На негово разположение били многобройни пазари и пристанища, златните мини в Пангея, добивът на желязна руда в Южен Пирин . Бизнесът с монети бил централизиран. Съюзът имал значителна военна мощ.

Глинена амфора за вино с две вертикални дръжки, Тракийска култура, III в. пр-Хр - от землището на с. Копривлен

Автономна монета на Македония – II в. пр.Хр. Района на Никополис ад Нестум

Периодът на византийска власт I - VII в. сл.н.е

Одриското царство просъществувало до 45 г. сл.н.е., когато император Клавдий го анексирал и създал от територията му римската провинция Тракия. С реформите на императорите Диоклетиан и Константин Велики в края на III и началото на IV в. положението в империята временно било стабилизирано. През античността по течението на

Места преминава един от важните пътища, свързващи главната пътна артерия Виа Егнация с вътрешността на Балканския полуостров. След като римляните завладяват тези земи (около средата на I в. пр. Хр.) покрай този път възникват (или биват обновени по-стари тракийски) множество селища и крепости. Броят на последните се увеличава особено през късната античност (IV-VI в.), когато те попадат в границите на Източната Римска империя (Византия).

През този период е изградена късноантична крепост на възвишението Свети Димитър (в близост до гр. Хаджидимово), което се издига над водослива на реките Места и Мътница. Твърдината заема площ от около 2000 кв. м и има елипсоидна форма. Днес за някогашното укрепление напомнят останките от крепостни стени с височина до 1-2 м, руини от 3 кули и крепостна църква (върху основите ѝ е изграден параклис “Св. Димитър”). Във вътрешността на крепостта се намират фрагменти от строителна и битова керамика, датирани към IV-VI в. и XIII-XIV в., което означава, че е функционирала и през средновековието. Днес, след като е проведено частично археологическо проучване, крепостта е обявена за паметник на културата с местно значение.

Крепостта „Св. Димитър“

Паралелно с крепостта на хълма Св. Димитър, през късната античност и средновековието, съществува и селище. Останки от него са разкрити в м. „Кюп тарла“ (на около 2 км западно от град Хаджидимово), върху склон с южно изложение, в близост до извор. С това селище се свързва

една монетна находка от времето на византийската императорска династия на Комнините (XI-XII в.).

Филипи градът определил облика и историята на региона

Филипи оказва съществено влияние в целия регион, в т.ч. и намиращите се наблизо територии на днешната Гоцеделчевска котловина, с която има пряка връзка по поречието на Места. Като значим център на търговия тук доставят свои продукти всички намиращи се на север по поречието на Места населени места. От тях към Филипи са събирани хора за войската, прислугата, строителството. Комуникацията с Филипи оставя трайни следи върху стопанството, културата и бита на населението в района. Много от откритите в района артефакти са свързани именно с отношенията с Филипи. Проучването и експозицията на свързаността на територията на Геопарка с древния Филипи представлява възможност за откриване на нови хоризонти на развитие на познанието за културно-историческото минало на региона и нейното пряко използване за целите на туризма.

Периодът на Османска власт (1393 – 1878)

Районът, в който се намира Хаджидимово, е завладян от османските турци най-вероятно между 1371 и 1383 година. В селата от областта на Неврокоп, днешният град Гоце Делчев, към които принадлежат селищата от района на гр. Хаджидимово, през периода на османското владичество се е наблюдавал процес на бавна ислямизация. Според Tahrir defteri от 1445 година в целия район не е имало и един мюсюлманин. За ограничен брой се споменава през 1453/54 година, но към 1529 година 13% от населението по селата на т.нар. кааза Неврокоп са мюсюлмани, а през 1569/70 г. представлява 28% от него. Този процес се дължи на заселването на значителен брой турци юруци след 1517 и на второ място – на целенасочената ислямизация на част от провинциалното българско говорещо население. Завоевателите си служат с физическо унищожение, отвлечане в робство на компактни маси, прогонване на населението на цели селища и насилствена или доброволна промяна на вярата, за да ограничат състава на иноверските чуждоетнически общности в рамките на империята. Унищожена е не само държавата на българите, изкоренена е всякаква държавно-административна традиция, народността губи своя аристократичен и духовен елит, наложени са ѝ съвършено чужди етнически и верски управници. В Османската империя приемането на исляма водело до получаване на пълни права, което насърчавало поданиците ѝ да приемат тази вяра. Въпреки всичко това, преобладаващата част от българите съхранили родния си език, вярата и традициите си. Особена положителна роля за това изиграли българското духовенство и манастирите.

Революционните борби на българите в Македония - Народен събор в Гайтаниново (1869) Народният събор в Гайтаниново е среща на представители на българските общини в Неврокопско, Серско, Драмско и Мелнишко, проведена на 6 декември 1869 година (Никулден), на която се взема решение за отказване от Цариградската патриаршия и се иска учредяване на българска църковна епархия. Участници са хора от Неврокоп, Ковачевица, Скребатно, Либяхово, Лъки, Мелник, Калиманци, Лехово, Горно Броди, Осиково, Гайтаниново, Волак. В програмните документи на организацията се изтъква, че тя ще се бори по революционен път за осъществяване на член 23-ти от Берлинския договор, за предоставяне на политическа автономия на Македония и Одринско. Предвидено е двете съседни области да се обособят в самостоятелна териториална единица в рамките на империята, като в нея следва да бъдат проведени административни и политически реформи с оглед на подобряване на условията за живот на християнското население. След подписването на Берлинския договор населението в Македония и Одринско остава под османско владичество. Още тогава били направени първите опити за създаване на трайна революционна структура – комитетите „Единство“, но те били неуспешни.

Основаването на Българския таен централен революционен комитет през 1885 г. имало за първоначална цел освобождението на Македония от османска власт. В действителност обаче била постигната по-лесната цел – обединението на Източна Румелия и Княжество България. Впоследствие започнали да възникват и други революционни групи и кръжоци, които да подготвят революционното движение в Македония и Одринско. Междувременно сред учениците на Солунската българска мъжка гимназия действал Таен революционен кръжок, ръководен от Гоце Делчев. През 1891 г. Дамян Груев и Петър Попарсов, по онова време студенти в Софийския университет, се заемат да организират част от състудентите си. Те създават в София тайно младежко дружество, наречено „Дружба“. Целта на дружеството според Попарсов била: „...Да вербува съмишленици, които да заминат в Македония и там, на място, както някога Васил Левски и другарите му, да подготвят почва за революционното движение съобразно с местните условия...“.

На 23 октомври 1893 година в Солун шестима български интелектуалци основават революционен комитет - Христо Татарчев, Дамян Груев, Иван Хаджиниколов, Петър Попарсов, Христо Батанджиев и Андон Димитров. Решено е една от основните задачи редом с борбата за освобождение да бъде противодействието срещу ширещите се сръбска и гръцка пропаганди. Първоначално групата била наречена „Комитет за придобиване политическите права на Македония, дадени от Берлинския договор“. Консолидирането на организацията станало на Ресенския конгрес през лятото на 1894 г. Започва издаването на революционните вестници „На оръжие“ и „Бунтовник“ и се изготвя вътрешен правилник на местните революционни комитети. В началото организационната работа върви бавно. В конспирацията се посвещават само ограничен кръг от хора. Особено внимание се отделя на учениците от Солунската гимназия, повечето от които през следващите години стават пропагандатори на националнореволюционната идея.

Организацията набира средства чрез различни способности. Един източник са помощите от страна на българската държава. Освен това всеки член на организацията заплаща членски внос. Организацията събира и дарения от богати българи из средите на земляческите дружества на бежанците. Успоредно с разрастването си ВМОРО все по-остро чувства нуждата от оръжие за въоръжаване на населението и четите. Членският внос и доброволните пожертвувания се оказват недостатъчни. Поради това в устава на организацията е предвидено събиране на средства по насилствен начин. Известни са няколко нарочно организирани афери от дейци на вътрешната организация, имащи за цел залавянето на богати турци, за които да се получи откуп. Цел на организацията е създаването на Автономна Македоно-Одринска държава.

След Балканските и Първата световна война териториите, на които е трябвало да се създаде Македоно-одринската държава, са разпокъсани. Вардарска и Егейска Македония са включени в пределите съответно на Кралството на сърби, хървати и словенци и на Гърция. Западна Тракия също е включена в Гърция, а Източна Тракия остава в Турция.

Идеята за Балканска федерация е тясно обвързана с Македонския и Тракийския въпроси, които са част от по-големия Източен въпрос. След Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г. и разцеплението във ВМОРО под напора на засилените процеси на дезинтеграция вътре в организацията, и най-вече поради засилващото се влияние на социалистическите идеи се засилва лявото течение на ВМОРО начело с Яне Сандански. Възприема се идеята за Балканска федерация като държавно обединение, в което самоопределението на народностите в Македония и Одринско би могло да се извърши по демократичен начин.

България служи като база на македоно-одринските революционери. Тук се издават вестници и печатни материали на организацията и се организират многобройни комитети на бежанците от Македония и Одринско. Повечето от тях членуват във ВМОРО или се намират под нейното влияние и ръководство. В България се формират и въоръжените чети, които от специално уредени пунктове на границата, по предварително изградени канали се прехвърлят до всички райони на организационната територия. Тук се складира и оръжието, мунициите и революционна литература. Тук намират подслон преследваните, ранените и болните революционери.

Връхна точка в национално-освободителната борба на македонските и тракийски българи е **Илинденско-Преображенското въстание**, организирано от Вътрешната македоно-одринска революционна организация. То избухва на 2 август 1903 г. и обхваща Македония и Одринско. Въстанието е изключително масово – в него участват над 26 000 души.

По време на Илинденско-Преображенското въстание през есента на 1903 година в Нерокопско се водят активни въстанически действия под ръководството на воеводите Михаил Чаков, Стоян Мълчанков, Атанас Тешовалията и Стоян Филипков. Сражения се водят почти по цялата територия на Серския революционен окръг. В тях заедно участват Яне Сандански, кап. Стоянов, полковник Янков.

След въстанието Македонският въпрос трайно влиза в полезрението на международната дипломацията.

Територията на Хаджидимово по време на войните в началото на XX век

Районът на Хаджидимово е освободен от османска власт по време на Балканската война през 1912 година. Първият кмет на град Неврокоп след освобождението е поетът Пейо Яворов. Включването на района в границите на Царство България довежда до масово изселване на мюсюлманското население. На тяхно място се заселват български бежанци от района на Драма и Сяр, чийто родни места попадат под властта на Гърция. Преброяването на населението от 1926 година ясно показва тези промени.

След поражението на Илинденско-Преображенското въстание българското обществено мнение постепенно се ориентира към идеята, че войната с Турция е единствено възможният изход. През 1908 г. България провъзгласява своята независимост от Турция и освен че повишава международния си авторитет, получава правото да обявява война и да сключва мир. Българските управници обаче ясно съзнават, че страната няма нужните ресурси да завърши успешно една война с Турция.

На 3 октомври турското правителство скъсва дипломатическите си отношения с България и на 4 октомври обявява война на съюзниците. България, Гърция и Сърбия обявяват също война на Османската империя. Съюзническите войски превъзхождат турската армия по организация, бойна подготовка и морално състояние. Те разполагат и с по-добър команден състав.

Междувременно Втора българска армия предприема обсада над Одрин. Тук българските летци от Първо аеропланно отделение за пръв път в историята на военното изкуство използват самолета като бойно средство. На 7 ноември и българският черноморски флот записва своята първа победа – торпедоносецът “Дръзки” торпилира големия турски кръстосвач “Хамидие”.

Успешни са действията и на българските войскове отряди в Родопите и Западна Тракия. В техния състав победи бележат и много от дружините на Македоно-Одринското опълчение. Седма Рилска дивизия пък настъпва в Македония под командването на сръбския ген. Степанович. След поредица от успешни битки са освободени Горна Джумая (днешен Благоевград), Кукуш, Дойран. Важни позиции на противника са пометени при Струмица и Рупелското дефиле. В тясно единоредствие с дивизионното командване воюват и четирите отряда на ВМОРО.

През 1912 г. България влиза във война с всичките си съюзници, която губи. Букурещкият мирен договор е подписан на 28 юли 1913 г. България отстъпва на Румъния Южна Добруджа като “компенсация” за придобитите земи в Беломорска Тракия. Сърбия и Гърция си поделят преобладаващата част от Македония, като Белград слага ръка върху Вардарски, а Атина – върху Егейския ѝ дял. В българските гранични предели остават само териториите, заключени между поречието на Струма, Места и Марица, т.е. Родопите, Пиринска Македония и Западна Тракия. Така Българската държава получава излаз на Бяло море. Според Букурещкия договор България е принудена да демобилизира своята армия. Българо-турските отношения се оформят с Цариградския договор от 16 септември 1913 г.

България отстъпва на Османската империя Източна Тракия без Малко-Търновско, Свиленградско и Царевско. Българите в Македония не се примиряват с отреденото им положение на сръбски и гръцки поданици и оказват съпротива срещу бившите съюзници. Още през април 1913 г. четите на ВМОРО започват борба срещу тях. В началото на Междусъюзническата война избухва и т. нар. Тиквешко въстание. През септември 1913 г. въстание избухва и в Дебърско, Охридско и Стружко. За кратко време е превзет Охрид. Сърбите обаче успяват да потушат тези бунтове.

Паметник на Македоно-одринското опълчение в Благоевград

3. Исторически личности

Богатата история на територията е свързана с имената на много забележителни личности, оставили трайна следа. В древността такива са Македонските царе Аргелай, Пердика, Аминта I, Филип II Македонски, Александър Велики. През Римо-византийската епоха римските императори Цезар и Марк Антоний, Траян. Византийския император Константин Велики, византийските царе Лъв VI – Мъдри, Василии I и Василии II българоубиец; по време на първата българска държава Борис I, Симеон Велики и Самуил; по време на второто българско царство - царе Калоян и Иван Асен II. От позициите на историко-познавателния туризъм всички те представлява интерес, който за съжаление е не достатъчно добре защитен и развит като историческо познание за територията и нейното подходящо експониране.

По известни и добре проучени и представени са историческите личности, свързани с борбата за освобождаване на територията от Османско иго и свързаните с нея политически и революционни движения и събития. Сред тях са ръководителите на Македоно-одринските освободителни борби Гоце Делчев, Яне Сахндански, Даме Груев, Христо Чернопеев, войводите Атанас Тешовлията, Димитър Кашиналията, Георги Спанчовалията, Христо Танушев и Стоян Филипов. Дейците на Македоно-одринското освободително движение Борис Сарафов, Александър Протогеров, Гьорче Петров, Иван Гарванов, Симеон Радев, Тодор Паница, Христо Татарчев, Андон (Антон) Димитров, Иван Михайлов, Менча Кърничева, Пере Тошев, Атанас Лозанчев, Тодор Александров, Йонко Вапцаров,

Видни просветни дейци и участници в църковно-националните борби на българите в Източна Македония са Георги Зимбилев (1820 – 1880), Харитон Карпузов (1827 – 1899), Атанас Поппетров (1850 – 1933) и Стоян Зимбилев (1860 – 1912). В Либяхово са родени членовете на големия род Сарафови, като сред видните му представители са водачът на ВМОК Борис Сарафов (1872 – 1907), брат му Кръстьо Сарафов (1876 – 1952) – виден артист, сестра им Злата Сарафова, Даскал Господин (Костадин Мутафчиев) - първият български учител в Неврокоп, Илия Дуков, Стоян Шехинов – (1795-1885), Поп Харитон Карпузов – (1827-1895), Петър Сарафов –(1842-1915), Спас Прокопов, Георги Иванов Зимбилев, Стоян Мълчанков(1873-1920).

Всички те са свързани с борбите за освобождение, с исторически събития и политическите борби на българите през първата половина на 20 век. Тяхната дейност пряка е свързана и с територията на общината и в това число - с историческата събитийност на територията на Геопарк Хаджидимово.

Гоце Делчев

Борис Сарафов

Проучването, познаването и подходящото представяне на тяхната дейност тук и в неврокопския край представлява значим интерес като специфичен ресурс за туризма в общината. и ролята на Геопарка за неговото развитие.

В рамките на проекта са събрани и систематизирани биографични данни за тях, в т.ч. и конкретни факти, свързани с дейността им на територията на днешната община Хаджидимово. Те подлежат на подходяща експозиция ката могат да станат част от местен исторически музей.

4. Културно – историческо наследство

4.1. Социо-културни дадености с туристическа значимост Исторически паметници и културни забележителности

4.1.2. Хаджидимовският манастир „Св. Георги Победоносец“ се намира в град Хаджидимово. Според изследователи днешният манастир е наследник на старо християнско средище, което също било посветено на Св. Георги и съществувало още преди попадането на тези земи под османска власт (последната четвърт на XIV в.). Обителта била разорена при първото нашествие на османлиите, след което се въздигнала, а по-късно, отново била опустошавана. Накрая била изоставена и напълно забравена от местното население.

Святото място излязло на бял свят около средата на XIX в. след пророчески сън, който се явил на местен овчар. Впоследствие откриването му придобива легендарен характер. За възобновяването на манастира битува предание, за пророчески сън на овчаря дядо Атанас Лазаров от с. Горна Сингартия (дн. квартал на Хаджидимово). По-късно дядо Атанас открил икона на св. Георги (впоследствие се обявява за чудотворна). Хората построили малък параклис в чест на светеца. До него по-късно била изградена и сграда на поклонниците. След няколко години местните хора се сдобили с позволение (ферман) за изграждане на черква, за което съдействал местният бей.

Изграждането на манастирския храм завършва през 1864 г., а е осветен в 1865 г. През 1979 г. в манастира избухва пожар. Храмът изгаря напълно, като оцелява единствено чудотворната икона на Св. Георги. С помощта на Неврокопската митрополия и дарения, само за 8 месеца, черквата е възстановена. От 1994 г. ежегодно през лятото в Хаджидимовския манастир се провежда детски православен лагер. В обителта се помещава една от резиденциите на Неврокопския митрополит. Понастоящем манастирът е постоянно действащ, обитаван от монаси.

Храмовият празник на манастира се чества на Гергьовден (6 май). След обявяването на Хаджидимово за град през 1996 г., същият ден е приет и за празник на града. По традиция, всяка година в навечерието на Гергьовден в манастира се събират и пренощуват множество богомолци.

В архитектурно отношение Хаджидимовският манастир представлява комплекс от съборен храм, параклис „Св. Димитър“ и жилищни и стопански сгради. Последните са разположени северно и източно от черквата, така че оградят обширно и добре поддържано дворно пространство.

Най-голямата ценност на манастира е чудотворната икона на Св. Георги. Установено е, че същата датира от периода 1750 - 1800 г.

Чудотворната икона на Свети Георги

В общината се намират 6 исторически недвижими културни ценности (НКЦ), които към този момент са без категоризация - лобни места на исторически личности западно и източно от с. Копривлен; западно от с. Петрелик; с. Садово. Родната къща на воеводата Атанас Тешовалията в с. Тешово.

Църква „Св. Димитър Мироточиви“ , с. Тешово

Това е уникална голяма трикорабна базилика, която е построена през 1843 година със специално разрешение на турския паша, чиято болна дъщеря е била излекувана по чудо тук. Резбованият иконостас може да се причисли към произведенията на Дебърската художествена школа. Иконите на иконостаса са едни от най-добрите произведения от епохата. Повечето са направени от банския зограф Димитър Молеров и могат да бъдат сравнени единствено с иконите в Рилския манастир. В тази църква се намира и един уникален стенопис, изобразяващ сцената от потушаването на болярския бунт от цар Борис I - ослепеният владетел Владимир Расате, който решил да се върне към езическите вярвания и да се откаже от християнската вяра, приета от баща му. Изобразено е и възкачването на престола на брата на Расате и син на цар Борис I – Симеон. Интересни са изображенията на славянските апостоли Кирил и Методий, на техните ученици Горазд и Ангеларий, кръщението на Княз Борис - символ на християнизацията на България.

Друга забележителност на църквата в Тешово е Часовникът на камбанарията - произведение с оригинална и уникална техническа конструкция.

Тепавицата в с. Тешово. Тя е запазила почти изцяло автентичния си вид. Между два

стръмни склона буйно тече селската река Духовица, която извира от близката гора, наречена Курията. Някога по нея са били наредени една до друга самоковите, тепавиците, валявиците, водениците и дараците - индустрията на с. Тешово.

Тепавицата в с. Тешово

4.2. Археологически обекти

В общината са съсредоточени 12 археологически недвижими културни ценности. От тях 5 са с категория от „национално значение“:

• **Антично селище в м. "Козлука" и м. "Бряста" край с. Копривлен** - археологическа НКЦ с национално значение. Селището е разположено на стратегическо място - главен път II - 19 - Гоце Делчев - границата/ГКПП Илинден - Ексохи - Гърция. В музея в град Гоце Делчев са изложени част от откритите предмети - съдове, монети, накити и др.;

Късноантична и средновековна крепост - м. "Св. Димитър" край гр. Хаджидимово - археологическа НКЦ с предварителна категория – „национално значение, датираща от времето на късната античност; Крепостта „Св. Димитър“

Антично селище и могилен некропол, м. "Тумбите", при манастира "Св. Георги" край гр. Хаджидимово;

Късноантичен некропол м. "Горнянска кория" при с. Петрелик;

Антично селище и надгробни могили - масив 49 и масив 78, м. "Муянче" с. Илинден.

Археологическите НКЦ на територията на община Хаджидимово с категория „местно значение“ са 7 на брой:

- Тракийски некропол, м. "Дрежно", 5 км южно от с. Абланица
- Античен и средновековен некропол, м. "Поляната", в с. Абланица;
- Средновековен некропол, м. "Мируля", 3 км южно от с. Абланица;
- Късноантично градище, 4 км западно от с. Гайтанино;
- Антично селище, м. "Чучулигата", 5 км северно от с. Лъки;
- Антично селище, м. "Св. Спас", 2,5 км северно от с. Лъки;
- Тракийски некропол, м. "Халките", 1,5 км западно от гр. Хаджидимово.

5. Традиции

В рамките на общата концепция на Геопарка културните традиции представляват важен основен елемент, свързващ хората обитаващи територията с нейните природни дадености. В тях намират отражение историческото време, историческата събитийност, стопанския живот и технологиите, човешките отношения във всичките им аспекти, манталитета, ценностите, успехите и паденията, радостите и страданията на населението. В тях се отразява пряко връзката на човека с природата и с нейните дадености, значението на природата за хората, зависимостта им от нея, страховете пред природните катаклизми и почитането на природните дарове. Културните традиции трасират пътя и връзката между миналото и настоящето на територията и до голяма степен дават основата и насоките за нейното развитие в бъдещето.

В резултат на направеното проучване са описани част от известните към момента елементи на бита, нравите, обичаите, легендите и традициите на населението на територията на Геопарка и община Хаджидимово, които са неразделна част от културата на неврокопския край, Южен Пирин и Западните Родопи. Тук историята е създала една уникална и по форми

и по съдържание симбиоза на верски общности със силно свързани култури, приличащи си обряди и обичаи, еднакви елементи на бита, практически една и съща стопанска култура.

Поминък

В рамките на Геопарка описанието, съхранението и възпроизвеждането на основни елементи на поминъка и свързаните с него дейности има значение, както за историко – познавателния туризъм, така и за етнографския и селския туризъм.

Редица особености на поминъка в миналото представляват интерес от гледна точка на туризма. В трансграничния район на поречието на река Места живее население с общи корени, със своя обща характерна културна идентичност, която има своята специфика от двете страни на границата и с това през годините е станала още по-богата и разнообразна.

През годините населението се е занимавало предимно със скотовъдство и пчеларство. На второ място е стояло земеделието и тъкането на платове. По долините се сеело ръж, ечемик, овес, а в по-ниските места – пшеница. Основни храни са хлябът и бобът. Пчеларството в тия места е много развито. Захарта се замествала с мед. Восъкът оттук се разнасял за Сереско и Драмско и е бил един от най-добрите приходи за населението. На много места се изработвали аби и шаяци, които се разнасяли надалеч от доленски търговци /с. Долен/.

Населението поддържало оживена търговия със Средиземно море. Като втори отрасъл след растениевъдството е животновъдството. Отглеждат се предимно овце и кози, по-малко едър добитък – крави и волове.

Характерни предмети свързани с овчарството са (за отбелязване е, че много от тях могат да се открият и днес, за да бъдат събрани в обща етнографска изложба): Пищялка – музикален инструмент на овчаря. Коркумач – овче мляко се вари със сол, като през цялото време се бърка да не загори; като стане гъсто се яде с хляб като попара /дробено/. Пищимал от козина – тъче се от козина с размери 50см. на 2м. Овчарите го носят на раменете си, защото трудно пропиква вода, но и за топлина; обработен е на водна тепавица. Катрач – извита дебела тояга с кука накрая, която се забива в земята под ъгъл и на нея се закача съдът, в който се вари коркумача. Аркума – меден съд, който се използва за готвене, доене, носене на вода и др. Коритница – в тях се слага ярма на овцете. Кутел – дървен съд за различни цели. Кърмила – място, където се хранят овцете – дава се сол и брашно.

Животновъдството е много важен отрасъл за изхранването на населението в този край. Интересен е начинът на извличане на маслото от млякото. Най-често употребявано е бутилото – тесен и висок дървен съд с чирилка /бъркалка/ с надянат на единия ъ край дървен кръг. Когато млякото е повече, се бърка в каца по два начина. Единият начин е като в кацата се сипва млякото и се бие с чирилка /малко по-голяма от тази на бутилото и на дървения кръг накрая има два отвора/ под ъгъл. Другият начин е като тази чирилка е закачена на дълъг прът /жилав и гъвкав/, застопорява се като на кантар и от другата страна децата се качват на пръта и започват да се люлеят. Продукт са маслото и бърканица /айран/.)

Съдове от бита

Трудов народен обичай "Жътва"- Отколешна традиция е било жътвата да става колективно или групово, тъй като този ден се е превръщал в истински празник със смешки, закачки, сценки и пр. Тръгването и завръщането от нивата е съпроводено от много жътварски песни - като: "Дваш добождам, джанъм ягне ле", "Откак са ме залюбили", „Жалей горо”, "Брей овчарьо, воловарьо" и др.

Жътвата се свързва с такива инструменти и съоръжения като паламарката, вършилото. Житото се мери с паница и шиник – 2 шиника прави 1 паница.

Трудовият обичай "Жътва" е представян от самодейци на много фестивали, празници и други поводи - съборите на народното творчество "Пирин пее", общинските празници „Гергьовден ". Жътварските песни, са в основата и репертоара и до днес на местни фолклорни певчески групи , представяйки ги на фестивали и събори като автентични местни песни.

5.1.2. Хлябът

„Никой не е по голям от хляба”. Тази сентенция битува в народо-психологията на българина. За неврокопския край хлябът придобива още по-голяма стойност - почвите са крайно бедни, трудни за обработка, получават се малки количество добиви. Затова отношението към хляба се е превърнало в мерило за морал, ценностна система и мярка за сигурност в живота.

Самото приготвяне на хляб е представлявало ритуал. Хлябът се подготвял в количество за около една седмица. Един хляб с тежина около 2 килограма с кръгла форма се наричал пещник. След като тестото втаса, тези пещници се слагат в специално изградена пещ, която се намира по-често в двора на жилището, а в отделни случаи – и в самото жилище. Пещта се огорява, жарта се изтегля със специален уред, наречен грабал. Пещниците се подреждат, а при отвора на пещта се слагат малки тънки питки, наречени тенкачи. Хлябът, който се замесвал без квас се казва полъота пита. В селата, където се отглеждала най-много царевица (мисир), се приготвял хляб с преобладаващо царевично брашно, той се нарича мисирен леб (царевичен хляб).

Занаяти

Предене на вълна, памук, коноп и козина – извършва се с чекрък. Тъкане на вълнени, памучни платове – тъкането се извършва на стан (дървен), Във всяка къща имало такъв. Тъче се вълна, памук , козина от козите, памук – козак. След прибирането от полето, памукът се обработва с уред, наречен манган. При преминаването през мангана на памука се премахва семето – кукучките. След това се разчепква със ставастар – специален лък с корда от животинска жила.

Направа на обувки – цървули. Изработвали ги сами като използвали телешка или говежда кожа.

Дърводелство – направа на орала и каруци.

Ковачество – ковачите изработвали оръдията на труда: палешници, мотики, кирки /казми , дикел - копач с два рога и др.

От козината на козите се правили халища и пицимал. Задължително се тупат /обработват/ на тепавица.

„Предой”.

Традиция, която показва морала и пословичната честност на хората тук в миналото. Продукцията, която се добивала от овцете, се разпределяла много точно между селяните, които имали овце в стадото (така наречените гърдари). В началото на месец юни стадото излизало да пашува в горските пасища (на мандра). За да получи всеки необходимата продукция от овцете си, се извършвал предой. За тази цел стадото се извеждало на удобно място извън селото. На всеки гърдарин се заделяли овцете и пред погледа на кехаята и овчаря собственикът ги издоявал. Така се правела точна сметка какво количество мляко от общото стадо може да ползва гърдаринът, докато овцете са на мандра.

Сиренарство

Работилницата за преработка на млякото обикновено се построявала до водоизточник, в близост до пасището. Произвеждали масло, кашкавал, сирене и извара. Тези, които имали около 20 овце, пръчвали на мандраджията да им направи дрън. А тези, които имали до 30 овце, поръчвали ихлия сирене (бяло саламурено сирене). Млякото се подквасвало в дървена каца със специална еластична греда, която завършвала с ухо, на което се слагал уреда за избиване на млякото. След като се получи маслото от бърканицата се произвеждала извара. Цвикът се съхранявал и се давал на овцете или кучетата.

Продуктът „дрън”.

Млякото се слага непременно в дървен или керамичен съд (в метален не се получава), с различна големина в зависимост от неговото количество. Ако млякото е по-малко – в керамичен съд – голяма ладка. Мандраджията имал няколко камъка , различни по големина, на които има пробити отвори. В зависимост от количеството мляко, той подбирал камък с необходимата големина и го слагал в огнището, след като се е получила необходимата жар. След нагряване на камъка, той се взимал със специална кука и се слагал в млякото. Съдът се покривал плътно и пак след време, преценено от мандраджията, камъкът се изваждал. Получавало се нещо средно между кашкавал и сирене.

6. Занаяти

Звънчарството

През Възраждането гр. Неврокоп се утвърждава и като единствен център в българските земи за производство на прочутите по мелодичността си чанове и тюмбелеци /вид звънци/. Дюзията /дузината/ чанове са подредени по начин да образуват октава и половина. Чановете се връзват на ремъци/тасми/, широки от два до десет сантиметра в зависимост от големината им. Малките чанчета се носят от овци или шилета, а големите от овни или еркичи /козли/. Най-тежкият чан тежал от три до четири килограма. През втората половина на XIX век в звънчарските работилници на гр. Неврокоп се произвеждат годишно по 3000 оки звънци с различна големина, които се продават в работилниците, на седмичните пазари и на Неврокопския панаир. Основният инструментариум включва огнище и духало, тегях с менгеме, глинени поти, калъпи за изработване на матриците, каси за отливане, пили, ножовки, маткап, ножици, чукчета, наковалня, чукове и др. Чановете се отливат от сплав съставена от мед, цинк и калай в съотношение 6:1:1, за по-голяма мелодичност се поставя малко сребро /сребърни пари/. Те имат форма на пресечен конус с елипсоидна основа. Чановете се отливат в специални каси-поти, в поредица от 1 до 18, от най-малкия /150гр./ до най-големия /4.2 кг./. Нагласяват се по тоновете и полутоновете на музикалната гама, като всеки чан има свое название. Овцевъдите избират звънците по свой вкус и тонова нагласа. Външната повърхност на някои чанове се украсява с релефно стилизирани антропоморфни изображения още при отливането.

В звънчарските работилници майсторите-леари от Неврокопско, Сярско и Демирхисарско, така наречените мървашки населени места /Хаджидимово, Илинден, Тешево, Лъки, Гайтаниново, Парил и др./ в тези райони са леели камбани, изработвали ножове, мартини, гюлета, изделия като подкови, ключове, панти и обкови на врати и др.

Тъкачество

Основните суровини са вълна, козина, лен, коноп и памук. Изкусно изработените черги от майсторките тъкачки в гр. Неврокоп и съседните села, килимите, халищата и козяците , красивите престилки, възглавници и цедилки , греят с разнообразните по форма, цвят и орнаментика съчетания.

Килимите изработвани тук са наричани „шедьоври от България” и са оценени по света.

Широка известност поради естетиката си има неврокопската престилка. Рядък оригинал се съхранява в Етнографския музей в София.

Грънчарство

Местната грънчарска школа се влияела силно от север и запад и в средата на 19 век вече е имала собствена физиономия, като осигурявала на населението необходимите грънчарски изделия и глинени тръби за изграждане на водопроводни и други съоръжения.

Мутафчийство - производството на чулове, торби и дисаги от козина, както и прочутите до днес козиняви, халища, чулове и кепета. В Неврокопско е имало повече от 20 кожарски работилници, които тук наричали “табахани”. В тях ежегодно се преработвали повече от 50 000 кожи

Абаджийство

От голямо значение за икономиката на района през 19 век са имали платнените изделия, добри заради здравината и цвета си. В целия район годишно се произвеждали повече от 32 000 топа аба. В Неврокопския район работели над 510 стана за производство на “аладжа”. Тъкачите се славели и с отличните кепета и дебели вълнени аби, които произвеждали. Изпълнявани са поръчки за армията в Османската империя.

Златарство

В Неврокопско работели изкусни майстори-златари, които произвеждали изящни златни и сребърни изделия – пафти, огърлици, гривни и др. метални накити.

7. Фолклор

Югозападната фолклорно-етнографска област, известна като Пирински край, е една от петте фолклорно-етнографски области в България с най-богато разнообразие и специфика. На сравнително неголяма географска площ са концентрирани фолклорни и етнографски феномени, песни, инструментални мелодии, танци и игри, народна проза, обреди и обичаи, носии, тъкани и др., които очертават изключителният творчески гений на населението от този край. Специфичен дял за разнообразието му внасят компактните групи – преселници в Неврокопско /Гоцеделчевско/ от Егейска Македония – Сярско и Драмско, както и групите от население, живеещо в селата на Южен Пирин и Западните Родопи, които са били насилствено помохамеданчени - българи изповядващи мюсюлманската религия.

Пиринска музикално-фолклорна област обхваща главно селищата по поречието на р. Струма (Благоевградско, Санданско, Петричко) и р. Места (Разложко, Банско, Гоцеделчевско), западно от р. Струма по планините Огражден и Малешевска, а на изток се простира до някои села в Западните Родопи. Исторически фактори в началото на XX в. предизвикват масови миграции на населението предимно от Драмско, Демирхисарско и Сярско в южната част на Пиринския край. Преселниците запазват своя музикален фолклор и поради съществуващата близост до народната музика на местното пиринско население допринасят за обогатяване на традициите на Пиринската музикално-фолклорна област – тя спада към типично двугласните. Инструменталната традиция се проявява в наличието на всички видове народни музикални инструменти, като най-голямо разпространение тук намира инструменталната формация – зурни и тъпани, които са свързани функционално с хореографската традиция.

7.1. Обреди

Обредната система в района е изключително богата и корените ѝ могат да бъдат търсени в древността – празниците в православния християнски календар, който е ориентир в сложната връзка между езичество и християнство. Показател за това са обредите и

свързаните с тях зимни и пролетни карнавални игри – бабугери, Сирни заговезни, отразяващи поверията за здраве, благополучие и плодородие на хората.

Обичаят „Пеперуда” (Танц при обред за дъжд)

Местен обичай за дъжд – „Аминкане“ . Събират се деца и тръгват по къщите. Излиза някой и ги покрива с вода. Децата казват: „Летни ми дъжд да ти се роди махалка (царевича) да ни нараним сираче”.

„Арфе” (задушница) е обичай, свързан с мюсюлманската религия в този край - 15 дни преди празника Рамазан – раздават се кошнички с мекици, баница, хляб, локум - за помен.

Ючерлъ е Голям Рамазан.

Еремия и Невруз е общобалкански мюсюлмански празник, свързан с настъпването на пролетта. Невруз е известен като "Пролетно равноденствие" и означава нов ден, начало на нов живот. Според народното поверие в деня на Невруз земята се пробужда. Жените не перат и не вършат ръкоделна работа, не шият. Мъжете също не подхващат работа. Мъжете не се бръснат тоя ден. Да не се случва нещо лошо.

Байрамски обичаи и игри

Широко разпространено в миналото е било т. нар. „извъртане” - обредното обграждане, в което се смесват традициите на църковните молебени и езическите обичаи за плодородие и предпазване от зли сили. Подобни процесии са се правели за осигуряване на берекет и здраве около многовековни дървета, кръстове, църкви и манастири или оброчища, както и на местата, на които се празнува Байрямът.

Архангеловден събира в себе си вярванията за безсмъртието на душата, както и за справедливата подредба на света. Ритуалите, които съпровождат празника, са пропити с упование и надежда. Упование в милостта и върховната мъдрост на висшите сили. И надежда, че за всекиго е „промислено” най-доброто. Народният празник е на 8 ноември – денят, който православната църква е отредила за почит към Архангел Михаил – предводителят на небесното войнство от ангели и архангели. След Димитровден това е вторият по значение празник в есенния фолклорен календар. Според българските народни вярвания Архангел Михаил е един от братята светци юнаци, на когото при подялбата на света се паднали мъртвите души. Той взима душата на умирация, подавайки му обикновено ябълка (китка). По тази причина той бива възприеман от населението като ангел на смъртта и оттук идват народните му названия – душовадник, вадидушник. Някога на Архангеловден се правели родови служби. Събирали се всички роднини, за да почетат заедно светеца-покровител на семейството. Организирали се общоселски курбани и събори. В съботата преди празника е една от най-големите задушници през годината. И до днес на този ден много православни българи спазват старинната традиция, според която се прави поменална трапеза. Както на всички християнски ритуали в памет на починалите, т.нар. „служба” се състои от жито, хляб и вино. За курбан в чест на светеца-покровител на мъртвите обикновено се жертва мъжко животно – овен или шиле, чиито глава и крайници се варят цели и след това се кадят с тамян. Кожата на обредното жертвено животно се дарява винаги на църквата.

7.1.1. Песни

Пиринската народна музика е относително добре запазена. Жизнеността на фолклорната традиция, благодарение на редица социално-икономически, исторически и етнически фактори е успяла да съхрани в максимална степен най-ценните елементи на музикалната култура на Пиринския край.

Въпреки че в областта се пее и едногласно, двугласът се откроява като най-характерния белег за народните песни от Пиринския край. Най-характерни за местното население са трудовите песни с главен представител жетварските мелодии. Изпълняват се двугласно, а в някои селища и едногласно, най-често като безмензурни. В областта се пеят и песни „на копан“ – скрито имат извести сходства с жетварските. Седенкарските песни („на седешки“) оформя самостоятелна група, в която се наблюдава изключително тематично разнообразие. Те се изпълняват предимно двугласно. Към групата на седенкарски мелодии се включват и т. нар. седенкарски припевки.

Голяма пъстрота се наблюдава в песенния фолклор с богатата обредна поезия на т. нар. Мървашки села /Илинден, Тешево, Лъки, Гайтаниново, Парил и др./. До тях самостоятелни гнезда са Беслен и Теплен, както и селищата Хаджидимово и Копривлен.

За разлика от двугласната изпълнителска практика, в която главни участници са жените, в Пиринския край мъжете са носители на инструменталната народна традиция.

7.2. Народни музикални инструменти

Тъпанът - за съпровод, тамбурата - за песенен съпровод, използва се и на сватби, гайдата в миналото се е използвала предимно от християнското население, особено в комбинацията голямо дайре, чифт кавали с меко и тихо звучене, използвани като съпровод за певците, особено при едногласните песни, характерни за този край.

Зурната - В Неврокопския край са много разпространени в музикалния бит. В Гоцеделчевско се среща късият тип зурни. Звукът им е пронизителен и силен, подходящ за свирене на открито. В района често се среща и овчарската свирка, наричана още „сворче“.

7.3. Носии

Тук се спазва класическото правило, че облеклото, със своята разнообразност, се отнася предимно за жената. Традиционното женско облекло за района е било представено от три типа: архаичната двупрестилчена носия; саята – антерия, носена от християнките; шалвари, ашмак и фередже - за мюсюлманките. При християните се е запазило типичното саично облекло, с всички характерни за него елементи. Състои се от скроен домашен тъкан плат или купешки такъв (интерия или аладжа), приготвена от шам или аладжа горна дреха от типа на саята, ушита от копринен купешки плат на разноцветни, широки, отвесни райета, които са оцветени предимно в топли цветове; червена (алино или гивизийно) с примес на оранжево (каменичаво). Кройката отстрани има два дълбоки процепа, почти до ханша, подчертават красотата в осанката на родопчанката. Саята може да бъде шарена или едноцветна с много гайтани. Под саята се е носила дълга бяла риза. Тъй като в този край шевицата не се отличава с никакви характерни особености, но непременно е завършвала с богата дантела. Върху саята се облича т.нар. касак, който съществува и досега. Касакът е богато украсен с гайтан и сърма при празничното облекло.

Друг запазен до днес елемент от облеклото е украсеният вълнен триъгълен шал, който се слага на кръста и подчертава талията на жената.

На краката се обуват плетени шарени вълнени чорапи, дълги малко над глезените, със специални мотиви и цветове. Само в празнични дни момите носели кондури (обувки).

Забрадката е също така пъстра. Забраждането е обикновено - ашмакът представлява квадратно парче плат с размери около 1 – 1.5 м., сгънато на триъгълник и вързано под брадичката

7.4. Танци

Хорото

Хореографската традиция в района е особено развита и разнообразна. В отделните села са обособени специфични групи от хора, танци и игри от съборски или обредно-ритуален тип. Голям интерес представляват танците, свързани с различни обреди, като коледни, сурвакарски, Великденско-Гергьовденски и др. Голямо е разнообразието на обредно-ритуални и увеселителни игри от пролетния цикъл, като при тях особено място имат Свети Трифонските, Бабинденските, Лазарските, Гергьовденските и др.

Пазител и популяризатор на изворния фолклор в региона е Неврокопският ансамбъл за народни песни и танци “Яне Сандански” и ансамблите при читалищата в гр. Хаджидимово и с. Абланица.

Всяко село е имало места за игра, наричани хоралища. Хората се играят в полукръг или са водени. Имената на стъпките са интересни – куцкани (= подскок + стъпка), сукнати (приситване). До началото на 20 в. на хорото се е спазвала строга йерархия – мъжките и женските хора да са отделни; днес това не важи за празничните хора, а намира място самов художествената самодейност.

Смесените хора и игри са най-често „водени” и се придвижват вдясно или равностойно вдясно и вляво. Обикновено мъжете водят началото на хорото, а жените – във втората половина.

Темпото на игра в този край като цяло е бавно и умерено. Различават се женските, лирични и кротки хора от мъжките танци, както и от смесените – особено ако са се наловили заедно моми и ергени, които се закачат. Считало се за неприлично играещите да се пускат от хорото, преди да е свършило.

На Байряма се играе смесено хоро, като хороводецът върти енергично синджир или кърпа с възел в свободния край. Първата жена в редицата се хваща до момче – роднина и то през кърпа. При изпълнението на кючека, българите мюсюлмани държат тялото си спокойно и се движат по-умерено, в сравнение с буйния стил на циганите. Кючекът тук се изпълнява солово, по двама, трима или групово. .

„Драма” е мъжко хоро, донесено от бежанците от Егейско; във варианта от Гоцеделчевско се изпълнява с много настроение, акцентувани движения, пляскане и завъртания. Типичният съпровод е от зурна и тъпан, а по-рядко и в християнските села – на гайда и дайре.

Пиринското хоро „Грите стъпки”, което тук наричат Юч аяк или Ючечяк (с. Плетена, с. Кочан) е мъжко водено хоро типично за района.

Айдарово - мъжко водено хоро в размер 9/8 с четвърти дълъг дял, което се изпълнява с пружиниране, завъртания на тялото вдясно и вляво, с подскоци и клякания, хват за длани, със свити в лактите ръце. Темпото е умерено и постепенно се забързва – до живо. Музикалният съпровод най-често е в изпълнение на зурни и тъпани. Разпространено е хороводното пеене (пеене и танцуване едновременно).

„Заешката” е местно хоро, развило се от известната в цяла България мъжка сватбарска игра. Мъжкия танц „Заешко време“ е съвременен, подобен на правото. Заешката – или Таушан аваси е сватбарско мъжко хоро, което имитира зайците през пролетта, когато са в любовния период. По-големите празници и обичаи са неизменно свързани с игрането на хора – Сватба, Байрям, Прядой.

7.5. Празници и обреди

В Пиринския край, много мюсюлмански села отбелязват и християнските празници Гергьовден и Димитровден с хорá и игри. Днес съборите са в упадък. В някои села ставал голям събор по време на летния Байрям, където се стича населението от далечни родопски села. Мюсюлманите празнуват два пъти годишно Байрямите.

Гергьовден

Гергьовден се счита за най-голям празник, по-важен и от Великден. Празнува се повсеместно в Гоцеделчевско – и от християни и от мюсюлмани..

В традиционното честване на Гергьовден се преплитат религиите. Празникът е свързан с притчата за подвига на Свети Георги. По традиция Гергьовден поставя началото на лятото и на новата стопанска година. Традицията свързва деня и празника с очакванията за добра стопанска година и надеждите за берекет. На Гергьовден се подновяват старите и се сключват новите договори с калфи, чираци, овчари, козари, ратаи. В народните песни Св. Георги се възпява като “хубав”, “милен” и “зелен Георги”.

Интересен факт е, че празнуването на Гергьовден от мюсюлманите никога не е секвало – те спазват множество старинни, езически български традиции и дори такива, които отдавна са изчезнали от обредната практика на християнското население. Такъв е обичаят „пеене на китките” – на всяка китка припяват с отделна песен (само началните стихове, колкото да загатнат всеизвестно съдържание) и каквато е песента – такъв ще е късметът на препявания. Така както в българските обредни традиции има опяване на китки, на хлябове и пр.

На Байрям и на Гергьовден, младите връзвали въжени люлки на високи дървета и се люлеели за здраве, с песни и младежки закачки. Един езически обичай, който е достигнал но не се спазва - на „Гергьовден” се търкалят по ливадите за здраве. Хората се кичат със зеленина, здравец, брезови клонки на главата – за здраве.

Обреди на Лазаров ден и Цветница

Лазаров ден е първият от трите големи празника, свързани с чудото на Възкресението, следван от Цветница и Великден. Лазаровден е празник на събуждащите се гори, ниви и пасбищата. По традиция се откъсват върбовите клонки, с които трябва да се окичат вратите на следващия ден – Цветница. Най-характерният български обичай на този ден е Лазаруването. В същността си той е посветителски обред, през който трябва да преминат всички девойки, за да могат да минат под венчило. Момичетата, облечени в невестини дрехи взети на заем, ходят от къща на къща и пеят за женитба, любов, здраве и плодородие. Интересното е, че лазарските песни се изпълняват единствено в този ден от годината и по никакъв друг повод.

На Лазарова събота в Хаджидимовския манастир Св. Георги Победоносец се отслужва Златоустова света Литургия. С отслужване на литургия празникът се отбелязва и в храмовете в с. Тешоно, с. Петрелик и с. Копривлен. По традиция на литургиите присъстват много мстни християни, гости и туристи.

Цветница е традиционен подвижен християнски, но и народен празник, който се празнува, както в православната, така и в католическата и протестантската църква една седмица преди Великден, в неделята след Лазаровден. Нарича се още Върбница, Цветна неделя, Вая (Вайя), Куклинден или Палмова неделя (в западните църкви). На този ден в църквата се отслужва молитва и се благославят върбови клонки. Те се раздават на вярващите и всеки ги отнася до дома си за здраве. Пак за здраве се окичват с върбови клонки портите и се сплита венче от осветената в църквата върба. Върбовите клонки символизират палмовите, с които е бил посрещнат в Йерусалим Исус Христос. В този ден, който е през периода на

постите, се разрешава риба, а останалите ястия на трапезата трябва да са изцяло постни. В пряка връзка с езическия обичай лазаруване на Лазаровден съществува друг езически обичай – кумичене, който се извършва на следващия ден – на Цветница. Младите жени в две редици, уловени за раменете, отиват до реката на селището, като избират място, на което водата тече по-бавно. По пътя те пеят специални песни и като стигнат до определеното място, продължавайки да пеят, се хващат на хоро. След това пускат едновременно венците и наблюдават чий венец ще изпревари останалите. На много места носят хлябове при кумиченето, с помощта на нож изрязват тънка коричка. Всички залъци се нареждат върху бухалка (за тепане и пране) и след това една от момите потапя бухалката. Като се понесат по водата, всички следят кой залък ще отиде най-напред. Ако тръгнат бързо по водата е знак за скорошно задомяване, а ако останат на място, сватба не се предвижда. Момата, чийто венец или парче хляб е сполучил да бъде най-бърз от всички, се провъзгласява за кумица. Кумиченето се извършва за здраве и плодородие и с цел някоя мома да не бъде залюбена и похитена от змей.

Сватба

Сватбата е празник не само за младото семейство, но и за цялото село. Провежда се в продължение на три дни и е съпроводена с музика – зурни и тъпани. По-заможните семейства наемат повече музиканти за тържеството. Ритуалът годеж се извършва по следният начин: Момчето праща близки при момата, които ѝ носят в дар ашмак, а тя дава чорапи за годеника, младежът дава дарове за роднините на булката, свирят зурни и булката раздава даровете на своите роднини.

На следващия ден, братът или чичото на булката я карат на кон до къщата на младоженеца. Булката носи аркумичка (метална съдинка с капак) с вода и я излива по пътя, за да ѝ върви животът по вода. Булката е опарена с варац и пулове (по лицето) и покрита с червена кърпа. Смисълът е, че отива в нова къща и затова трябва да е с ново лице. Като пристигне в къщата, в която я чака младоженецът той пръв ѝ маха кърпата. Свирят песни, играят се хорá, но те не излизат.

На третия ден се показва ризата по която се разбира дали момата е честна или не. Ако е честна започват песни, хора. Пък, ако не излезе честна я връщат в бащината къща заедно с музикантите.

Сватбарско мъжко хоро е „Таушан аваси” или Зайчевско хоро – което имитира зайците през пролетта, когато са в любовния период. Мъжете „търчат като зайци...Добитъкът е по-културен и от хората“. Юч аяк пък е хоро, което само мъже играят. Жените танцуват бавно на „Коньо, коньо, сиви коньо“.

През цялото протичане на сватбата има един човек, облечен в кози кожи, с качулка на главата, с чанове, тембелеци и хлопатарки около кръста и носи пълна торба с пепел. Той винаги се намира близо до булката и музиката и развлича с действията си сватбарите. Гони деца и „хвърля” пепел по хората. Казват, че това е против уроки, отклонява злите погледи от булката. Образът на пампура в традиционната сватба е очевидно част от езическото наследство, остатък от мъжките обредни игри.

8. Кулинарни традиции

По силата на историческото си развитие българската кухня е изключително разнообразна и много вкусна. Българските кулинарни традиции са се формирали през вековете под въздействието на географското положение, обществено-икономическо развитие, религиите, селското стопанство, сезонност и т. н. Основните съставки на древната кухня в нашите земи са били традиционните за района. При зеленчуците това са цвекло, ряпа,

зеле, моркови, лук, чесън; при месото - овче, козе, свинско, говеждо, дивеч; при зърнените храни - просо, овес, ечемик, лимец, ръж; при бобовите растения - бакла, леща, грах, фий. По-късно, през XVI - XVII в, в българската кухня като продукти навлизат растенията и животните от Америка - фасул, пипер, домати, картоф, царевича, слънчоглед, пуешко месо и т.н.

8.1. Местни храни

Трахана - пшенично брашно, кисело мляко, пресни или сушени чушки, кромид лук, може и други зеленчуци. Куркумач - сварено овче мляко. сол, дроби се с хляб, Качамак – сварено пшенично или царевично брашно със запряжка от масло, поръсва се със сирене, а може и с пчелен мед, Баница - зелник /Клин/ - пшенично брашно, царевично брашно, олио, зеле /най-често спанак/, но се използват и диворастващи растения като лапад, коприва, киселец и други. Точат големи и тънки кръгли кори.

Халва - десертно ястие най-често за сватби, сунети /обрязване/, мювлюти /помени за умрели/: Пшенично брашно, царевично брашно, олио, вода със захар /ширбет/ - бърка докато се стане много гъста маса. Груда - пържено ястие, което се приготвя от царевично брашно и масло.

Копривени кюфтенца с лимец и овче мляко - Поднасят се с овче кисело мляко

Капама - традиционно ястие, до днес е една от атракциите за туристи в автентичните механи в България - няколко вида месо, кисело зеле, праз, ориз и много подправки. Може да се използват и предварително сготвени сърми и колбаси (традиционно – кървавица). Готви се в голям глинен съд, в които се редуват месо, зеле и ориз.

Чомлек - традиционно ястие - телешки джолан, моркови, лук, картофи, суха чушка, дафинов лист, чесън, черен пипер, бахар, доматиен сок, олио, оцет, вино. Пече се в глинен съд.

Постни лозови сърчимки пълнени с ориз и поднесени с гъсто кисело мляко.

Сърми със зрял боб - зрял боб; кисело зеле; ориз; червен лук; сол; олио; червен пипер; чубрица

Набодено овче месо - овче месо от бут; сланина; кромид лук; чесън; олио; черен пипер; сол; Пече се в пещ като постоянно се полива с вода.

Пълнена кокошка - кокошка; воденички; сърца; дробчета;- яйце; стар лук; картофи; домати; свинска мас; червен пипер; черен пипер; приготвената кокошка се слага да ври и след това се пече във фурна с картофи, мас и червен пипер. След като се опече, се нарязва на филийки. Поднася се в чиния, гарнирано с картофи.

Чучнатото - вид сладкиш, който се прави често, а най-много за празници и Байрям. Вид сиропирана баница

Маслена пита – тесто на най-тънки кори. като се сгънат се слагат една върху друга. Яде се с Пиперково сирене.

8.2. Напитки

Традиционни местни напитки са: айран/бърканица/, ошаф, лангюр.

Традициите и местното кулинарно разнообразие и специфика създават добра основа и възможности за развитие на кулинарен туризъм, с фокус именно върху традициите на района.

Регионалната кулинарна специфика е отстъпила, смесена е и се губи в утвърдени през последните десетилетия общобългарски кулинарни стандарти. Местната кухня е едно от добрите условия за туризма в региона, но не е развита до степен да стане основа на

кулинарен туризъм, въпреки възможностите за това. Важно условия за развитие на този вид туризъм е да се утвърждават, продължават, познават, експонират и предлагат кулинарните специалитети, специфични за района като се обърне особено внимание именно на елементите на уникалност.

9. Детски игри

Чилик - малка около 20 см пръчка от дрян или друго здраво дърво, което се удря с голяма пръчка.

Биканица Всеки състезател е снабден с пръчка - жилава леска или дрян около 1 -1.5 см. Застава се на една линия и като удряш върха на пръчката, хваната с ръката като молив за писане, чиято пръчка отиде най-далече, той е победител.

Да бия - Начертава се един кръг с диаметър около 1 метър, в центъра се прави малка ямичка и там се поставя топка. Всеки играч предварително си е избрал име (име на държава) и всички застават около кръга. Един страничен играч казва: да бие и назовава държавата (играч). Всички се разбягват, а той хвърля топката по играчите. Който е ударен гори, а който я улови става арбитър. Така докато остане един, който е победител.

Пуплек - малка пръчка, която се забива в земята отвесно и с по-големи тояги се цели от разстояние и който улучи пуплека е победител.

Пумпал – конус от дърво около 7 – 8 см и 5 – 6 см в диаметър, като в широката му страна има улей, на който се навива камшик. Завърта се на земята и с камшикът му се придава още въртеливо движение.

Чифте - Игра с кокалчета (взети от коленете на овце, яре или агне

Традиционните детски игри могат да бъдат включени в програмите на местните детски градини и училища и в специални кръжочни форми с цел тяхното съхранение като част от местната културна идентичност. Те могат да бъдат играни и от туристи, както с познавателна, така и с развлекателна цел.

10. Легенди, митове и народни предания в Неврокопско, Пиринския край Западнородопската област, с потенциал за използване за целите на туризма в община Хаджидимово

Митовете и легендите са отражение на законите, ценностите и надеждите на едно общество. В определен смисъл митът може да се счита за вид идеология. Събирането и проучването на митовете и легендите на дадена територия или население има за цел да разбере народопсихологията, неговата ценностна система - така както тя се е развила през вековете. Легендите и митовете в региона на Геопарк Хаджидимово са свързани със природните дадености и със сложната историческа съдба на този край. Забележително е, че в тях се преплитат култури и ценностни системи на различни цивилизации и народи. Представянето на митовете и легендите в подходяща форма винаги предизвиква интерес, както сред местното население, така и сред посетителите и туристите. Отделни легенди могат да се представят в атрактивно зрелищна форма и да се превърнат в значими туристически събития и обекти. В съвременното общество се раждат нов тип митове . Филмите, телевизията, рекламите и литературата използват езика на митовете и на свой ред създават нови, съвременни такива.

Въпреки че българските митологични представи са част от корпуса на славянската митология, в тях са залегнали и редица местни неславянски елементи, наследени от предславянското население на българските земи - траки, римляни, гърци и др., както и на

такива от народи от по-късни преселнически вълни (кумани, печенегите, татари, турци и др.). В основата на българския фолклор стоят митологичните представи на славянското езичество.

Функция на Геопарка следва да бъде и използването на митовете и легендите за образователно и възпитателно въздействие на младото население на територията в духа на традиционните ценности. От многобройните митове, предания и легенди са подбрани такива, които представят разнообразието на местната митология и които биха могли да се използват като първоначален материал за една насочена експозиция с познавателна и образователна цел както и за целите на културно- историческия туризъм.

□ **Легенда за Канина река** – Канина река се намира в съседната на Хаджидимово община Гърмен. Тя е приток на река Места. Наименованието на реката се свързва с виковете „Кан, кан, кан, - „кръв“, по време на насилственото помохамеданчване на българите от Османлиите „Канина“ (Кървава) напомня винаги за пролята българска кръв..

□ **Угрин и Меруда** – легенда за връх Безбог – Угрин , който спасил Меруда от змия и ненаситния бог Перун , който искал от селяните да му я принесат в жертва. Отсега ще живеем без бог! Казвали селяните след подвига на Угрин.

□ Легенда за сънната трева - Легендата разказва, че цветята поникнали на мястото, на което красиво момиче било затрито от злия дух. Но тези цветя са и много лековити, защото момичето било чисто, добро и щедро.

□ **Легенда за Фанес и Нощта**

В началото съществувало само безпределното Време (Хронос). В безкрайната му пустота се оформили две противоположни стихии – огнена мъглявина (Етер) и непрогледен мрак (Ереб). Хронос сгъстил мъглявината в едно сияйно космическо яйце, което се разпукнало на две половини. Бликнала ослепителна светлина, която обляла света. Родил се първият бог – Първороден (Протогон), наречен още Светлина (Фанес). На външен вид той изглеждал като огнена птица. Имал четири очи, от гърба му се издигали огромни златни криле. Гласът му звучал страшно – в него се впитали рев на лъв и мучене на бик. Фанес не бил нито мъжко, нито женско божество, а съчетавал в себе си и двата пола. От Светлината произлязла Нощта, а от нея се появили богинята Земя (Гея) и бог Небе (Уран), който пръв се възцарил над целия свят.

□ **Легенда за мечата на цар Самуил**

Някога, преди 1000 години, българският цар Самуил наредил да се засади дърво – чинар – в столицата Охрид. Когато още било младо дървото, Самуил забил мечата си в неговия ствол, за да бележи могъществото на държавата.

По онова време българското царство покривало почти целия Балкански полуостров. Годишите се нижели, чинарът растял, стволът се обвил около мечата и се сраснал с него, клоните се издигали към небесата, силни и могъщи. В следващите векове България преживяла възходи и падения, а мечът все стоял забит в могъщото дърво.

Според легендата, когато османците превзели Охрид, местният валия изтръгнал мечата на Самуил от сърцето на стария чинар... тогава България пада под османско робство.

□ **Легенда за момата от крепостта**

Свързана с падането под османско робство и завземането на късноантична и средновековна крепост Момина кула в землището на село Кремен в един от най-тесните и живописни участъци на река Места, в пролом Момина клисура.

□ **Народни поверия и легенди за щъркелите**

Според легендите, някога щъркелът бил човек - набожен голям поклонник, всяка година ходел на Божи гроб да се поклони. Господ обаче решил да го изпита и да провери вярата му. Явил се пред него и му заръчал да изкачи една висока планина с голям сандък, завързан на гърба му, но му забранил да отваря капака и да поглежда какво има в сандъка. Любопитството надделяло и човекът отворил сандъка. Отвътре наизлезли змии, гущери, жаби и се разпръснали по широкия свят. Разгневил се Господ, превърнал човека на щъркел и му казал, че ще си стане пак човек, едва когато събере обратно в сандъка всичките избягали твари. Оттогава щъркелът цяло лято ходи по реките и блатата, за да лови жаби, змии и гущери, а наесен все така заминава на хаджилък, да се поклони на Божия гроб и да измоли прошка за греха си.

Когато хората видят първите щъркели, добре е да имат пари в джобовете или хляб в ръцете си, за да са богати и сити през цялата година.

□ **Легенда за изграждането на Хаджидимовския манастир Св.Великомъченик Георги**

Манастирът е построен на хълма край град Хаджидимово върху старо християнско светилище, манастирът е осветен през 1865 г. Според старите анали на това място, още преди районът да попадне под османско иго, около 1290 година, е построено християнско светилище, посветено на Св. Георги Победоносец. Преданието свързва построяването на храма със съновидение на овчаря дядо Атанас Лазаров (българин) . След започването на строителството на храмо дядо Атанас открил икона на св. Георги, която била напълно запазена.

□ **Слънца от глина - легенда за Свети Спиридон**

Грънчарския занаят в народните вярвания се свързва с легендата за Свети Спиридон , който пръв се опитал да направи съд от глина. Трудил се упорито, но не успял – глината отказвала да му се подчинява. Разплакал се светецът, сълзите му капнали върху глината и той разбрал, че му е нужна вода. Успял да направи съд. Опекар го. Оттогава свети Спиридон се счита за покровител на грънчарите.

□ **Легенда за построяването на златната църква „Св. Димитър“ в село Тешово**

Жители на близки до Тешово села, помнят откъслечни истории, разказвани от техните дядовци, за безскрупулен османски бирник, който безогледно злоупотребявал с правомощията си, вземайки от българското население в региона, многократно повече от дължимия държавен данък. Годините на безчинства, пораждат недоволство, което в крайна сметка надделява над страха, който българите изпитват от османските власти. Жителите на Тешово, решават да поемат инициативата и да избавят региона от корумпирания държавен служител. Тешовци, решават да използват златото за благородно дело и влагат средствата в строеж на красива и голяма църква, правото за построяването на която имат още от 1836 г. със султански ферман

Инфраструктурата с културно предназначение на община Хаджидимово за целите на туризма

На територията на общината няма музеи. Малки музейни сбирки са представени в Хаджидимовския манастир Св. Георги и в читалище „Яне Сандзански” в общинския център Хаджидимово. Към читалище „Яне Сандзански” в общинския център Хаджидимово са създадени и работят Ансамбъл за народни танци и фолклорен музикален и певчески ансамбъл.

На територията на общината няма театри и театрални трупи. Театрални представления се представят периодично в салона на читалище „Яне Сандански”, гр. Хаджидимово. Също периодично се прожектират филми. Основен и единствен обект на този тип инфраструктура за общината е читалището в гр. Хаджидимово.

Читалища

Към 2018 г. в община Хаджидимово функционират 5 читалища. В общинския център се намира едно от най-старите читалища в страната – „Яне Сандански” - учредено през 1860 г. от възрожденеца Добри Чинтулов. Читалището е родоначалник на всички днешни професионални културни институти в града. То се намира и в границите на Геопарка.

Читалищата играят ролята на основен партньор при реализацията на събитията, включени в културния календар на гр. Хаджидимово и участват в организирането на местни и регионални фолклорни събори, изложби и празнични чествания.

Сред основните проблеми, съпътстващи функционирането на читалищата в общината, се откроява липсата на достатъчно финансиране, което води до спад на провежданата културно- просветна дейност, остаряване и липса на попълване на книжните фондове. Основен източник на финансиране на читалищата е държавната субсидия, която се явява крайно недостатъчна за тяхното съвременно развитие и модернизирание.

Културни институти

На територията на община Хаджидимово не се осъществява театрална дейност, въпреки , че в читалището в общинския център има подходящи условия за това. Отделни любителски опити за театрални постановки се правят епизодично в рамките на училищата, разположени в общинския център - гр. Хаджидимово.

На територията на общината няма кина. Възможности за прожекции на филми има в две от читалищата, но техническата база (киноапаратурата) е остаряла и не е пригодна за прожекции на филми на съвременни носители.

В общината няма художествена галерия и музеи, въпреки богатото културно- историческото наследство на Хаджидимовския район.

Построената през 1813 г. Къща-музей на Хаджидимовския бит от 19 век и Къщата-музей „Хаджи Димитър” са обявени за паметници на културата от национално значение.

Националният музей на текстилната индустрия е първият специализиран музей от индустриален тип в България. Музеят е филиал на Националния политехнически музей - София и е с над областно значение.

В гр. Хаджидимово се намира Националната художествена гимназия „Димитър Добрович”. чийто възпитаници организират ежегодни изложби в страната и чужбина.

Атракциони

Градски парк – Хаджидимово

Паркът се намира в източния край на града. На обща площ от 5 дка сред гора и паркови насаждения са разположени изкуствено езеро, детска площадка, пътеки за разходки, беседки и множество пейки за почивка. Паркът предлага разходка с водно колело. По време на празници в градския парк се инсталират различни подвижни атракционни и се организира представяне на фолклорни групи и други културно развлекателни мероприятия.

Паркът е с капацитет да приема до 500 души посетители. Входът е безплатен.

Зоопарк Хаджидимово

Зоопаркът е общински. Разположен е в борова гора в непосредствена близост до Хаджидимовския манастир св. Георги. Има над 100 вида различни животни, повечето от които живеят в едно общо пространство. Любимо място за разходка на местните хора и на туристите. Животните и птиците не са в клетки и посетителите могат да общуват пряко с тях. Любимци на посетителите са елените, разперили пъстроцветните ветрила на опашките си. Зайчета, катерички и патици се разхождат из парка, готови за фотосесии с деца и възрастни. Други любимци са няколко екзотични кенгура.

В зоопарка идват групи ученици и деца от детски градини от близката околност. В последно време се засилва посещението от туристи

11. Свързана регионална туристическа инфраструктура

Геопаркът се изгражда като своеобразно ядро на туризма в общината и района. Неговата социална функция надхвърля собствените му териториални размери, Геотопи и обекти с туристическо значение. Неговата функционалност е свързана с туристическия потенциал на намиращите се в съпределните територии туристически ресурси. Особено значение в това отношение имат антропогенните туристически ресурси.

От позициите на това разбира се интересни за развитието на туризма и за дейността на Геопарка са археологически обекти и исторически паметници и артефакти, производствената инфраструктура, водно-стопанската инфраструктура, електроснабдяването, транспортната свързаност, търговската инфраструктура, телекомуникационната инфраструктура, банковите и застрахователните услуги, здравната инфраструктура и услуги, инфраструктурата с културно и образователно предназначение.

Под свързана туристическа инфраструктура и свързани обекти с туристическо предназначение се разбира такава, намираща се в близки по съседство и стопански свързани райони. Макар че не са на територията на Геопарка, по силата на своята пространствена близост, те могат да бъдат включени в комплекса от мерки и дейности на Геопарка като по този начин могат обективно да разширят функционалното поле на Геопарка и неговия принос за развитието не само на общината, в която той се намира, но и на намиращите се по съседство общини и територии.

Така спортно съоръжение, намиращо се в с. Огняново, може да бъде включено в услугите предлагани от къща за гости в с. Илинден, а музейна експозиция в Гоце Делчев – в туристически маршрут с участието на хотел в Хаджидимово.

Идеята за свързаните обекти намира все по-широко приложение в туристическия бизнес в света. Възможностите за това се разширяват с развитието на транспортната

свързаност и на информационната свързаност. Решаващи роля и принос за прилагане на този подход имат туристически клъстери, които развиват връзките между различните туристически структури - оператори и обекти. Прилагането на тази методология осигурява значителни допълнителни възможности, както в местен и регионален, така и в национален и международен план.

Проучването на тази свързаност за Геопарк Хаджидимово показва, че регионалният туристически потенциал надхвърля значително потенциалът на самия Геопарк, както по отношение на природните забележителности и обекти, така и по отношение на историческите паметници и свидетелства, на културните паметници и всички останали елементи на туристическия потенциал. В този смисъл може да се твърди, че разкриването на свързаността и организирането на нейното използване би следвало да се постави като самостоятелно и водещо направление на работа на Геопарка, което би позволило неговото по-успешно и устойчиво развитие.

В стопанско и туристическо отношение територията на Геопарка е свързана в единен комплекс със съпределните територии на общините Гоце Делчев, Гърмен, Сатовча и Доспат. Значителни възможности могат да се развият, отчитайки свързаността на територията с големия зимен курорт Банско, както и с намиращите се на 1 час път от тук курорти по егейското крайбрежие в Гърция – Кавала, Аспровалта, Неа Перамос, както и с интересния в стопанско и туристическо отношение град Драма с неговите водни и балнеоресурси.

В този контекст Геопаркът може да се разглежда като интегрална част в различни туристически маршрути в рамките на планински, воден, екологичен, винен, кулинарен, форклорен, историко-позвавателен, фото-ловен, ловен туризъм Трябва да се отчита и възможността за свързване с рекреативния, здравния и курортния туризъм в съпределните райони – Банско, Добринище, Кавала, Огняново, Гърмен и пр.

Атракциони

Щраусов парк Маневи. с. Копривлен

Стопанството е направено по европейската програма "Млад фермер". Бройката на животните не може да е по-малко от 47. Щраусите са дълголетни, изключително любопитни и всичко привлича вниманието им, много са контактни и не са агресивни.

Щраусовата ферма край село Копривлен привлича много туристи, защото е изградена до самия път за Гърция. Все повече хора пристигат, за да купят щраусови яйца.

Най-подходящ е за посетители с цел природо-научен, етнографски и велосипеден туризъм. Изключително подходящ е за ученическия туризъм – утвърждава се като задължителен обект за ученическия туризъм в областта и може да стане фактор за привличане на ученически туристически групи от съседните области в страната, от столицата и от големите по-близки урбанистични центрове.

**Формуляр за обратна връзка от проведени обучения на местните заинтересовани страни
– гр. Хаджидимово 13.-16.06.2022 г.**

Удовлетвореност от представените теми: (бяха ли нови и интересни за вас презентиранияте теми):

Висока По-скоро висока По-скоро ниска Ниска

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

Значимост на представените теми (значимост на презентиранияте теми):

Висока По-скоро висока По-скоро ниска Ниска

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

Приложимост на представените теми в работата ви:

Висока По-скоро висока По-скоро ниска Ниска

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

Удовлетвореност от представянето на обучаващия: (подготовка, знания, адаптивност, отношение)

Висока	По-скоро висока	По-скоро ниска	Ниска
--------------	-----------------------	----------------------	-------------

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

Удовлетвореност от мястото на обучение: (помещение, оборудване, удобство и комфорт)

Висока	По-скоро висока	По-скоро ниска	Ниска
--------------	-----------------------	----------------------	-------------

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

Удовлетвореност от учебното съдържание: (качество на презентациите и на образователните материали)

Висока	По-скоро висока	По-скоро ниска	Ниска
--------------	-----------------------	----------------------	-------------

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

Друго, което бихте искали да споделите:

Имате ли препоръки към образователните материали?

ДА	НЕ
----------	----------

Моля, посочете Вашите препоръки:.....
.....
.....

Придобихте ли нови знания и/или умения?

Да	По-скоро Да	По-скоро Не	Не
----------	-------------------	-------------------	----------

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

Надградихте ли налични знания и/или умения?

Да	По-скоро Да	По-скоро Не	Не
----------	-------------------	-------------------	----------

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

Приложимо ли е наученото/надграденото от това обучение в работата ви?

Да	По-скоро Да	По-скоро Не	Не
----------	-------------------	-------------------	----------

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

В каква степен наученото/надграденото от това обучение ще има приложение в работата Ви?

Висока	По-скоро висока	По-скоро ниска	Ниска
--------------	-----------------------	----------------------	-------------

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

Бихте ли препоръчали това обучение на Ваш колега или познат?

Да	По-скоро Да	По-скоро Не	Не
----------	-------------------	-------------------	----------

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

Друго, което бихте искали да споделите:

.....
.....
.....

ПРАКТИЧЕСКА ЧАСТ – ОБУЧИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ОТКРИТО

Удовлетвореност от представените теми: (бяха ли нови и интересни за вас преживяванията в рамките на практическото обучение):

Висока	По-скоро висока	По-скоро ниска	Ниска
--------------	-----------------------	----------------------	-------------

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

Кое от заниманията на открито беше най-впечатляващо за вас ?

стрелба с лък.....	ботанически познавателен преход.....
VELO-ПРЕХОД	наблюдение на птици
разходка с каяк	

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

Организация на практическото обучение (разпределение на времето, дължина на преходите, съобразеност на занятията с възможностите на обучаемите)

Висока	По-скоро висока	По-скоро ниска	Ниска
--------------	-----------------------	----------------------	-------------

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

Удовлетвореност от представянето на инструкторите в дейностите на открито: (подготовка, знания, адаптивност, отношение)

Висока	По-скоро висока	По-скоро ниска	Ниска
--------------	-----------------------	----------------------	-------------

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

Удовлетвореност от местата на обучение на открито: (терен, оборудване, удобство, заниманията)

Висока	По-скоро висока	По-скоро ниска	Ниска
--------------	-----------------------	----------------------	-------------

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

Бихте ли препоръчали на ваши колеги, приятели, познати преживяванията, представени чрез дейностите на открито?

☐	☐	ДА	НЕ	☐
--------------------------	--------------------------	----------	----------	--------------------------

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

Имате ли препоръки към образователните материали? ДА НЕ

Ако сте избрали отговор „ДА“, моля, посочете Вашите

препоръки:.....
.....
.....

ОЦЕНКА НА ПРЕЖИВЯВАНИЯТА, ВКЛЮЧЕНИ В ДЕЙНОСТИТЕ НА ОТКРИТО

Преди участието си в обучението, знаехте ли за Геопарка по река Места в Община Хаджидимово?

Да	☐	☐	Не
----------	--------------------------	--------------------------	----------

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

Ако сте посочили „Да“ на горния въпрос, моля посочете от къде:

От приятели/познати	От публикации в медии	От социални мрежи	От друг източник
---------------------	-----------------------	-------------------	------------------

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

След настоящото обучение, бихте ли препоръчали на Ваши гости, приятели, познати да участват в дейности на открито, включени в практическата част на обучението?

Да	По-скоро Да	По-скоро Не	Не
----------	-------------------	-------------------	----------

Отбележете с X, отговорът, който най-много се доближава до Вашата оценка

БЛАГОДАРИМ ВИ ЗА ОТДЕЛЕНОТО ВРЕМЕ И СПОДЕЛЕНОТО С НАС МНЕНИЕ!

**ИЗПЪЛНИТЕЛ:
ФОНДАЦИЯ "РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА ЗНАНИЕ И
СОЦИАЛНИ ДЕЙНОСТИ - АВИЦЕНА"- ГР. СМОЛЯН**

Екип от експерти за изготвяне на образователните материали:

- Снежана Орлова, експерт „Туризъм“, планински водач и организатор на работилници за представяне на нематериалното културно наследство на Родопите.
- Михаела Йорданова, експерт „Биоразнообразие“ и водач на ботанически турове.
- Рубин Хаджиев, инструктор по гребане в каяк и стрелба с лък

- Александър Инев –водач за преходи с планински колелета и туристически аниматор

Този документ е създаден в рамките на договор № В 2.6 с.08 по проект “Създаване на трансграничен воден геопарк в района на река Места“, с акроним: СВ Water Geopark, финансиран по Програмата за сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-A “Гърция-България 2014-2020”, съфинансирана от ЕФРР и националния бюджет на участващите страни. Цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ е на Изпълнителя по Договор от 13.05.2022 г Фондация "Разпространение на знание и социални дейности - Авицена"- гр.

Смолян“ и при никакви обстоятелства не може да се счита, че отразява официалното становище на Европейския съюз, на участващите държави, на Управляващия орган и на Съвместния секретариат. <http://www.greece-bulgaria.eu/>